

ВРЗИНО КОЛО

ОД ИСТОГ ПИСЦА:

ДВА ЦАРСТВА, роман (издање Српске Књижевне Задруге)

у штампима:

ДЕСЕТ ПИСАЦА – ДЕСЕТ РАЗГОВОРА (Геџе Кона)

у припреми:

ПОКОШЕНО ПОЉЕ, роман

Штампарски Завод „Орао“
Београд, Милчићин Венац 4

БРАНИМИР ЂОСИЋ

ВРЗИНО КОЛО

РОМАН

— ДРУГО ИЗДАЊЕ —

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, Кнез Михаилова 1
1931

Младост је једно стално пијанство;
она је грозница разума.

(Ла Рошфуко: Максиме).

I

По малом перону грушке станице врти се група младића и девојака, обучених у летње хаљине светлих боја. Сви су врло весели, говоре без реда, смеју се без разлога, раздрагано, да скоро звони сваки кутак мале станице. И саобраћајни чиновник, и носачи, и скретничар са дрвеном заставицом, и телеграфиста који је стао на врата своје собе, и полициски писар са нахереном капом, сви се осмехују, јер је смех ове младе и шарене групе заразан. Сами њихови покрети, траке, шеширићи са летњим цвећем, тенис ципеле, зажарена млада лица, одају неко весеље и младост и изазивају ведро расположење.

Сигнал откуцава своје металне тонове. Из луке допире звекет ланца са сидра, које морнари спуштају у воду. Отегнута песма рибара који се враћају са мора, долази као једва приметна вечерња магла. Воз само што се није појавио.

Лена је још од пре пет минута престала да говори. Од нервозе скакуће с ноге на ногу, дрвени

и пада сваки час у наступе смеха. Али, она је мала гуска; зар она зна шта је то живот! Катарина хладно и промишљено слуша Антуна Черву, ма да јој с времена на време очи скрену на ону страну одакле треба да се појави воз. Има паметне и озбиљне очи, преплануло лице, мајусну руку којом сваки час поправља увојке испод белог шешира, на коме се румене две-три булке и шушти неколико класова жита. Наслоњена на свој сунцобран Лијерка полако одговара на ватрена Владимирова питања и сасвим није узбуђена, јер она и не познаје те што долазе, а глас јој је кристално јасан, као звек најфиније чаше. Око јој је тамно, пуно ватре, окружено дубоким модрим сенкама.

Лена не може да се савлада. Окреће се око себе, смеши се час једном час другом младићу и хвата их за руке и стеже грчевито.

Воз се појављује. Свечано се спушта низ окуку, пишти, завија у пару, а кочице шкрипе. Пиштаљке несносно парају ваздух. Лени се сасвим замутило у глави. И што више напреже поглед да спази некога, то све мање види. Све јој се превукло неком маглом и поиграва, као у рђавом биоскопу; свет се комеша; отварају се врата на вагонима; корпе и куфери лете кроз прозоре; носачи направили паклену ларму да се и они сами више не разумеју; путници излазе, млади, стари, мршави, насмејани, забринуте, дебели, у сивим, црним, плавим, љубичастим оделима; шешири, велови, перје, качкети... А Лена трчи крај вагона и гледа, тражи, завирује. И Катарину је оставио њен чувени спокој. Осуло је тамно руменило и скоро и не дише. „А ако не дођу? Ако и данас нису дошли?“

Лена скоро врисну. Ништа је у том тренутку не би могло задржати а да не викне и да се не

баци једном младићу око врата, који баш у том тренутку излазаше на перон. За њим је стајао на степеницима вагона други, а иза овога, у ходнику, смешило се женско мајушно лице и домахивало руком.

Димитрије се ослободи најзад Лениног загрљаја и весело, ухвативши је за руку, пође Владимиру. Катарина се, ма да врло узбуђена, ипак уздржала од испада и само је стегла Вељкову руку, гледајући га одано и право у очи. Онда је Вељко помогао Олги, својој сестри, да изађе из вагона, а Катарина ју је збиља искрено загрлила и пољубила. Биле су другарице; нераздвојне.

Лијерка је са чуђењем гледала Димитрија, његово срећно лице, његове мушке црте, његову снажну прилику, његову присност и искреност са којом је стекао Ленине руке. Владимир претстави:

— Наши нови познаници.

Руковање је било снажно, али Антун од првог погледа беше замрзао Димитрија и с тешком муком успе да кисео осмејак замени љубазним.

— Олгице, Олгице!

— Но, пријатељу мој, ти си баш врашки поцрнео!

— Наши пријатељи.

— Моја сестра.

— Ах, тако, мило ми је!

— Леночка, срце моје, да знаш како ти се радујем.

— Дуго? Ја мислим да ћемо остати бар два месеца.

— Носач, носач! И ово је наше. Чекајте!

У то се на прозору од купеа појави лик једне младе жене у жалбеном шеширу, великих зеленкасто-модрих очију, необично тужна и лепа. Дими-

трије се отрже од Лене и, довикујући друштву да пође излазу, ускочи у вагон.

— Опростите, — рече он госпођи у жалбеном шеширу, — ја сам на вас сасвим заборавио.

Он зовну носача, поможе му да извади ствари из мреже, сам узе у наручје девојчицу, од које три године, слабашну, белу, провидне коже, увијену у мали огртач од чипака, и изађе из купеа. Он је помагао својој случајној сапутници тако усрдно, тако искрено, тако са вољом, баш исто онако како је пре неколико часака грлио Лену. Такав је по природи био тај младић. Заузимао се свом душом за оно што би у том тренутку радио. Лице му је увек било весело и светло, очи живахне, насмејане, увек немирне, црне. . .

Пошто је брижљиво посадио дете у фијакер крај госпође, он предложи да га увије још чиме да га не би ветар задахнуо, онда рече кочијашу да вози полако и после свега, топло стеже госпођи руку. Девојчица му је махала руком и смешила му се као старом познанику.

— Хвала вам господине. Видећемо се!

— До виђења!

— Не заборавите нас!

Он скине шешир, кола крену, госпођа се још једанпут окрене, домахне му руком поздрав и осмехне својим уморним осмехом.

II

Путници су то вече добро проћаскали и ако су били уморни од пута. Зато их је јутро и десети час затекао у постељи. У соби је био полу-мрак, док је напољу шумело широко море и палило врело приморско сунце. На поду је лежао светао

четворокут сунца, испресецан правилним сенкама спуштених жалузија. А између њих и оних светлих пруга на поду летело је неколико мува кроз румену прашину, блистајући крилима и монотono зујећи. У ходнику је испред врата хотелски слуга, простирући тепих, звиждукао једну веселу песмицу, која је почињала речима:

General Cadorna
Scriveva la regina
Se vuoi vedere Trieste
Ti mando cartolina...

Кроз танак зид који је делио собе и кроз отшкринута балконска врата чуло се притајено женско торокање. Читав низ брзих реченица, смеха, узвика, раздраганог подвизивања, које се завршава притаженим шапутањем, да се опет развије у младалачки смех.

— Ленштине једне! — чуо се Ленин глас.

— Да их пробудимо? — упита Катарина која се увек одликовала присебношћу.

Олгин се глас не чу добро, јер је полако говорила, али се девојке засмејаше; мора бити да је била каква шала коју други, сем девојака, није смео чути.

Светао четворокут у соби прекри сенка, јер се неко прикрадао великим балконом. Ускоро затим се балконска врата отшкринуше и на њима се заједно са сунчаним зраком појави чупава и светла Ленина глава, сва у светлости смеђе косе, једва прикачене великим косканим укосницама на потиљку. Иза ње је провиривала црнпураста Катарина, са пуним, рујавим усницама, које су откривале низ здравих зуба. Олгина је прилика у белој хаљини бацала светлост на предмете у соби и све је треперило од сунца. Онда се све три засмеју слатко, а Лена викне:

— Добро јутро, господо!

Али кад приметише да се са једног узглавља поче издизати разбарушена Вељкова глава, оне зачиче, залупе громко врата, и, као да их неко гони, одјуре преко балкона пред своју собу.

Два ката ниже, море се лако набирало у чипкасте таласе, нежно зелено и меко, сјајно као свила, пљускајући стене и пећине по којима су цветали разнобојни и шаролики костими купача. Овде-онде, без икаквог реда, плоче малене једрилице или барке, из којих скачу препланули пливачи и роне у прозрачну воду, где им тела добијају спљоштен и шаљив изглед, док сандолине, онако протегљасте и витке, режу насмејану воду. Са хотелске терасе чује се како музиканти штимују и пробају инструмент, а сасвим на хоризонту вије се плавичаст прамен дима неког теретног брода, који граби за Италију или Грчку, полако залазећи све више и више за мало острво, које се усадило ту, на домак обале и чије су шуме још у модрој сенци, пуној загонетности и прелива.

У то се испод балкона зачује звиждање (на глас: Бела вила ори глас). Уговорени дозив ваљда, јер се Катарина одмах наже на балконску ограду. Малена бела барка на два весла немирно је поигравала на таласима, а гледана овако из висине, изгледала је као дечја играчка. Из ње је домахивала руком Лијерка. Антун Черва је јашо на кљуну и слао девојкама пољупце, а за веслима је седео један младић непознат Олги. Сви су већ били у костимима за купање.

— Јесте ли готови? — упита Антун.

— Не, не! — узвикну Лена. — Чекајте нас још мало! Синоћ смо седели дуго, па још спавају. Ленштине, кажем вам.

— А где сте ви јуче на станици, господине Рачићу? — претећи прстом и смешећи се упита Катарина.

Младић извади једно весло из воде.

— Послови. Ћаће ме задржао дома.

— Јелте, Антуне, јесте ли синоћ стигли на време?

— Не питајте. Никако још не могу да се снађем.

— Сињорина Катарина, — развуче одједном Рачић, указујући на Олгу, — а како се зове сињорина? Кад је овако гледам из далека пара ми анђео...

Олгу проби руменило.

— А ви ми се овако из висине, — одговори она, — чините врло духовитим. Колико вам је година?

Младић се наклони, али се барка занија и он, изгубивши равнотежу, би принуђен да брзо седне на овлажену клупицу.

— Да сам се родио двије године прије, био бих пунољетан.

— Мени је име Олга, — изјави девојче клањајући се преко балконске оgrade. — Иначе ми изгледа да ћемо се спријатељити, је ли? Ја никад нисам била на мору. Увек прашина, а сада одједном овај ваздух и ово сунце. Просто сам узбуђена.

— Ајме, сињорине и госпари, знате која је, — завиче Антун Черва, — свршимо ови дискорас, перке ћемо вратове искривит, гледајући непрестано узгори. Рађе сиђите доли, јер се овако не можемо више дивертишкати.

Са хотелске терасе почне да свира музика, крај саме барке прође један чамац претоварен веселим друштвом, које је из свега гласа певало „Волга, Волга...“, два-три галеба блесну својим белим грудима, дотакну се воде и изгубе међу стењем, кричећи.

III

Госпођици Цани Јанковић, Београд,
ул. Краља Милана 205

„Хотел Одак, 18. јула 1921 г.
Дубровник

„Цано, драга Цано, овде је прави рај! Из собе можемо право у море; то и радимо. Имамо две собе са заједничким балконом. Ја, Катарина и Олга смо у једној, а Олгин брат Вељко, Влада и Димитрије су у другој. Али Цано, ја ти све којешта пишем, а овде ти је рај, рај, веруј ми! Штета је збиља што и ти ниси овде. Јуче смо се возили барком врло далеко и било је просто чаробно. Упознали смо се са неким дубровчанима, још одмах, првога дана. Замисли, један је баш прави кнез! Он је последњи изданак. Антун кнез Черва. Врло је, врло интересантан. Онда један други, Иво Рачић, још врло млад, али симпатичан дечко. Има сасвим плаве очи, као море предвече. Најзад једна дубровчанка, права лепотица, тако великих и ватрених црних очију, да је то чудо. Зове се Лијерка. . . (Смешно, сад јој у тренутку заборавих презиме, али свеједно.) По цео дан смо заједно и скоро нераздвојни, па време само лети. Морам да ти тужим Владу. Он је непоправими занесењак. Све нешто замишља, расправља и све тако разне глупости прави, као да ми није брат. Али не, не! Не могу ти више писати. Сад ћу скоро да сиђем на вечеру, па морам мало да се дотерам. Наш је хотел пун отменог света, а ја не желим да будем последња. Да, замисли, онај ми је опет писао. Како ми је само сазнао адресу? Да му је ти ниси случајно дала? Сва је срећа што нико из друштва не зна шта је било између нас,

сем тебе, а Димитрије га и Влада уопште и не познају. Знаш ли да ми се нешто опет прохтело... Ти се мрштиш, знам. После *онога*, било би као попуштање, управо као пристанак. Па ипак, тако бих хтела да га мало повучем за нос и да му се осветим за оно! За данас доста. Ах Цано, ја сам тако задовољна, срећна, пресрећна...

Лена.“

Једног мутног пролећног дана, пуног влаге од отопљеног снега и миришљаве топлоте, оне топлоте што се осећа само у пролеће и још једино по стакленим баштама, а која долази од влажне и свеже земље и проклијалог зеленила, наиђе Лена код своје другарице Цане Јанковић на једног непознатог младића. Био је заваљен у један кут дивана и, опкољен безбројним свиленим јастучићима, завијао се у густе димове са цигарете. После претстављања прва му је реч била:

— Божанствена!

— Лено, чувај се, — приметила је домаћица смејући се, — он је опасан кад ласка.

Не примећујући то у том тренутку, Лена се била толико расчаскала, да ју је било просто милина гледати онако живахну и румену. Најзад када је пошла и он је устао.

— Ако немате ништа против...

(Његови интимнији познаници знали су о њему ово: пет рокова узастопце падао је на испиту из Грађанског Права. Изашавши шести пут смејао се и он, смејао се и професор; као стари познаници.

— Па да видимо господине кандидате... — и професор постави питање.

Тишина. Чује се како мува зуји лупајући се о окно на прозору.

Друго питање буде пропраћено једва приметним муцањем.

— Врло добро, врло добро! — професору сијају иза наочара зеленкасте зенице и он лупка доњим крајем оловке о сто. — А молим вас... — и долази треће, последње, судбоносно питање.

Богољуб Кнежевић овај пут одговара, истина више трзањем рамена и рукама него речима, али тек одговара. После овога изненађења настаје пауза. Смеша се он, смеша се професор.

— Видите, — одједном проговори онај са катедре, — ја врло оптимистички гледам у вашу будућност. Прогрес од прошлих испита је несумњив. Ако тако наставите ја не сумњам да ћете кроз три године одговорити на сва три питања, за овај пут... — он слегне раменима и сажаливо погледа преко наочара. — Који је кандидат на реду?...

О, ви професори, како су вам неумољива и тврда срца! После тог шестог неуспеха, видећи да неће свршити права док је тај професор жив, а како није било изгледа да ће исти скоро умрети, јер је био здрав као тресак, Богољуб Кнежевић се реши да промени факултет т.ј. да више не ради ништа. Да би ту одлуку чиме потврдио отишао је одмах из тих стопа кројачу и наручио ново одело: јако стегнуто на струк, са добро фатираним грудима, које ће, гледане са стране, потсећати на дојке. Кад су његови пријатељи и познаници чули за ту његову одлуку да мења струку, и кад су га питали шта сада намерава, он је врло озбиљно одговарао:

— Сваки је ковач своје среће... Најзад, за права је потребно да човек буде потпуно дрво, а ја сам нажалост по превасходству осећајна природа, зато сам се бадио, из алтруизма, наравно, на социоло-

гију и литературу. Проучавам стање које је настало после рата.)

Цела Ленина и Богољубова историја могла се сажети у ту њихову прву шетњу. Тапкали су једно крај другог по млаким барицама, ваздух је био пун испарења и тешко се дисало, уличне светиљке правиле су светле ђердане, свет се тискао... Хтео је да је отпрати до куће. Неприметно се у ходу наслањали једно на друго, неки пут он, неки пут она, као да губе равнотежу. Онда се смејали и извињавали. Пређоше преко Позоришног трга, — са четири жмиркаве жуте сијалице око кнежевог споменика од кога се јасно виделе једино груди у коња и кнежеве ноге, — спустише се Доситејевом улицом ка Дунаву, онда пређоше Душановом, па се мало после попеше Вишњићевом и најзад се поново нађоше у Доситејевој. Читав сат прође у у тој шетњи уокруг, а Богољуб се пуштао да га Лена води куда хоће и како хоће. Па ипак, на крају крајева, он би приморан да примети:

— Не знам шта ми је: у глави ми се мути, али ако се не варам, ми смо већ једно-двапут прошли овом улицом...

Она се смејала.

— Жури вам се? Па хајдете, треба и ја да стигнем до куће. — Онда се окренула и пошла у сасвим супротном правцу. — Не љутите се за ову шетњу! Било ми је пријатно да што дуже... — Она уздахну: — Ево нас.

— У животу је као и у возу, — примети филозофски Богољуб. — Тек се тако на некој станици неко попне и уђе у ваш купе, и после тога путујете заједно.

— Што се мене тиче, мој живот није воз, нити

срце купе, а да је и тако, на њему би стајала табла: „за даме“, и ви опет не би могли ући.

— Тако?.. — развуче младић, — е, онда...

Видећи и сама какву је бесмислицу казала, Лена сва румена узвикне:

— Не будите дрски, то нисам мислила! — она левом руком отвори капију, а десну пружи Богољубу: — До виђења!

Он јој задржа руку у својој:

— Где?

То је било мало сувише, али духовито. Задахана:

— Ако не пада киша... У подне, пред позориштем, — и улети у кућу.

А сутра дан је падала киша... Па ипак у одређено време, она дође на заказано место. Те ноћи рђаво је спавала, била је грозничаво раздрагана, испод кишобрана са кога се цедила у млазевима киша, смешило се њено зажарено лице. Он ју је чекао. Кад скиде шешир, читав слеп воде потече са њега.

— Боже, како сте покисли! Ходите под амрел...

Али, такав је март. После њега дође април, са првим лептирима, најћудљивији, најварљивији, највраголастији међу месецима. Све је било пролистано, све је мирисало. Улице су биле пуне заљубљених парова.

Ни сама незнајући зашто, Лена никоме не повери ову своју последњу љубав и кришом је хитала на састанке. А имало је то пуно својих дражи. Ићи тако, и одједном пригушено:

— Одвојте се, мој брат.

Или:

— Наставите даље, другарица.

А онда када опасност прође, смејати се слатко и неприметно, у ходу стегнути драгоме руку. Тих

часова Лена је била најсрећнија, а чим би се нашли у каквој малој улици, празној и полумрачној, они су се заустављали и љубили, а после тога ишли ћутећи, руку под руку, чврсто припијени једно уз друго, са испреплетеним прстима. По Ленином укусу то је било чаробно и збиља права љубав и да је само до ње стајало, ко зна докле би идила трајала. Али се Богољубу најзад досади то манито и заморно лутање по забаченим улицама, лутање које је трајало по читаве сате. Једнога дана у почетку маја, он јој рече:

— Ти и не знаш да се ја занимам скулптуром?

— А...

— Тако бих био сретан да ти извајам бисту.

То је било једнога петка, по изласку из биоскопа где су гледали неки филм из уметничког живота. Тачно до идућег петка ломила се Лена. Све је то било лепо и красно, али се вајати могло само у атељеу и Лена се одупирала.

— Што се тиче мене, ја немам предрасуда, али... Да ме неко види?

То је био једини изговор којим се јадница бранила од искушења. Али не треба заборавити да се то догађало у „дивном месецу мају“ и да у том месецу и дубљи разлози не важе. У мају цветају руже... Укратко, другог петка је Лена попустила и већ око три часа по подне, она се пела степеницама једне тек сазидане куће, у улици Милоша Великог. На страну њено узбуђење, њен страх, њено звоњење на вратима, све то што је претходило оном главном. То може осетити само онај, управо она која се у сличном случају кришом пела тек завршеним степеницама пуним креча. Атеље је у ствари био обична соба за самца, где се, као што Богољуб одмах рече, склонио од радозналости његовог оца,

житарског трговца, који не разуме уметност. На столу је стајала једна гипсана биста Лава Толстоја, онда по стелажу неколико бронзаних, порцуланских и гипсаних фигурина, какве се обично продају по трговинама са стаклом и порцуланским посуђем, и најзад једна рђава репродукција Милоске Венере, обојене „златом“. Лена је очекивала велике прозоре, пуно отпадака од гипса, њеног драгог у белој кецељи, са засуканим рукавима, свег умрљаног иловачом. Али немаде кад да о томе размишља, јер је Богољуб дочека са бескрајним пољупцима и тепањем, које се прекиде само на часак да Лена разгледа његове досадашње радове. На глави Лава Толстоја није било ничег занимљивог: брада, изборано лице... на подножју чак и цена за колико је купљена, коју Богољуб прикри некако, окренувши бисту да се гледа с профила. Милоска Венера била је занимљивија.

— Плећа, драга моја... савршенство!

Одједном Лена смаче са једног рамена своју лаку хаљину и откри једно раме:

— Моја су лепша! — узвикну несташно.

Али то није морала да наглашује, јер ју је Богољуб већ био обујмио онако са леђа и стао ватрено љубити по затиљку. То је било тако ненадно, а онда пријатно, да Лена за тренутак изгуби потпуно свест; али кад се одједном осети у ваздуху, па затим на кревету, кад спази изнад себе Богољубово поцрвенело лице и замућен поглед, њој наједном би јасно шта се то од ње хоће, врисне и отргне се. За тренутак су стајали једно према другоме и гледали се тако ћутећи. Лена се онда заплаче, узме свој шеширић и полако изађе из собе.

Два дана после тога лежала је у постељи, а читаву недељу била нервно узнемирана. Није изла-

зила нигде. Једнога дана она доби писмо. Уверавао је да више неће бити „нетактичан“ и молио за састанак. Али му она не одговори и на томе се сврши. Мислећи да није још све свршено, Лена се повери Цани. Али после оног једног писма, она не доби више ништа. Није га ни виђала. Била је то прва криза у њеном животу и она је била болна, преболна. И баш у то време појави се Димитрије Павловић, са својим ведрим смехом и црним очима. Он поче долазити у њихову кућу прво због Владимира, који му је био неко време школски друг, онда због ње. Он је певао (беше тек завршио конзерваторијум), она га пратила на клавиру, проводили дивне вечери поред отворених прозора са изгледом на Дунав и полако, полако, њене ране почеше се целити, да се најзад залече једно по подне, у некој споредној калимегданској стази, по којој се шетала са Димитријем. Био је чедан и бојажљив и једва да се усудио да је пољуби у руку тог значајног дана, када му је она на нејасно и мутно питање рекла једно јасно *да*. Она поново поче да ћерета и убрзо потпуно заборави и на онај догађај и на Богољуба. Али га једног дана сретe. Он изгледа није дангубио, јер је ишао са неком дамицом у црвеном шеширу и црвеним ципелицама. Па ипак, чим спази Лену, он јој нагло приђе.

— Избегаваш ме, је ли? — упита, правећи се страсним.

— Извините господине, ја... ја нећу са вама да разговарам, — одговори му она прилично прибрано (а у мало што му не рече: „ја вас не познајем“, толико је он већ био потиснут у њеном срцу садањом љубављу). Затим му је окренула леђа и наставила пут.

Па ипак, тај сусрет пробуди у ње старе мисли, па на крају и грозницу. И поче га поново избежавати, јер је сада сама његова појава била довољна да је узнемири и нагна да мисли о ономе што зна „да бити не сме“. Али он је био њен зао дух. После паузе од два месеца, ненадно је дошло његово писмо, и то чак у Дубровник. Лена је седела за столом и ломила се.

*Господину Богољубу Кнежевићу, Београд,
ул. Св. Саве 71*

„Поштовани господине,

Хитам да вам одговорим на ваше писмо, али вам унапред могу рећи, да вам ништа нећу моћи одговорити, јер сам врло узнемирена и несрећена. Оно што тражите у писму, лудост је. Ако је и од вас, велика је дрскост. Понављам вам по стоти пут: нисте ми несимпатични, али... Бар за сада постоји једно *али*, то је све. Ако хоћете пишете ми по који пут; ја сам сада мање љута на вас. А онда, ви нисте толико наивни да мислите да ћу се ја уплашити кад ви само проговорите о смрти. Много ми се више свиђате кад нисте сентиментални. Не пишете ми више *џи*, јер имам разлога што то тражим.

Примите поздраве од
Лене Љотић“

Лена залепи коверат и баш хтеде да устане од стола, а у собу уђе Димитрије. Прозори су били отворени, жалузије подигнуте; лаке чипкане завесе су се лелујале и кроз своје танко ткиво показивале потамнело предвечерње небо. Са терасе је допирао жагор гостију помешан са хуктањем једног аутомобила који је летео каменим путем из-

међу хотела и високог брега. Лена се за тренутак смете, али брзо сакрије под оно писмо које је адресовано на њену другарицу оно друго писмо, и онда обадва стрпа под једну књигу на столу.

У соби завлада неподношљива тишина. Димитрије примети Ленину узбуђеност. Он је то више осећао него што је примећивао. Загрљивши је око рамена, он полако седе на наслон од столице.

— Шта ти је, Леночка? Мислила си о нечему врло тајном и ја сам те прекинуо, зар не? Било ти је као да је неко чуо све оно што си ти мислила, било ти је као да су те ухватили у неком преступу.

— Да, баш је тако, како ти кажеш, — слага Лена и приви се уз Димитрија. — А о чему сам мислила, Мићо, то ти нећу рећи. Знаш, тако нека глупост, нека фантазија. Ја тако седнем и фантазирам. А кад би ме човек запитао штогод одређеније, ја ништа не бих могла да одговорим. Мислим тако о свачему. Све замишљам, замишљам, а веруј ми да баш ништа *одређено* не замишљам.

Димитрије се осмехну.

— Ти никад нећеш да верујеш, кад ја штогод кажем. Не верујеш да сам психолог и познавалац. Ето, сад би чак волела да одем. Толико си се узбунила због мог наглог уласка, да би ти било врло мило да ја сада узмем капу и да изађем.

— Не, не! — уплаши се Лена. — Ти си Мићо луд. Ја баш волим што си ти дошао и што си ме ослободио размишљања. Ја се увек обрадујем теби, Бога ми! И знаш ли још шта? Бојим се кад останем сама са собом. Тебе волим, Мићо, ти то знаш; а кад сам сама, ја заборављам на тебе и о другима мислим. Сад ме суди, истину сам ти рекла! Мама ми је, док је још била жива, увек говорила

како сам најнесређеније створење на свету, јер ја ти, Мићо, дођем кући и тек се расплачем. Лепо се расплачем. А Влада као да ми није брат. Он је и тих, и миран, и сређен, и не говори глупости као ја. Јер ја ти, ето, цело ово време саме глупости причам, а овамо бих ти хтела рећи пуно лепих и милих речи, па да их се сећаш после целе вечери, док са другима разговараш. Ох, Боже, Боже, све се више саплићем! Ти ме волиш, зар не? Наравно, наравно! И не говори, ћути, јер ћу отићи из собе ако отвориш уста! Чекај, хоћу још да говорим... Сва сам срећна, пресрећна што могу да говорим теби. Све сам бројала дане док ти ниси дошао, а сада их више не бројим. Ето шта хоћу да ти кажем: и пре сам се смејала, али се сада тако слатко смејем као никад досад. И пре сам виђала небо, или ређимо цвеће, или своје другарице, али им се нисам тако радовала, као сада. Све ми је светлије, милије, лепше, радосније, насмејаније, Мићо! Па се питам: зашто сам пре пролазила покрај толиких ствари и не видећи их? Зар тада нисам имала очију да видим, ни душе да осетим, ни срца да се обрадујем? Не, не Мићо! Ти си ми све то дао. Ничега нисам имала, а сада имам све! То је љубав, Мићо!

Лена заћута. Лице јој је горело као у врућици. Очи су јој биле велике и пуне суза. Руке хладне. Дрхтале су.

— Зашто све то говориш? — уплаши се и Мића.
— Зар сам ја вредан толиког твојег узбуђења? Не, ја ти нисам ништа дао и не говори ми о томе. Ја те волим, волим изнад свега, волим толико...

— Ћути, Мићо, ћути! Преклићем те, мили, не говори више! Ти си тако добар и леп и паметан, ти ме толико волиш, а ја, ја те Мићо лажем; ла-

жем те, а ти си толико племенит, да чак и не сумњаш. Чекај, све ћу ти рећи, све, све, ништа ти нећу сакрити! Кад си ушао ја нисам мислила, нисам сањала. Теби чак и не пада на памет да бих ја могла бити толико подла и не рећи ти истину. . .

Мића јој не даде да доврши. Он је стеже у наручја, обасу је пољупцима, покуша да је насмеје. Она је била малаксала и клонула од дугог и нервозног говора и сада се радо препуштала миловању и мажењу, пуштајући да јој сузе теку низ образе и да се састају на бради, као код малог детета.

— Леночка, срце моје!

На тераси је почела да свира музика. Са градских цркава, заједно са ластама, клизили су кроз потамнели ваздух звуци вечерњих звона. Соба је постала сасвим мрачна и једино је Ленина коса блистала. Мића се диже.

— Чујеш ли? Они долазе. Хајдемо доле.

— Не, не! Отиди ти сам. Ја ћу одмах доћи. Мало пудера... — и она се уморно осмехну, док јој је на једној трепавици блистала суза.

Оставши сама у соби, Лена упали осветљење и брзо узе испод књиге она два писма, па оно Богољубу исцепа и баца кроз прозор. Затим седе и написа ново:

„Господине,

Желим да од данас не чујем ништа више о вама. Ако и даље наставите да досађујете, ја ћу наћи начина да вас се отресем.

Лена Љотић“

Она брзо спакова писмо у коверат и не прочитавши шта је написала. Пролазећи крај порттира, она га љубазно замоли:

— Сутра ћете препоручити ово писмо, молим вас.

За столом је седело већ цело друштво. Вече је било тихо. Лена приђе столу, седе до Димитрија и, умињавајући му се, шапну:

— Ја сам тако срећна, Бога ми!

IV

— Е, то што сте сад рекли, то је просто хвалисање и ништа више! — узвикну Антун, не могући више да се савлада. — Распредате ту разне теорије... преживјеле, глупе и немогуће теорије, а сами у себи, дубоко у дну душе, ви не да сте за њих, не да их не признајете, него сте свим својим срцем против њих!

— А зашто да нисам за? — мирно упита Владимир.

— Зашто? Зато, што је сваки човјек потајно конзервативац; зато што сваки човјек има нешто у себи чега не може да се ослободи и што га увијек веже; зато, да финем, што човјек увијек промијени мишљење онда, када се оно трата његове коже. Ви схваћате што сам хтио ријет... Не вјерујем да сте толико еманциповани од предрасуда и да сте оно, што други нијесу! Отворено говоримо.

Владимир мирно сачека да се на њега изручи читава ова бујица речи, па онда са осмехом упита:

— Ви не верујете мени. По чему да ја верујем вама?

— То је озбиљно. Та ваљда нисте луди! — уплаши се Димитрије, видећи противнике како гледају раздражено један у другог.

— Остави нас!

— Не, не, рађе пустите Владимира нека рече своје мишљење; ја се не бојим доказивања.

— И мене страшно занима! — изјави одједном Лена, нагињући се преко стола. — Ја тако волим кад се неко препире.

— О чему се говори?

— Слободна љубав.

— Нема смисла, господо!

Међутим Владимир настави:

— Зашто мислите да је ово што сам казао фраза? Ја ћу прећи преко тога што ви *мени* не верујете; то је маленкост. Али оно што није маленкост то је, да ви уопште никоме ништа не верујете. Причекајте да ја довршим, да искажем све што мислим, а онда говорите ви, само ме сада не сметајте и не прекидајте. Познајем вас, ево, већ неколико недеља. И знате ли шта? Ви мора да сте врло, врло несрећан човек, Антуне! Каже вам се: „Како сам задовољан!“, а ви ћете већ идућег тренутка запитати иронично: „Зар сте баш задовољни?“ Прича вам човек тако нешто, а ви одмах развлачите лице у неки кисео осмех: „Гле,—велите,—како интересантно причате, а зар је баш *све* тако било?“ И у свему сте такви, у свему, у свему. А прави основ целог животарења човековог јесте у томе да верујемо једно другоме. Јер замислите, шта би од нашег живота било, какав би се пакао направио у нашој души, у каквим би мукама живели, да у све сумњамо као што ви сумњате! Ја вас разумем и не осуђујем вас. Код вас је све сумња, код вас је и најчистији дан присут пепелом, за вас и најчистија душа има пега, а идеали су рачун и трговина. Живите у сталној свађи и нервози, сви вам људи изгледају подлаци, свака реч има два значења, а сваки човек, који у џепу руку држи, има у тој руци нож или револвер. А како би били срећни, кад би са благонаклоношћу веровали. Каже вам се: „Ја сам

геније!“ Врло добро. Осмехнете се и поверујете. И буде вам необично мило. Све идете и мислите како живот није баш сасвим празан, јер ето, тај и тај је геније. А као круна свега долази мир и задовољство. Да, да, треба веровати, треба дубоко и искрено веровати, јер се на томе оснива цела човекова срећа.

— Ријет ћу вам нешто у конфиденци, — рече Антун, ни најмање наљућен овим говором. Чак се и осмехну што увелико изненади све. — Ако хоћете некога да увјерите у нешто, онда се потрудите да то буде на основу факата и фактима. — Затим подсмешљиво: — За сада их немате. Саме ријечи.

Ово учини непријатан утисак. Сви су сада очекивали да ће Владимир планути и да ће доћи до скандала, али се то не деси, јер овај само што обори главу и тихо, као кад говори о обичним стварима, рече:

— Ви ми, пријатељу, не верујете. Лепо. Дај Боже да се у животу још који пут сретнемо, тада ћу вас ваљда моћи уверити у постојаност својих принципа. Овако је цела ова наша препирка јалова и бесциљна.

Док се ово догађало сви присутни скоро да нису ни дисали. Сам тон и начин којим је говорио био је необичан, па неподношљива тишина потраја још читавих десетину секунда. И што је главно, изгледа да нико није разумео о чему се ради. Лена се прва прибра. Она је била страшно побледела (јер питање се ње тицало, а и она сама често је стајала у последње време пред њим и мучила тиме своју малу главу) и сада јој се крв полако враћала у образе.

— И то све преда мном! — узвикну она, покушавајући чак и да се осмехне, али јој је глас био узнемирен и увређен.

Димитрије устаде са столице.

— Шта говорите којешта! Владимир се препирао само у начелу.

— То је баш оно! — викну наједном Владимир, лупнувши снажно отвореном шаком о ивицу стола. — То је баш оно, господо, што је овде расправљано питање не у начелу, него појединачно. Да, да, господо! Јер овде није у питању човек, Петар, Јанко или не знам ко, него ја, господо, ја, Владимир Љотић, са свим својим особинама и ма нама човека, грађанина и буржуја. Моја је сестра правилно разумела и има права што се љути, јер ја и господин Антун, ето, и пред вама свима и пред њом, расправљамо о томе, како бих се ја понашао кад би она, моја сестра, пропала. Па кад је већ дотле дошло, ја тврдим, да бих остао потпуно непромењен у односу према њој, па у ма који положај да је доведе живот.

— Престани!

Узвик је био тако снажан, да за тренутак најача ларму, која се беше подигла. Испред Владимира је стајао Димитрије, висок и снажан, замућених очију и узнемираних мишића на лицу. До њега, са лицем наслоњеним на сто, јеџала је Лена, док је лаки шал, боје злата, полако клизио са њених дивних рамена.

— Изгледа да сам направио велику глупост, — проговори Владимир устајући од стола. Он учини покрет као да ће се дотаћи Ленине косе, али уплашено спусти руку. Затим се утученим гласом обрати Димитрију: — Не љути се! Ево, одлазим...

И он, узевши свој шешир који се дотле ваљао по поду, изађе погружено у хотелски врт, већ потонули у топао мрак.

V

Расположење се тешко враћало и за дуго не нађе нико ни речи.

Лена је једала још неколико тренутака, а онда дигла главу од стола и уморно погледала око себе. Антун Черва нађе за потребно да се извини:

— Јако ми је жао да смо до овога дошли.

— Ништа, — осмехне се Лена кроз сузе, — ништа! Не узнемиравајте се, то је ништа.

— Од мене није било лијепо, — настави Антун, — али и ваш брат...

— Да, да, имате право, — пожури Лена нервозно, — Владимир је био невоспитан.

— Опростите, — рече покуњено Антун, — ја то нијесам тражио.

Одједном Лијерка (цело је време само седела и слушала шта се око ње догађа) устаде са свога места и, управивши прст према Антуну, срдито и јетко проговори:

— Није истина! Анци баш си ти то и тражио. Зашто се чиниш душа света, кад нијеси. Интро си на добре људе, па се овди претвараш.

Антун беше побледео. Држао се грчевито обема рукама за ивицу стола и нетремице гледао у Лијерку.

— Оставите Лијерка, не љутите се, не мари ништа... — ужурба се Лена. Затим се окрете према Антуну: — Не узимајте за зло њене речи. Та у ствари све се то тиче много више мене него вас, па ја се видите већ не љутим. Мало сам плакала,

али ево, више не плачем. Све је то била глупост и треба што пре све заборавити.

— Не треба заборавити! — раздражено викну Лијерка. — Не треба ништа заборавити. Све треба до најмањих ситница памтити, све, све! Ви сте великодушни и хоћете да заборавите, и ваш је брат великодушан и уклонио се да не би друге позлиједио, а питање је, велико је питање, вриједи ли они човјек, — коме хоћете да праштате, — вриједи ли он ма и један дио ваше великодушности. Та он је подал, зар нијесте видјели? Све је он ово намјестио само зато да га се абада, да буде средиште око кога ће се све окретати; охол је, — перке је „конте“! И још! Кад ја будем умукнула, он ће вам са медом и млијеком у устима ријет, да сам ја обична лудача, а он да је праведан. Али не вјерујте, тако вам Исукрста, не вјерујте!

Она заћута за часак, погледа престрашено по лицима која су је са неразумевањем гледала, па нагло покри лице рукама и побеже из собе.

У ходнику се сусрете са Катарином и Вељком. И Вељко и Катарина беху у белим хаљинама и белим тенис ципелама, и обадвоје беху необично задовољна и срећна изгледа. Катарина је држала у наручју велики букет леандера и ружа, а он је преко руке носио њен љубичасти жерсеј. Били су слика младости и љубави.

— Шта вам је, Лијерка? — упита Катарина.

— Ништа, пустите ме. . .

— Али, за Бога, чекајте! Куда ћете такви?

Катарина потрча за Лијерком, која се журила ходником, и стиже је већ код самих степеница.

— Вама се нешто догодило? Шта, реците, реците?

Лијерка застаде окренута леђима Катарини, а рамена су је одавала да јеца, и ако се није чуло ни гласка. Катарина јој положи руку на раме, па је онда полако загрли, ненаметљиво и природно како то само жене умеју, кад хоће да се претварају.

— Вас је неко увредио, Лијерка? Или вам се нешто нарочито и особито догодило?

— Не, нико ме није увриједио. Али ја вас молим, пустите ме. Ви сте тако срећни, нећете ме разумети, а себи ћете покварити расположење. Идите, чека вас...

Катарина покуша да јој окрене главу према себи, али јој то не пође за руком. Лијерка се била наслонила на степеничну ограду и не покреташе се.

Вељко постоја тренутак у недоумици, а онда отвори тихо врата и уђе у собу, одакле су допирали узнемирени и гласни узвици.

— Нећете ваљда ту остати! — наваљивала је Катарина. — Послуга иде горе-доле, шта ће помислити. Изађимо бар у башту, или на терасу.

Одједном се Лијерка окрете. У очима јој не беше ни трага од суза, и ако су се још румениле од плача. Човек не би могао сада познати ово лице, толико је на њему било охолости и самопоуздања. Уснице су јој биле стиснуте.

— А ко вам је рекао да бих остала овди? — И она се изви мало грубо из Катарининог загрљаја. Катарину збуни ова одлучност и не одговори.

— Ја сам ишла и ви сте ме зауставили. Сада ме опет одједном наговарате, као какво мало дијете, да пођем одавле. Шта би хтјели од мене?

Катарина се прибра. Болећиво:

— Зашто сте, — упита, — тако јетки? Љутите се на мене ради нечега, а ја сам само хтела... Ви-

дела сам вас уплакану, то ме је дирнуло. Та ја вас тако волим!

Пркосан изглед у Лијерке превуче се неком сетом.

— Ајме, мила моја, ја се не љутим! Ја се ни најмање не љутим. — Она чак узе руке Катаринине и поче их нежно гладити. — Ево, ви сте срећни, волите и вољени сте. Код вас је све лијепо и добро. И кад бих вам повјерила свој бол, ви ме не би разумјели. Толико само: ја сам несрећна, врло несрећна. Вратите се боље у собу своје другу, а мене пустите да сама сносим своје јаде. То је најбоље. Адио вам.

Девојке се пољубише.

— Ви се не љутите на мене? — упита Лијерка силазећи низ степенице.

— Не, — одговори Катарина, која је стајала горе и зачуђено гледала како јој пријатељица одлази.

— Онда ми баците један цвијет.

VI

Држећи у руци ружу коју је добила од Катарине, Лијерка полако сађе у хотелски врт. Ова дивна ноћ, мирис који је допирао са мора и са цвећа, блистање звезда и удаљена ларма из луке, све то полако поче да мири њене узнемирене нерве. Ишла је тако стазом, спуштених низа се руку, малксала од узбуђења и нервозног плача, песак је шкрипао под ногама, а унаоколо су попевали цврчци. Мир је миловао. Корачајући тако, она набаса на једну клупу на којој је седео неко. Преплашила се и хтеде натраг. Али се у то непознати покрене и она га позна. Био је Владимир.

— Владимире, — тихо зовне обрадована, ни сама незнајући зашто.

Он окрене главу. За тренутак је не позна, а онда се насмеши.

— То сте ви Лијерка. Хоћете ли сести?

Она ћутећи седне, а руке са ружом тихо спусти у крило.

Ћутање.

— Што овде чините? — упита најзад она, али тако тихо, да се једва чуло. — Сањарите?

Он је погледа искосице. Њен профил са лако уздигнутим врхом малог носа и са нешто краћом горњом усницом која јој је откривала крупне и млечне зубе, оцртавао се јасно на звезданом небу. На челу јој је почивао траг електричне светлости која је допирала кроз гране чак од јарко осветљене хотелске терасе. Била је толико лепа да Владимир ништа не одговори. Али она ухвати његов поглед и исто онако тихо, али јасно, да се свака и најмања промена гласа могла чути, упита:

— Што ме тако гледате? — и несвесно пређе руком преко косе и лица, као да хоће да се увери је ли све у свом реду.

Он се осмехну.

— Ништа. До сада нисам знао да сте толико лепа.

Она скупи своје танке обрве. Владимир живакну и поче говорити:

— Не љутите се, Лијерка. Ја знам да вам је непријатно ласкање. Али је овде по среди сасвим друга ствар. Зар ви нисте приметили да често пута човек познаје извесну личност данима, месецима, годинама, а да и не примети да та личност има, рецимо, дивне очи, или нежан глас, или да је уопште према осталима, које познаје, права лепо-

тица. И онда неком најбаналнијом приликом, неком случајношћу, открива ту истину, која је дотле била позната целом свету, а само њему не. Ето, то се мени догодило. Ја вас већ неколико недеља познајем, а сада ми се чини као да вас први пут у своје животу сретам. Видим вас где седите ту крај мене, профил вам се оцртава на небу, очи вам се светле, глас вам је тако нежан и топал, и ја долазим у забуну: зар вас до сад нисам познавао? и зар сам могао живети крај такве лепоте и не примећујући је?

Лијерка је нервозно кидала ружине листиће и бацала их у крило.

— Да, — примети она горко, — и онда једне тамне ноћи....

— А што да то сазнање не дође и ноћу? — упорно настави Владимир коме је и самом било бљутаво оно што говори.

— Мучите! Зар не чујете? -- прекиде она одједном, мењајући расположење. — Слушајте, слушајте!

Испод самог обронка где је била клупа пролазила је барка и неко је сонорним и пуним гласом певао пратећи се гитаром. У прво време једва да се чуло.

— Ја не чујем ништа.

— Како не чујете! Слушајте само! — и Лијерка се лако дотаче Владимирове руке.

Он сав протрну од додира и упи се погледом у мрак.

— Да, — рече, — чујем. Неко пева.

Глас је долазио управо са мора, чуло се и пљускање весала, али се сем густе масе воде није ништа више разабирало. Барка је, значи, морала пловити испод самог обронка. Лијерка се сва пре-

даде слушању и заборави да скине руку са Владимира. Било је тако дивно седети на усамљеној клупи и слушати песму која се полако и достојанствено диже са пучине и завлачи у ћутљиве и мрачне крајеве пејсажа. Било је још дивније што су песму слушала два бића, дотле страна једно другом, а сада тако блиска, чак сједињена лаким додиром руке.

„Драга, — чуо се певач, — зар си заборавила да сам ти три године уходио траг, пет година једино о теби ћеретао, а само те једну ноћ имао у наручју...“

„Лепотице моја, зар ћеш допустити да нашим путем крај мора нико не прође и да црвени цвет алоја увене од туге...“

Глас се све више губио и најзад потпуно замукао.

И Лијерка и Владимир не помакоше се. Најзад се она сети да још држи руку на руци једног скоро непознатог човека и уплашено је трже.

— Мањифико, — рече.

— Да, дивно, — уздахну Владимир, коме од једном би жао што је песма престала.

Лијерка хтеде нешто да каже, али се скоро у непосредној близини њиховој чу снажан акорд са гитаре, па одмах затим глас:

„Море је као и моја драга: и оно има увек плаве очи и кад се смеје и кад се љути...“

Тај што је певао, пео се од обале литицом. У истом тренутку стазом проблеска женска прилика у белој хаљини, а одмах затим умуче песма прекинута на мах и чу се притајен говор и узвици, па кораца који се ускоро изгубише у даљини.

Владимир устаде са клупе и нервозно поче отресати свој шешир. Лијерка не рече ни речи.

— Јесте ли је познали? — упита најзад Владимир.

— Не.

— Олга, — кратко изјави младић. — Ово је била Олга, а певао је Рачић. Зар нисте познали његов глас?

Тишина. Чује се како пучина невидљива дише.

— Видите, — рече Лијерка после кратког ћутања, — како имам лијепу ружу. — И она пружи према њему цвет, сав очупан, са тек неколико листића око прашника.

Он је узе полако за руку, а не примети ни иронију у њеном гласу, ни бедне остатке лепог цвета.

— Да, — одговори, — дивно мирише. — Затим се спусти крај ње на клупу још увек држећи је за руку: — Никад нисмо били у прилици да проговоримо... овако насамо... и о паметним стварима. Од првог тренутка, ви сте учинили утисак на мене, допали сте ми се, и цело сам се ово време занимао за вас.

— И избегавали ме!

Узвикнувши ово, Лијерка сва поцрвене и, спустивши главу на груди, заћута.

— Можда, — одговори Владимир, све више се ослобађајући дрхтавице која га беше обузела, — можда сам вас и избегавао, али и то није било без узрока.

— Какви је узрок могао постојати, када се ми нијесмо готово ни познавали?

— Баш зато што се нисмо добро познавали! — узвикну младић пуштајући девојчину руку и устајући са клупе. — Да, Лијерка, вама се то чини тако чудно и смешно, али је ипак тако. Да сам вас познавао не би било узрока. И ето, чим сам вас мало боље упознао, узрок је нестао, управо,

ја више не верујем у њега, не верујем да он постоји, да је постојао и да ће постојати. Видите, сада чак седимо први пут насамом, разговарамо, смејемо се, а свега тога до сада није било.

— Ја не разумем ништа. О чему говорите?

Владимир поново седе на клупу и овај пут је узе за обе руке. Биле су хладне, ледене. Она их није отимала.

— Ни ја не разумем. Можда ова дивна летња ноћ, можда ова песма што смо је чули, можда и то што ви крај мене седите, али ја сам некако нарочито срећан и задовољан. Чујте ме Лијерка! Ја се можда нећу умети лепо изразити, али ја то осећам, па се надам да ћете и ви то осетити. Зашто смо се до сада туђили? Од првог тренутка како смо се упознали, ми смо стали да се клонимо једно другог, и као да се љутимо због нечега. Сећате ли се оних првих излета? Једном сам вам понудио руку, а ви сте ме грубо одбили и остали и даље да се подштапате нечијим штапом и да се тако пењете уз брег. После тога ја сам се сасвим охладдио. Или не! Ту је био неки други узрок. Неко ми је нешто испричао, неку малу трагедију која као да се вама догодила, и да сте због тога тако повучени и ћутљиви. И онда још нешто! Увек смо се из прикрајка посматрали. Зар није тако? Увек се посматрамо и гледамо, а чим то једно од нас двоје примети, онда се оно друго мршти и окреће главу. Најзад онај наш последњи разговор на жељезничкој станици кад смо чекали Димитрија и Олгу. Лепо сам осећао да је нешто неразумљиво стајало између нас и није нам дало да се разумемо. А ето сада, ви сте пришли и сели и свега је нестало, свега, то и ви морате осећати, морате, Лијерка, иначе не би седели овако и слушали све ове глупости које говорим.

Владимир одједном заћута. Лијерка је гледала право у њега.

— Би ли хтјели да вам речем, што је то стајало између нас? — упита она.

Младић јој лако стеже руке и климну главом.

— Антун... — прошапта девојка. — Он вам је приповедио ону „малу трагедију“, он је увијек стајао између мене и вас, он и сада стоји...

— Не, Не! — ускликну Владимир, — он је стајао, али не стоји више! Све оно што је он испричао, била је лаж, ја то осећам, ја то знам и не верујем више ни у једно слово. Али је све то прошло и ја и ви, ево, сада седимо заједно на клупи и ја вам руке држим у својим рукама, и ви их не отимате, а то значи да ћемо од сада увек бити заједно, да смо се разумели и да се нећемо више разићи!

Он одједном принесе обе њене руке својим уснама и стане их ватрено љубити. Само тренутак што је остала без просуђивања, а већ идућег часа Лијерка истрже своје руке из његових. Он покуша да је обгрли око паса, али она узмакну викнувши уплашено. Њему најзад пође за руком да је снажно загрли, али се она стане очајнички бранити и већ идућег тренутка трчала је стазом према хотелу.

Владимир поправи косу, натуче шешир на очи и мрзовољно крене за Лијерком.

VII

Код младости је исто као и код малених језера: док траје непогода и олуја, дотле је мутно, а има и таласа; али чим дажд престане и сунце сине, оно је опет плаво и мирно, и на његовој се

површини као у огледалу огледа околно дрвеће, облак какав, или путник, који је нагао над њега своје уморно и знојаво лице и тражи окрепљења и снаге за даљи пут. Јер ето, није прошло ни неколико минута како се плакало, лупало о сто, излазило жустро из собе, а сада већ, лица у свих су весела и насмејана, погледи отворени и искрени, а гласови и смех непомућени. Једини Антун, међу онима што су остали у соби, није учествовао у тој промени расположења. Он је седео непомичан у једном крају, уснице су му биле бледе и танке, и нетремице је гледао у Лену. Њега је изгледа и сувише заболоо Лијеркин испад, тим болнији, што се није могао спорити. Једно-два пута само што се умеша у разговор са којом примедбом и оба пута некако јетко, раздражено, нервозно. После једне такве примедбе, пуне горчине и оштре, Димитрије се заустави пред њим:

— Збиља, када вас човек слуша како говорите, поред све своје добре воље, мора да се сагласи са мишљењем госпођице Лијерке. Какав сте ви то човек? Просто сам принуђен да жалим што сте такви. . .

— Не жалите! — узвикну одједном овај. — Ни мало ме немојте жалити! То је баш добро, више него добро! Пријатељство које почиње да се гради на сумњи и презирању увијек на крају изађе као најбоље пријатељство. Ја се нећу сада бранит. Ја се нећу нигда — а не само сада — правдат, перке се ни најмање не осјећам крив, али, ево, пред вама свима изјављујем: вријеме ће показати јесам ли ја такав каквога ме је Лијерка пред вама представила, оли нијесам.

Поглед му се сусретне са Лениним. Она се смејала. Њега то наљути.

— А знате ли, — упита он после малог колебања, — знате ли да ја *знам* узрок свега овога? Ја могу сада и да вам га речем. Све је то замршено и на први поглед чудновато, а у ствари јасно и просто.

Лена код ових речи устаде. И глас као да јој није био сигуран док је говорила:

— Господе Боже, опет намеравате да нам кварице расположење. Шта вам је вечерас наспело да толико много говорите?

После овога Антун не настави. Он уздахну дубоко и приђе отвореном прозору.

И цело то вече прође у тим малим трзавицама. Нешто што је одмах падало у очи, било је понашање Антуна и Лене. Све оне започете речи, погледи, алузије, ненадни смех или купљење обрва, па онда оно што нема имена, а што се осећа да постоји, кад једно хоће нешто да каже, а друго се прави да не разуме жељу: све је то говорило непобитно да нешто постоји између ово двоје. Истина, то нико од присутних није примећвао, а најмање Димитрије, који се однекуд беше расположио толико, да је чак у извесним тренуцима прелазио границе учтивости својим смехом и причама. У неколико махова покуша Антун да почне разговор са Леном. И увек, кад би он почињао да говори, она би устајала, или га прекидала у средини реченице и питала штогод гласно, што није имало никакве везе са оним што је он почињао, али тако гласно, да су је сви могли чути. Па ипак, њему се ускоро даде прилика.

Беху за тренутак заћутали. Катарина и Вељко су седели на једном крају кревета и за себе тихо разговарали пушећи исту цигарету: два дима он, један она. Остали су ћутали око стола на коме је

стајала ваза са увелим цвећем. Сви беху потонули у размишљање и не приметише како тишина покри све и како поветарац поче да нија завесе на прозорима. И баш у том тренутку, потпуно тихом и свечаном, са мора допре свирка и један диван мушки глас. Све је то долазило из даљине, али се ипак лепо и разговетно чуло:

„Драга зар си заборавила да сам ти три године уходио траг, пет година једино о теби ћеретао, а само те једну ноћ имао у наручју . . . Драга . . .“

Ветар однесе даље речи песме. Још мало су се чули акорди са гитара па и они замреше.

Сви беху по мало дирнути песмом, али је на Олгу деловало тако јако, да је устала са свога места на коме је провела цело по подне сањарећи, и пришла балконским вратима тихо и лако газећи, али изгледа да није имала још толико храбрости да и на балкон изађе.

— Јесте ли чули? — упита она окрећући се према соби. — Ви и не знате, Боже, ништа! Ала је то смешно! Слушате, а не знате. Ленице, теби ћу рећи, да, теби могу рећи . . . — Она загрли дргарицу и врело јој шапну: — То он пева. Ах, Боже, чујете ли? Опет се чује! — и пре него што је могао ико да се снађе, претрчи преко собе, отвори врата и одјури ходником, лепршајући својом белом хаљином и остављајући у узвитланом ваздуху пуно мириса.

Димитрије пође за њом, а онда се врати и почне се смејати. Настаде мала граја. Лена изађе на балкон. У истом тренутку крај ње се створи Антун.

— Добио сам ваше писмо, — рече он узбуђено и пригушено.

— Онда немамо о чему више да говоримо, — одговори Лена, узбуђујући се такође.

— Варате се, баш сада . . .

— Пустите ме. Ја нећу са вама насамо да разговарам! Шта хоћете од мене?

— Шта хоћу? Ништа сињорина . . . само оно што сте дали у почетку, а сада без разлога узели. Јесам ли ја тражио ваше цвијеће, осмјехе, ријечи . . . оно понашање?

— Не, не! Све је то без смисла. Тако вам Бога, не вичите толико!

Из собе се зачу Димитријев глас. Говорио је нешто Вељку и гушио се од смеха. Антун нагло шчепа за руке Лену и пригушено, али изразито и енергично, почне говорити:

— Вечерас ћу вас чекати доле на молу, послје вечере. Разумијете ли што вам говорим или не? Послије вечере . . . на врх мола . . .

Чули су се крупни Димитријеви кораџи, али Антун не обрати на то никакву пажњу. Он привуче Лену к себи поред свег њеног опирања и на силу јој утисну пољубац на усне, које је она држала чврсто стиснуте. Све се то догодило у тренутку. На вратима је већ стајао Димитрије. Смејао се, јер није видео ништа. Очи су му још биле засењене светлошћу собе, а ови су стајали у самој куту балкона, у полумраку.

— Ништа не видим. Где сте? Аха!

Лена се нервозно засмеја. Димитрије је упита:

— Би ли волела да сутра направимо излет на острва?

— Бих.

— Онда ћемо ићи . . . — Затим Антуну: — И ви ћете с нама, је ли, Черва?

— Сикуро, — промуца овај и пође са балкона.

Остатак до вечере прође које-како. Олга се сва румена и зајапурена врати из врта. Мало после уђе и Владимир. Настаде опет смех и чаврљање. Музика на тераси поче да свира одломке из Риголета и Димитрије, заузевши позу, стаде да пева, подражавајући манире г. Холодкова. Једном речју, све постаде весело, само како може бити. Најзад дође време да сиђу на вечеру. Антун се у предворју опрости, пошто се договорише где да се сутра нађу.

— Реците то и Г. Рачићу, — узвикне Олга, која је већ улазила у трпезарију, Черви.

Требао је још да се поздрави са Леном, која се беше нешто задржала у соби. Сиђе и она.

— Слугам вам се сињорина! Љубим вам руке, — рече он иронично и поклони се.

Она наједном пружи руку према њему.

— Но! — рече.

Он није схватио. Она уморно пусти руку и оде, уздахнувши:

— Боже, како сте глупи!

VIII

Ја, који ово приповедам и сувише сам се зале-тео и изгледа заборавио све обзире пристојности, тако неопходне код једног младог и лепо васпита-ног човека. Али једино предмет приче, који је тако плах и младалачки у почетку, могао је да ме то-лико повуче за собом, да за тренутак заборавим оно, што је најосновније у понашању. То исправ-љам и ако мало доцкан. Дозволите да вас упо-знам . . . госпођица Лена Љотић . . .

Отац њен, Миленко Љотић, сада пуковник у пензији, вечито незакопчан, аљкав и по мало ма-муран од пића, у младости својој беше леп човек.

Испративши две жене на онај свет у року од три године, несрећни се млади човек реши да и после овога окуша срећу, те се тако ожени по трећи пут, у двадесет и осмој години, у чину активног поручника, са ћерком извесног већ упокојеног београдског трговца. Овога пута је био боље среће, јер му жена за пуне две године потпунога брачног живота не умре, али се догоди једна друга непредвиђена околност, која је скоро до лудила доводила увек несрећног поручника: није било деце. Дошло је било и до несугласица између брачног пара и ко зна не би ли ствар дошла и до конзисторије, да Љотићеви не чуше о некој бањи у којој се лечила неродност и они, после вишенедељног саветовања решише да оду тамо заједно и да покушају срећу. Да донесу овакав закључак (наиме да иду заједно, а не само, рецимо, госпођа или господин) допринело је и то, што су обоје били тврдоглави и упорно доказивали једно другом да кривица не стоји до ње, већ до њега, и обратно. Најзад је поручник прекинуо то кошкање на тај начин што је лупио шаком по столу и енергично рекао:

— Добро, онда идем ја сам, кад је до мене кривица!

Настале сузе и на крају крајева отпутовали заједно, а госпођа целим путем уздисала:

— Кад би Бог дао... сасвим малу, малецку ћерчицу.

— Ја хоћу сина! — мрачно је рекао поручник.

— Доста сам муке имао са женама.

Бању, у коју су ишли, била је гласина. Чак је постојала и песмица на немачком (коју бањска управа није придавала проспекту) и која би отприлике у српском прозном преводу гласила:

„Од свих извора францесталски је најбољи, ако не помогне он, помоћи ће гости“.

У колико је то била истина и у пракси ми нећемо овде претресати. Врло је вероватно да је ову песмицу саставио директор кога другог купатила да би направио рђав глас и сузбио конкуренцију ове збиља лековите и чудотворне бање у коју су отишли Љотићеви; а факат је, да је свет после ове песмице (она је у своје време била врло популарна) још више појурио у ове богом благословене купке. Тек, било водом, било чим другим, а Љотићеви по повратку из иностранства добише сина, Владимира.

Али облак сете, — што би рекли романописци, — не силазаше са чела госпођиног. Она је тако желела девојчицу! И дан и ноћ само је о томе размишљала и на концу конца осетила једног лепог јутра да ће постати и по други пут мајка. Изгледа да је била научила да и у Београду састави истоветну воду за купање, као што је и она у Францесталу.

Ближио се мај месец 1903 године. Политичка атмосфера Србије била је страшно загушљива, духови узнемирени, а новине проносиле свакојаке гласове. Поручник Љотић беше се устумарао. Почео је често изостајати преко ноћ и тек се пред зору враћао. Никад није био тако ћутљив и мрачан. Увече пред двадесетдевети мај, дошао је врло рано кући, обукао се што је могао лепше и чистије, пољубио жену, рекао јој да ће те ноћи бити дежуран и отишао. Ноћ је била дивна и тиха. Пуна звезда. Госпођа леже, али неки немир наиђе на њу (мислила је због њенег стања) и уплаши се. Разбуди служавку и преседеше тако до поноћи. Око једног сата зачу се пудање које је долазило са Теразија. Госпођа се преплаши и посла служавку у комшилук по кума, неког старог београдског твговца, бившег ортака њеног оца. Прозори на суседним кућама су се полако отварали и буновни грађани промаљали

у страху своје чупаве главе. Шта се догађало? Један пролазник дошану нешто једном грађанину и овај брже-боље затвори прозор. Чак и завесу спусти. Дође кум. Ни он није знао. Свитало је. Благо мајско јутро и небо, зелено и влажно. Са краја улице зачу се по неравној калдрми тандркање фијакера, пијана песма и пуцање из револвера. Свет поврве на капије и прозоре. То се возио поручник са још неколико официра. Сви су били мртви пијани, раздрљени и чупави. Између њих је стајао пун сандук са шампањцем, чије су празне боце разбијали о калдрму. Сва престрављена стајала је госпођа на прозору крај свога кума, који је и сам био уплашен и држао отворена уста, низ која су му висила као покисла два млитава брка. Спазивши их, поручник заустави кола под самим прозором, издиже се посрћући са свога места и викну, заплићући језиком, колико га глас доноси:

— Куме... убили смо краља!

Госпођа врисну и паде, коњи фркнуше, фијакер отандрка даље, направи се узбуна. Улица је постајала живља. Наилазили су очевидци, или бар они обавештени, и описивали убиство последњег Обреновића и краљице Драге.

Тога значајног дана, мало пре времена, родила се поручнику, сада већ капетану, кћи Лена. Кад је чуо (поручник се није трезнио два дана), он је онако мамуран рекао:

— Женско? Нек иде...

После тих догађаја у породици је задуго владао мир и ред. Деца су расла под окриљем своје матере, која је од оног пада и порођаја пре времена добила трзање левог рамена (кад се наљути) и стално лако подрхтавање главе. Знајући како је тешко дошла до деце и са колико жртава, добра

госпођа не допушташе мужу да се ма и најмање меша у њихово васпитање. А васпитала их је на свој начин. Све су морала да раде на команду: спавај, играј се, једи, учи, смеј се, певај... У случају да се не испуни наредба појављивао се брезовак. Клечало се у углу, затварало у „шпајз“, једном речју, деца су била под сигурном руком и добијала су основне појмове о животу у врло ружичастој боји, те се, сем јогунлука, у њих будио још и један осећај потиштености и меланхолије, док су гледала забрањено воће, или притискала носиће уз хладна прозорска окна, гледајући веселу зимску улицу и радосну дечицу која се затрпавају снегом.

У рату од 1912—13 капетан би рањен и одликован, али се његов утицај у погледу деце не промени, а изгледа ни он није много о томе разбијао главу. Деца су расла, била здрава, то је било довољно. Па ипак, са Светским Ратом (Лени је већ било пуних десет година), стање се нешто мало промени. Прве дане бомбардовања проведе госпођа са децом у једном великом подруму са још девет или десет породица и наравно да је и стега над децом била попустила. И ту, у том мемљивом подруму, док су непријатељске гранате претварале малени и слаби Београд у гомилу рушевина, Лена осети први пут у своје животу сву сласт слободе. Могла се играти до миле воље, плакати, смејати се, јурити по тамним угловима и говорити колико је хтела непристојне речи, за које би иначе морала стајати у углу (марш, животињо једна, стоко безобразна итд!). Али кад једна граната одби кубе на кући, а друга сруши скоро цео други спрат, породица се једне ноћи, пуне звезда, рефлектора и светлости од пожара који је харао око пристаништа и железничке станице, полако искраде из подрума,

и опустелим улицама одвуче до Чубуре где је чекао капетан са колима.

До тог тренутка у Ленином је животу постојало детињство. Али од тада, од тог страшног ноћног пута па све до њене петнаесте године, судбина је преврнула нагло листове живота и они су остали празни. Раме се госпођино све чешће грчило, глава све више подрхтавала, дани пролазили по збеговима у страху од непријатељских аероплана, глади и тифуса.

Колома је препатила сирота Лена док је још и Владимир био са њом, не вреди ни говорити, али кад мајор (капетан је био постао мајор) једног кишног и тмурног дана дође и одведе Владимира са собом, настаде за Лену прави пакао. Госпођа је постала прави деспот. Палила је кандила, ишла у цркву, плакала и присиљавала и Лену да заједно са њом осећа сву тежину пропале државе и можда за навек отишлог мужа и сина.

Србија је била прегажена, јадна малена Србија, плава мрљица на великој карти Европе, а њени најбољи синови, краљ и мушка деца, бежали су пред непријатељем преко албанских гудура, без пута, без хлеба, без вођа, вођени једино инстинктом самоодржања. И цела та бескрајна поворка људи, исцепана, малаксала, промрзла и десеткована глађу и умором, вукући собом још увек пушке и уверење да они претстављају државу, имала је један једини циљ: море. Стићи што пре до мора; спасење ће доћи заједно са морем. А даље? Нико изгледа, није мислио о томе.

Добра госпођа доби по други пут напад кад виде првог аустро-мађарског војника да прође крушевачким улицама. После тога постаде још ћутљивија и предаде се с мирном резигнацијом судбини,

али зато ни за тренутак не испушташе из руку Ленино васпитање. Девојче је било живо, враголасто, лепо са својим крупним граорастим очима и светло смеђом косом и онако штркљасто, у краткој сукњици, подсећало на преобученог дечка, и госпођа увиде да ће требати много труда да се од ове вреле крви створи смирена и лепо васпитана госпођица. Прво: пошто је држава пропала, кћи једне мајора мора живети повучено и одрећи се свих забава, шетњи и других ствари. Зар отац у туђини, а кћи?.. А, то не! Затим друго: доћи ће слобода, а заједно са њом и оне породице које су избегле у Грчку, Италију, Француску. Говориће по неколико језика, свираће, биће образоване у сваком погледу. Треба дакле и овде радити и не постидети се када се наши буду вратили. И даље у том смислу још пет тачака разлога смисли госпођа и наравно за разлозима дођоше решења у виду домаћег закона, опет подељена на тачке. Прво, домаћи рад; друго, учење језика; треће, свирање, четврто, пето итд. Све до кревета у који се Лена бацала изморена и малаксала од дневног напрезања и једноличности живота.

Једини радосни часови у том досадном и монотонном животу били су часови одмора. Тада би Лена легала на диван, заривала главу у какво јастуче и сатима сањарила. О чему? Ко би то знао! Ни Лена није знала, али кад би подигла главу са јастука да пође на свирање или учење, њој очи беху сјајне као звезда Даница, а образи зажарени.

А године су пролазиле... Истина споро, једнолично, страшно, али су тек пролазиле. На Лениним хаљинама почеше се оцртавати вршци дојака. Како је то било чудно! И она је дуго, по читаве минуте, стајала пред огледалом и гледала са љубављу

како затежу хаљину и како сенче јасно и заводљиво под танком тканином. У то време госпођа се предала другом занимању. Њој се чинило да јој је ћерка сада већ толико заволела музику да је већ неће лако оставити, да је за две године савладала толико француски да може сасвим лако читати без речника и најтежу школску лектуру, па да се сада може и она, госпођа, позабавити и другим стварима.

Нешто мало истине је било у свему овоме, али добра госпођа ни слутила није да је свирање и француски језик и сувише мало да испуни један цео девојачки дан. И док је она одлазила предвече код познаница да присуствује призивању духова (јер спиритизам је био сада њена страст) дотле је Лена, остављена разузданим причама њихове слушкиње и сама себи, читала све оно што јој је мати иначе забрањивала: све романе на које је наилазила у кући. Романи беху сами по себи добри, али она не беше дорасла за њих, и све оно што није разумевала, она је тумачила на свој начин. Да је какав моралиста успео да прозре њене мисли, он би застао запрепашћен пред оним, што се кувало у њеној малој глави.

Још од најранијег детињства беше Лена сањалица и по мало меланхолик, али у овом добу њена живота, а под утицајем лектуре и осамљености, сањалаштво се у ње почело граничити са страшћу, а меланхолија са болешћу. Госпођа је живела у нереалном свету духова и у екстази прорицала скоро ослобођење. Цело њено старање о ћерци састојало се сада у строго казаматском чувању јадне девојчице и у тврдом веровању да ју је васпитала врло добро, да су се њене материнске бриге тиме завршиле, па сад има само да је чува и удаје.

Ко зна како би се завршило ово, да једног дана, јесењег, пуног блата и магле, не дође ослобођење. У Ленином се животу догоди револуција. Госпођа доби и трећи пут напад (последњи у њеном животу) видевши свога сина као гаравог и лепо израслог младића. Муж њен, пуковник Миленко Љотић, мало одебљао, са брковима штучованим по француском начину, са носем бакарно-црвеним, који је и нехотице одавао пуковникову наклоност Бахусу, пољубивши жену после дугогодишњег растанка, промумла са нескриваним гађењем на лицу:

— У... како си остарила! Што ти ког ђавола глава тако дрхти? — и после тог поздрава он оде у другу собу да распакује тек приспеле ствари.

Брат и сестра се искрено обрадоваше једно другом. Настаде време ведрије него подне, како вели Библија. Стали су се упознавати, јер беху скоро непознати. Њему се свиђала Ленина живахност, њена и луда и наивна схватања о животу, како кад, њена лепота, која беше нарочита, не шаблонска, и њена веселост, која, дуго прикривана пред матером и стицајем прилика, нагло избијаше из сваког њеног покрета и дела. Она поче са братом посећивати забаве, позориште, матинеа, кермесе; поче се виђати и упознавати са светом дотле непознатим; стече нове другарице и окуша горак укус првих разочарења и првих љубави. Сва њена незадовољена младост тражила је накнаде. И она осети неоодољиву жељу да реализује своје снове о којима не би могла рећи какви су. Госпођа је ћутала. Она беше пала у апатију и тихо туговала за оним добом када је пуковник био само поручник. Али то време беше далеко, у тами прошлих година, и госпођа се, изморена ропством, ударима и нервозом, полако гасила.

Лену беше обузела грозница уживања. И не само њу. Цео Београд, напаћен у ропству или изгнанству, са препуном душом ратних ужаса, крви, глади, смрти, поче се лудо забављати. Хтело се да се надокнади изгубљено. По подрумима стадоше ницати барови (до рата непозната установа у добром граду Београду), по салама дансизи, цигане заменише салонски оркестри (made in Tchechoslovakia) и црначки џазбанди, који су својом дивљом дреком позивали на радости овога света. И цео Београд поче да игра. Искоришћавала се свака и најмања прилика. Играло се по журевима, по славама, по банкетима, после разних конгреса и скупштина, по вашарима, после концерата, на кермесима, на излетима, за време народних празника, по учионицама, по кућама, једном речју где год је постојала прилика. Отмен свет поче играти и по ресторанима, између јела. А мајке, добре београдске госпе, срамежљиво су гледале у саблажњиве фигуре уанстепа, фокстрота и танга, и у паучинасте хаљинице својих ћерчица, потајно уздисале и — смешиле се.

— Време... — говориле су седећи на каквој забави крај зидова, као да се извињавају једна другој.

Па као и да улице захвати овај исти бес. Крај полусрушених кућа и кафаница још из турског доба, почеше ницати као у бајци праве седмокатнице и као од сира срезане петокатнице, и београдске улице изгубише своју дотадању монотонију па се чинило у оној мешавини линија и облика, као да се куће тихо крећу у некој фигури бостона. Велики млечни блокови новосазиданих кућа блештали су ноћу под месечином, а на њиховом подножју гуриле се нахерене кућице са угнутим крововима, са

искривљеним оцаџима, као једини доказ прошлости. Овде-онде стрчале су, у хаосу нових скела и свеже цигле, подрнеле развалине какве двокатнице срушене или изгореле за време бомбардовања. И свет је, чини ми се, журио крај њих као и ја, не гледајући у њихове празне, ослепеле прозоре, кроз које пробија коров и папрат. Блатњавим улицама звиждали су аутомобили и купали муљем пролазнике и тротоаре.

Дуго скривани женски вратови блеснуше у дубоким прорезима, чарапе беху тање од паучине, хаљине припијене уз тело, сукње побегоше чак до колена, а девојке по улицама чињаху се као позив на уживање. Беч и Пешта изручише на рђаву београдску калдрму читаву прегршт лепо одевених, још лепше накарминисаних жена и Београд просто зацика од среће. Гимназије су избаћивале свака три месеца читаве буљке свршених матураната, банке се оснивале, пропадале, па опет оснивале. Сваке недеље ницале су емаљиране или стаклене табле: доктор тај и тај, за кожне и друге болести. Революционари су се множили као печурке и упирали своје очи на дрвену матушку Москву.

И јачи карактери него што је био Ленин, и задовољеније младости, подлеглоше општој зарази и одбацивши све друго сем одела, предадоше се уживању, игри, забавама. Разум, свест, стид, љубав према знању? Остаде негде дубоко, дубоко, утопљено у дивљем крику џазбанда.

У сред тог болесног весела и вртоглавице задеси Лену један удар који је само на часак смете и заустави у њеном новом животу, да се касније, у дрини, још кокетнија него икад, врати на журеве, кермесе, матинеа, и да још страсније заигра фокстрот. Њена мати, добра госпођа, умре једне ноћи,

сва седа и скоро сама (јер деца бећу на неком балу), са сазнањем да је њен пуковник једна обична лупача, а у кућу се досели г-ђа Љубица, сестра пуковникова, удова једног старог српског казначеја, држећа госпа у тепелуку, са свим достојанством патријархалне београдске госпође. Али, то ништа не промени у Ленином животу. Она и брат живљаху у слози, отац (био је већ бачен у пензију) не долазаше кући никад трезан, те сва џангризања г-ђе Љубице и њена пророковања одилажаху у ветар.

Ево ме најзад на крају ове главе око које сам се намучио као нико мој, а једино зато, да би били, мојим драгим читаоцима, јаснији извесни догађаји који ће тек наступити.

Дакле, живот је текао лепо и радосно, како обично тече радосно после великих ратова и болести, а брат и сестра се вољаху, како је то већ ретко да се у овом веку, пуном материјализма и егоизма, може волети. А годину дана по смрти њихове матере, они се решише да проведу лето у Дубровнику. То је требало да буде и нека мала разонода за Лену. Пуковник пристаде и Лена и Владимир, са још неким својим познаницима, одоше у Дубровник некако половином јула и настанише се, као што је читаоцу већ познато, у хотел Одаку.

Сада смо тачно на оном месту где смо приповетку прекинули, зато без икаквих даљих објашњења окренимо лист и наставимо ову нашу причу.

IX

25. VII. 21. — Хотел Одак
Дубровник

„Лутко моја лучице, — писала је Лена већ раније споменутој другарици Цани Јанковић, — ти и не знаш шта је то живот. Тугујеш сама ту у Бео-

граду, писма пишеш, а твој ђида лута по бањама и проводи се. Не брате, по моме мишљењу, све би жене требале да презиру мушкарце и да их просто на просто не воле. Не све заједно, него појединце, јер појединци, кад их сваког напосе гледаш, не заслужују ни руку да им пружиш. Какви су само подлаци, Боже мој! И ми треба једном да од њих направимо себи само уживање, а не муку. Равном мером: као што и они нас употребљавају и искоришћују по неке наше слабости, тако и ми да радимо. Од како ми је мама умрла друкчије гледам на свет, а и искуства имам доста. Моја је мама била добра жена, али ме је, што рекла Катарина, „тотално“ погрешно васпитала. А ти видиш данашња схватања! Треба се њима прилагодити. Данас тон захтева да једна девојка зна мало више ствари него што су то знале наше мајке и старемајке. А оне су знале чак и за морал: радним даном гледати пола сата са прозора на улицу, а недељом се после подне шетати (пре подне у цркву) а из шетње доћи кући пре седам, јер ако свет почне да оговара, онда је девојка неморална, рђаво васпитана, и неће моћи наћи добру партију. Дакле морал је био сав у мишљењу света. А оно што свет није видео? Оно иза зидова, капија и врата? Мислиш ли да су биле светице? Уосталом, моје је дубоко уверење да су се и оне потајно смејале још као шипарице када им је говорено како „роде доносе децу“. Али тада је друштво било тако: лицемерно. Замисли, молим те, твоју бабу у кринолину, пола јој груди вири из хаљине, а она обара очи и прави се да ништа не зна. Ако ми сада на купању облачимо триконе, па шта зато, Боже мој, зар само због тога морамо бити и горе од наших старемајки? Него није о томе реч. Говорим ти о схватању. Не вреди сентимента-

лисати, треба упознати. Не кажем тим да треба зато бити и неваљала, — треба свако чувати *virginté*, — али зато не бити гуска па примати све за готово. Ја видиш волим све. Другим речима флертујем са свима и никога не волим нарочито. То ти је пут да правилно оцениш мушкарце и да се упознаш са животом, а онда, драга моја Цано, уједно и лепо, тако лепо! Ни према коме немаш нарочитих обзира и слободна си као лептир . . . Једном пружиш руку, другоме се осмежнеш, трећем закажеш састанак, са четвртим украдеш пољубац (јер пољупци бар не остављају трага!) и тако ти је све весело, насмејано, лако. Кад идем улицом, па ветар лепрша мојом хаљином, а мени се чини да летим, летим, а сви моји пријатељи задивљени гледају. Не знам, можда и ова чудна варош са овим старим каменим кућама и уским уличицама којима се пење каменим степеницама, и ово небо тако плаво и велико, и ово сунце које жеже, жеже немилице, па море, бескрајно море, час зелено, час плаво, час љубичасто (ти ниси још ни једном била на мору, је ли?) са безброј боја при заласку сунца, са веселим једрилицама које скакућу као какви бели лептири са једног процветалог таласа на други; па онда ове пригушене приморске ноћи, луде ноћи, када човек мора да хода и да говори безброј глупости, да стиска руке и да бескрајно много сања и жели, ноћи са тихим ћућорењем мора и мирисом који те опија и дави, са чемпресима крај вртова, црним, страшним, да мораш да потражиш заштиту у кога било и нечије руке да се охрабриш: не знам, али све то тако делује на мене, да се и ја чак по неки пут не могу да познам. Радост, пијанство од неке необјашњиве среће, раздраганост, ето, то ти је мој живот!

Опет сам се забрљала. Реч је. . . Да, више ни ја сама не знам о чему је реч. Главни је да треба да се отргнеш од те твоје учмалости, да оставиш читање, клавир и друге глупости (то се још радило у прошлом веку!) и да поживиш, лудице. А онда, када све прође и јесен животу дође (гле, стих на-правих) онда ћеш изабрати од свих ћида једног, па у „тиху луку“ брачног живота. Да, да! За брачни јарам је још рано, а ни право није да још овакве лепи вратови, као што је мој и твој, носе ту одвратну справу коју носе и неке друге домаће животиње.

Сигурна сам, да никако не можеш да појмиш (ти ето већ другу годину волиш тог твог несносног Милана) како ти овако могу писати после оног мог писма из Сарајева, тако пуног уздицаја. Боже мој, шта ја могу? Јадни Димитрије! А веруј ми да сам истински била заљубљена у њега када сам пошла из Београда. И сада, морам ти признати, сада ми је већ досадио. Истина то му још нисам рекла и тако му допуштам разне милоште, али осећа и он да је дошао крај. Збиља је то чудно у љубави. Прво се и не познајете и одједном, после неког случаја, приближујете се, постајете интимни, блиски, поверавате разне глупости једно другоме, љубите се до миле воље, шетате данима заједно и онда тек одједном — крај. Зашто, због чега, како? Тајна. И ти ћутиш и он ћути, а осећаш да је крај ту. Постаје ти одвратно како говори, како иде, како се осмехује, како везује кравату. Онда и то прође. Престаје да ти буде одвратан, али се ни љубав не враћа, једном речју постаје ти индиферентан. То је најстрашније. Одатле је повратак немогућан. Што се тиче Димитрија, он ми чак није ни одвратан, а ипак је са њим све свршено. Досада, досада, до-

сада! Чини ми се да када сада не би покварили (а скоро је већ све покварено, бар с моје стране) да би почела већ личити и лицем на њега, толико смо се до сада гледали. А ништа одвратније нема од тога.

Ах, Мајко Божја, колико сам ти нашкрабала, а још ти ништа нисам рекла. Јесам ли ти писала о неком Антуну? Ово што ми се с њим догодило остаће ми као најпријатнија успомена. Немаш појма како ми је сада пријатно да о свему томе хладнокрвно пишем и да уживам замишљајући све како је текло. Да ниси ћуркице помислила да сам се у њега заљубила? Којешта! Него чекај, боље је да ти све од почетка испричам.

Да ти не бих дуго објашњавала: није ми се баш нарочито допадао, али је био толико напет и охол, а онда Димитрије још није био дошао овамо, па ме је мало мучила досада и... Највише ме је љутила и нервирала његова хладноћа. Једнога дана испустих неки цвет. Он га дохвати и пружи ми га. „Изволите,“ — рече. „Зашто? — упитах, — ја не примам цвеће од скоро непознатих људи.“ „Али ви сте... Ово је ваш цвет!“ Ја почех да се смејем. „Којешта, — рекох, — ви се варате. Вама се то само тако учинило. Ја уопште нисам имала никакав цвет.“ Он је био потпуно збуњен и ја га оставих да размишља.

Али од тог догађаја он нагло промени расположење. Постаде дрзак. То ми се већ више допало, тим пре, што се сад никако није одвајао од мене. Био је у мојим водама. Почех се играти, и право да ти кажем, игра је била врло занимљива. Провели смо неколико збиља лепих дана, али у то стиже Димитрије. У прво време ми је било мало непријатно, али се онда снађох, јер драга моја, у

таквим је приликама чврстина карактера неопходна. Све би се лепо свршило да је и он (Антун) гледао на ствар мојим очима. Али њега је изгледа и сувише тронула моја нежност према Мићи (Мића ми тих дана још није био досадио!) Постао је раздражљив, насртљив, правио је алузије, говорио о многим глупостима. Али ја сам остајала неумољива. Најзад, шта сам и могла да урадим? Уосталом, да се није гордио и правио напет, ја га не бих ни приметила, нити бих га дирала. Ах, ти мушкарци што су само на освајања навикли, нек виде шта то значи бити побеђен, па остављен! Једно вече, после неког глупог препирања, нашла сам се на балкону. У соби су били Мића, Вељко, Катарина и он. Цело то вече хтео је да разговара са мном, али сам га ја избегавала. Тек што се наслоних на ограду, а он се створи крај мене. Настало је једно мало објашњење, он се љутио, ја се смејала и, одједном, пре него што сам могла да се одбраним, он ме је загрлио, привио уза се и пољубио. У то је наишао Мића. Да ли мрак или шта друго, тек он не примети ништа. Једна ситуација до зла Бога глупава и сва је срећа што нисмо могли, нити морали, гледати једно у друго. Све је то било мало чудно, драга Цано, и што је још чудније, после тога се није ништа више догађало. Уплашио се, шта ли? Како мушкарци често не осете када су најближи циљу, и како пропуштају лако часове, који се више никад неће повратити!

Прође неколико дана. Он је и даље долазио у наше друштво, заједно ишли на купатило, излете, увече шетали и ишли пред „Опћинску Кавану“ на сладолед. Никад се ни један мушкарац није понашао коректније од њега, и ја се из захвалности (што не спомиње онај глупи пољубац) почех осме-

живати на њега, понашати пријатељски. Друштво је почело правити шале на наш рачун; чак се и Димитрије шалио. Ја сам се осмехивала, а и Антун је одговарао осмехом, као да смо говорили: а, ви не знате зашто смо ми пријатељи. Ја сам мало по мало заборављала догађај, јер ја уопште све врло брзо заборављам. Једино ме је с времена на време мучило питање: зашто је Антун одједном постао тако уздржљив.

Преkjуче, лежећи крај мене на једној пећини (купали смо се испод хотела; остали су били недалеко од нас, у заливу, и нису нас могли видети), он ми рече: „Бог зна шта сте мислили о оном...“ „Нисам мислила ништа.“ „Мислили сте.“ „Нисам!“ „Јесте!“ Ја се наљутих. „Добро, — рекох, — мислила сам да сте један велики безобразник.“ „То сам знао. Ја у том тренутку и нисам био ништа друго до то.“

Лежала сам на леђима, лицем према небу, док је море заплускивало равномерно стену и у подједнаким размацама квасило ми ноге. Његов глас је био толико промењен, да га погледах. Он беше сео, обгрлио рукама колена и загледао се испред себе. Ја не одговорих и завлада ћутање. После мале паузе он одједном поче у неком жалбено-сладуњавом тону: „Заборавите, Лена, оно вече на балкону. Ја се искрено кајем јер вас волим, а био сам дрзак. Да, да, тим путем се не иде женском срцу. Ја сам благородан, честит, ви ћете се у то уверити.“ — Како сам тада желела да буде поново дрзак, да ме на силу пољуби, да буде оно што је био, горди, охоли „конте“ и госпар дубровачки, да буде човек; и да је тако било... та сами смо били на пећини! Али је он био и даље непомичан, и даље је говорио, молио, преклињао, скоро плакао,

а глас му је од сладуњавости постао танак и слаб и мени се смучи. Устадох (он је пратио сваки мој покрет), истегох се у сунцу (сетих се: имала сам нов трико, врло леп), зенух и рекох: „Боже, Антуше, како сте глупи!“ — и скочих главачке у море.

Престадох после тога случаја да му се осмехујем, престадох чак и да се разговарам. Више се ништа није догодило. Иде за мном и несрећан је као какав пијеро које прави наша Мара. По неки пут, кад сам добро расположена, дам му да ми понесе шешир, или га ухватим под руку, а мој се трубадур (тако га сад сви зову) разглагољи, цвеће ми купује, кад из барке излазим руку ми пружа, само му је све то узалуд. „Била једном ружа једна...“ Треба најзад те мушкарце довести памети.

Ето, то ти је цела прича о господину Антуну Черви, витезу бледа лица. Уосталом све ти ово пишем зато, да би ми протекло ово досадно и дуго време. Опет та досада! Како ћу је се ослободити? И кад?

Дубровник је иначе сјајан. Па море! Свако се до подне купамо (па и после подне), а онда правимо излете. Али ја сам лудача. Читава ти два сата пишем; пукоше ми леђа. А и глава ме је заболела, јер ја ти нисам навикла на овако напоран и дуг „интелектуалан“ рад. Ах, да! Умало не заборавих. Сашила сам једну дивну црну хаљину, са везом. Врло се лепо слаже са оним мојим златно-црвеним „шпанским“ шалом. Колико си платила оне твоје ципеле од антилопе? Молим те то ми јави, и у којој си радњи купила. Ако су испод четири стотине, а ти ми их купи па нека их радња испошље. Адресу знаш: Л. Љ., Хотел Одак, Дубровник. Може послати и уз доплату, али би боље било да свратиш

до тате и да узмеш новац. Ја ћу му већ јавити.
Сада доста. Љуби те много, много пута твоја
Лена.

Р. С. То за ципеле сврши ми одмах, молим те.“

Х

Стари познаник

То исто по подне, на купатилу се појави један млад човек, сасвим непознат купачима (на купатилу се сваки дошљак одмах примети) и, пошто направи неколико вратоломних скокова са трамбулине, повуче се испред задивљених гледалаца и оде до бараке где се продавало хладно пиће, да у хладовини платнене настрешнице попије штогод. На њему је био црни костим за купање, а на глави црна капа направљена од женске свилене чарапе. Једна нарамица од костима беше откопчана (кидошлук пливача!), те му се видело скоро пола груди и плећа, јаких и мишичавих. Рамена су му била нешто мало пошира, руке дуге са лепо однегованим прстима, врат наливен и црвен од снаге. Није био висок, али је давао утисак тежине и масивности, док је стајао мало у раскорак и нагнуте главе у надраг празнио садржину једне чаше. Низ врат, мишице и бутине, круниле се капљице воде. Да је живео у доба Микел-Анџела, овај би по њему израдио каквог свог јунака, пред којим би и сада свет застајао као опсењен оном примитивном јачином и здрављем које избија из ових набрекших мишица, те се чине да ће пући од набујале моћи, јер су данашњи вајари одбацили моделе здравог и крепког и пронашли неке мршаве наказе које називају: умор, глад, патња, опијум и како ти ја све знам!

Када се мало окрепио, млади човек пође преко усијане плаже да разгледа купатило и свет на њој, надајући се ваљда да ће пронаћи каквог свог познаника или пријатеља. Пролазио је између купача, који су се испружени сунчали на песку, и купачица, које су се окретале за њим, јер са оно неколико вратоломија и скокова беше већ стекао њихове симпатије, чак добаци две-три речи неким шипарицама (ове га уз кикот одмах попрскаше водом), али од познатих не нађе никог. По начину како је разгледао оно купалишно шаренило и лица, могло се одмах оценити да је први пут у Дубровнику, а по капи направљеној од женске свилене чарапе, да је из Београда. Имао је једну од оних срећних физиономија које се свиђају људима не по лепоти црта, духовитости, или доброты, него по мангупству. Ништа се добро и ваљано није видело на томе лицу, па ипак се човек морао осмехнути на те шетерски насмејане очи и вечито развучене усне, готове на смех и задиркивање. Видело се да сопственик ове физиономије није измучен размишљањем и да му се под глатким и пљоснатим челом не роје мисли о спасу човечанства, али то није ништа сметало да људи после првог разговора са њим закључе: „Натучен је, мангуп... али је сјајан човек!“ Колико сам пута проклињао судбу што ми није дала такво лице, али сам се данас утешио видећи да и такви срећници могу по неки пут да падну у очајање. Мој је млади човек узалуд лутао преко плаже као дух несрећног Хамлетовог оца — никога није познавао. Хтео не хтео, морао је опет прићи онима што су се занимали скакањем, да на тај начин прекрати досадно време. Најзад му постане непријатно дивљење које је пратило сваки његов скок, те крене у лов на познанства.

Од свих купачица највише му се допаде једна лепотица ванредно плавих очију и црвеног костима, испружена у хладу кабина. Била је сва деликатно фина, прозачна и нежна, а читала је неку књигу у црним корицама. Коса јој је била глатко очешљана, а кад би се насмејала (књига мора да је била хумористичне садржине) на обрашчићима се појављивале две дражесне јамице. (По легенди, оне особе које имају јамице на образима, биле су по рођењу, пре пољупца од смртних, пољубљене од стране анђела, који их доцније у животу чува од напасти и заштићава, те су те особе изванредно велике среће).

Богољуб Кнежевић, тако се звао млади човек, (јер нашто крити даље његово име!) врло се опрезно спусти крај непознате у хлад, па пошто је двапут загледао у књигу преко рамена, сасвим мирно упита, као да га то највише занима:

— Шта то читате?

Ословљена, у недоумици подиже своје дивне плаве очи са књиге на тога што пита, а њене танке, танке обрве извише се према средини малог чела, глатког и белог. Али се младић тако љубазно смешио, да се и она насмехну, при чему се јавише јамице на образима, и, место да насртљивцу покаже пут, она упита:

— Что вы сказали?

— А, ви сте Русиња! Баш ми је мило... — И он се примаче ближе непознатој, заривајући прсте у овлажени песак.

— Ничего не понимаю! — рече млада жена, још увек са осмехом на уснама, лако накарминисаним.

— Питао сам вас шта то читате?

— Ах, Боже мој! Ето Гогољ!

— Гогољ? — Богољуб се мало замисли. — Је ли то онај што је куповао мртве душе?

Рускиња, која од свега разумеде речи: Мртве Душе, одобри:

— Да, ето Мертвѣя Души. Вы читали?

— Дабогме, дабогме. И Тарас Буљбу! — убрза младић, који је за Гогоља знао само по једној анегдоти о Мртвим Душама, и по Тарас Буљби, кога је читао још у гимназији. Одједампут оживе: његов мозак, неоптерећен непотребним знањем, беше ископао из давних дана једну реченицу, потпуну, целу, која уједно претстављаше цео његов капитал знања руског језика поред речи очень, хорошо, здѣсь, до свиданья и имена Тања, и он се пожури да је искаже: Я васъ люблю, Таня, и если вы меня не поцѣлуете, я застрѣлюсь.

Рускиња испусти књигу, румен је облије све до корена косе, она покуша да се озбиљно наљути, али младићеве шеретске очи чиниле су се тако безазлене, а и смешио се још увек наивно и мило да јадна жена, и овога пута побеђена, само што рече:

— Вы безумни... сошли съ ума! Кто вамъ сказалъ мое имя?

— Бог, — одговори Богољуб смејући се и примаче се још ближе.

— Ја очень... — настави он после кратког ћутања, а одушевљен успехом своје руске реченице, али ту запе. — ...Ви очень... харашо (у смислу: ви сте врло лепо), ја сам сам, једном речју, очень, очень... ђаво би га знао како се то руски каже... ја очень задовољствујушчи, — и осмехну се.

Непозната је била освојена и не само да се осмехивала, она се смејала.

— Вы очень милый человекъ — проговори најзад нагињући се к њему поверљиво, — но было бы лучше если бы вы не говорили по рускій.

Али сада Татијана доживе једно пријатно изненађење. Младић се уозбиљи и учтиво запита :

— Parlez vous français, mademoiselle ?

— Oui, — одговори млада жена и погледа зачуђено у младића.

— Permettez, moi... — настави Богољуб француски, — да се извиним ради начина на који сам вам пришао, али видите и сами да се другојаче не би упознали. Ја сам Богољуб Кнежевић.

Он је отмено пољуби у саме врхове хладних прстију и после тога развеза се пријатан разговор на најчистијем француском језику, како може да говори само Рускиња, која је од своје треће године имала за гувернанту Францускињу и Србин, кад проживи пет година у Паризу, не радећи ништа и мењајући пријатељице заједно са становима.

Сунде је већ залазило када се нови познаници почеше опраштати. Он хтеде да је испрати, али она рече да станује ту преко у једној малој вили. Опраштајући се, она му рече, још увек говорећи француски :

— Ако хоћете да ме видите, наћи ћете ме сутра у ово исто доба овде. До свиданья!

— Здѣсь? — упита.

— Здѣсь.

— Хорошо! — и пољуби је трипут у врхове прстију. — Au revoir!

Она устрча лако уз камене степенице што воде на пут и са врха, кроз прашњаво кактусово лишће, посла му још један осмех, а затим нестане њене ваздушасте прилике испред младићевог погледа. Он уздане једном, зазвижди неку уличну мелодију и оде под платнену настрешницу, да се окрепи којом чашом хладна пића.

XI

Девојке прво променише хаљине, па тек онда сиђоше на вечеру, где су већ седели мушкарци и Лијерка која уопште није ни одлазила својој кући.

— Шта је решено? — упита Катарина.

— Антун и Влада предлажу да се иде на Лапад.

Чу се Олгино „сјајно!“, али Лена, нешто нерасположена, упита:

— Зашто баш на Лапад?

— Због мјесечине, — одговори Лијерка и насмеја се.

— Ја сам предлагао, — умеша се Димитрије, — да идемо на сладолед и да слушамо музику пред „Опћинском Каваном“; то је чак и паметније, јер сте уморне од по подне.

— Дакле, иде се на Лапад... — закључи Лена и уздану лако.

Келнер поче да доноси вечеру, која одпоче у најбољем духовном расположењу. Одједном, у сред вечере, Олга плесну рукама и устаде са места.

— Господе Боже, — узвикну, — оно је Богољуб! — И не обраћајући пажњу на околни свет: — Богољубе, Богољубе! Овамо, забога, зар нас не видите! Овамо, овамо...

Лена устаде са столице, лако викну, а испуштен нож зазвеча на столу. Али то нико не примети, јер су сви погледи били окренути на ону страну одакле је долазио Богољуб Кнежевић. Био је одевен по последњој моди, са тек запањеном цигаретом у зубима, са кокетно натученим сивим шеширом над очима. Он радосно притрча столу:

— Какво изненађење! Ви овде? Вељко! То је сјајно. Јутрос сам допутовао и у мало да нисам умро од досаде, ха, ха, ха!

Веселост младог човека је била заразна и сви се почеше смајати. Олга поче претстављати, врло озбиљна лица:

— Ви се не познајете? Боже... Димитрије Павловић, лореат париског конзерваториума, Богољуб Кнежевић, студент... -- Она се збуни и била је тако врло дражесна. — Ви сваки пут нешто другог студирате да и не знам како да вас претставим.

— *Dolce far niente*... то ми је последње занимање, ни најмање непријатно. Напротив.

Последња на реду била је Лена. Она је са тешком муком успевала да остане мирна. Једва приметно бледило покривало је њено глатко чело. Уснице су јој се наједном осушиле, а дланови овлажили.

— Ако се не варам, — поче Богољуб потпуно присебно, — ја сам већ имао част да будем претстављен госпођици Љотић... истина давно, на неком журу, али се... ха, ха, ха! Лако се заборавља.

После тих формалности њему направиле место између Катарине и Лене, потпуно занемеле и збуњене. Преко од њих седео је Димитрије и смејао се заједно са осталима и не сумњајући ништа. С времена на време, Лена је осећала Богољубово колело како се дотиче њеног, али није имала снаге да се одмакне. Вечера је одмицала у живом и веселом разговору, зачињеним громким Богољубовим смехом и Димитријевим анегдотама. Само је Лена ћутала. Владимир упита:

— Што си се ти ућутала? Да ти није рђаво?

Она га само погледа и не одговори ништа.

Некако пред крај вечере, говорећи преко стола са Вељком, Богољуб извади из џепа једно писмо и почне се њиме играти. Правио се као и да не примећује шта ради. Било је то оно грубо и лаконско

Ленино писмо: „Господине, желим да од данас не чујем ништа више о вама...“ У једном тренутку чак Богољуб га положи на сто, са адресом горе. Лени застаде дах. Димитрије је могао познати рукопис. И Владимир. Она скочи са столице. Сви погледаше у њу. Богољуб диже писмо са стола и пресави га.

— Ништа! — одахну Лена. — Учинило ми се... — и поново седе.

Тек што она седе, а Богољуб, настављајући прекинут разговор са Вељком, исцпа писмо и баци хартице под сто. Све се то догодило у тренутку. Нико ништа није могао приметити, јер се општи разговор и смех не прекидоше ни за часак. Смисао свега знали су само Лена и Богољуб.

Страх у Лене ишчезе исто онако безразложно као што је и дошао, очи јој запламтеше, а осећање нечега што ће можда доћи, нечега што ће бити снажно, дубоко, још не проосећано, испуни је одједном. Седела је непокретна на своме месту, са изгледом да пажљиво слуша оно што се око ње говори (чак је неколико пута отворила своје набрекле румене усне, па се чинило као да ће се тог тренутка умешати у разговор), али она беше далеко од свега тога и ослушкиваше пажљиво само оно што се у њој догађало. Срце је тукло и усхићење тражило своје право. Димитрије се с друге стране стола добродушно смејао, све више тонући у маглу. Једно чврсто мушко колено дотицало се њеног, а она смешила. Зашто?

Тако још осећа млади путник када се нађе сам у возу који га носи непознатим крајевима, а мисао, тајна, најтајнија мисао, коју ни себи самом не може да саопшти, а која се почиње и свршава са *можда*, испуњава га блаженством. Он се грчи на своме месту, смеши се и рад је да сви са њим

деле његову радост. Шта то очекује млади путник, чему се нада, зашто увек задрхти кад у купе уђе каква нова сапутница, увијена у пепељави путнички вео? Зашто му грозничаво сјаје очи док корача непознатим градом, крај непознатих људи, крај непознате жена, и сам непознат? Зашто мења план свога пута, зашто негде остаје по три дана дуже, а негде пројури не обраћајући пажње моћним катедралама, ради којих путује? Зар то само она неречена и несхваћена мисао, тајна, најтајнија, која се почиње и свршава са једном једитом речју *можда*, зар то само она равна нашим поступцима? Упитах једног: „Шта очекујеш?“ Он се збуни. Ухвати ме за руку и пријатељски ме стеже! „Не смеј ми се, — рече, — ја не знам ни шта очекујем, ни шта хоћу. Али ето, (његове очи заблесташе) ја сам као у екстази и тужно-срећан. Мени је добро.“

Ноћ је била свежа. Звезде су се једва назирале кроз светлост електричних лампи, које су се љуљале у зеленилу. Граја гостију се мешала са звуцима оркестра, који је свирао на крају терасе, док се непомична пучина искрила под месечином. Келнери су лако као сене промицали између столова, носећи на послужавницима пића, сладоледе и кафе. Била је ноћ...

— Ах! — узвикну Лена одједном и завали се на столицу, ширећи руке, због чега се хаљина преко груди затеже и оцрта јасно њене округле дојке. Али се она на време трже, засмеја нервозно и зари главу у Олгино наручје.

Све је то било тако ненадно и тако страсно, да сви заћуташе.

— А Бог рече: нека буде љубав. И би љубав,

Лена подиже главу (имала је сузе на трепавицама, две дивне, кристалне сузе које су се преливале) и погледа у Богољуба. Овај рече:

— Тога вероватно нема у Светом Писму, али не зато што није тако било, него зато што проаци то нису хтели забележити из срамежљивости, ха, ха, ха!

И у сред тог расположења, Димитрије доби једно мало писамце. Он га прочита једном, још једном, затим пребледе и скочи.

— Господо, — рече, — ви ћете ме извинити. Каква несрећа, каква несрећа! Ја ћу се одмах вратити... Господе Боже! Можете ме причекати, а ја ћу само часом отићи. Замисли, Лено, г-ђа Томић, г-ђа Марта, ти си видела оног дана на станици, заједно је с нама допутовала, јадница је сломила ногу.

Једно слегање рамена.

— Г-ђа Марта?

— Да, да! Зар је ниси видела? Она госпођа што је имала дивно детенце, малог анђелка. И сад замислите, она је потпуно сама овде, девојчица се сигурно уплашила, можда и плаче, а мати не може да је утеши. Та и ви је Олга знате! Како је златна била мала на путу; није никако плакала као остала деца, већ је целим путем брбљала и смејала се. Каква несрећа...

И Олга хтеде са њим, јер се била ражалила због девојчице, али је други задржаше. Димитрије је био већ на излазу кад Лена скочи са свога места и потрча за њим. Њено се расположење беше распинуло. Стиже га.

— Како је то дивно! Желим ти лепу забаву.

— Затим заједљиво: — Чудо није сломио ногу какав познаник, него познаница. Срећнице!

— Лено, ти тако чудно говориш, да ја . . .

Она му се насмеја у лице (а била је доведена до суза) и окрете му леђа. Он постоја у недоумици један тренутак, пипну ограду као да хоће да се увери да је збиља од гвожђа, а затим се прибра, одуну прашину са прстију, и журно крете онамо где је требала његова помоћ.

СТИГОШЕ Антун и Рачић. Прође девет часова, девет и четврт. Димитрије се није враћао. Лена устаде. Бојала се предстојећег излета:

— Да не идемо вечерас? Ја нећу ићи.

Сви остали су хтели. Чекао се само Димитрије. После четврт сата, Лена је већ била другог мишљења. У њој се будио понос; осетила је самопоуздање.

— Узалуд чекамо, — рече. — Господин је *шамо*, изгледа, врло потребан. Зашто не кренемо?

— Сваки је ковач своје среће, — дода полугласно Богољуб. — Другим речима: свет је позорница на којој може сваки да игра онакву улогу, какву он састави. Режицер, наш драги Господ Бог, брине се само о томе кад ће нас убацити на позорницу и кад избацити са ње, а све остало ми сами удешавамо и распоређујемо.

— Нека остане неко да га причека, — предложи болећиво Олга.

— Кад види да нас нема, знаће да смо отишли.

Владимир зачуђено погледа у Лену и ова не издржа његов поглед, па сва румена и мало љућећи се, окрете главу у страну. Причекаше још неколико тренутака, а онда кренуше.

Месец се мало зачуђен и накривљен огледао у мору.

XII.

Неки параброд писну; чу се звекир кроз пуге улице; онда се неко пискаво насмеја, а један глас

викну некако тужно: „Џвећа госпару, купите ѓвећа!“ Затим се све то измеша. Осети се тескоба, а земља поче потмуло да удара по мртвачком сандуку. И опет онај глас што је нудио ѓвеће тужно се издвоји: „Умро је, умро је!“ „Запалите свећу.“ Неко врисну: „Мићо!“

Димитрије отвори очи сав обливен знојем. Изморен несаницом и догађајима од прошле ноћи и данашњег дана, лежао је он испружен по дивану и узалуд стискао зажарене очне капке: место сна је долазило бунило. У соби је владао потпун мрак; једва приметно плавио се прозорски отвор. Неко је био у соби. Из ходника се чу женски глас:

— Спава?

— Спава, — одговори Владимир, а разговор, смех и коради замреше на степеницама. Звонце у ходнику нестрпљиво је звало собарицу и његов глас је одјекивао кроз спратове.

Чу се један пригушен врисак, кларинет писну, „ѓвећа госпару“...

Али Димитрије учини очајан напор, отвори очи потпуно и спусти ноге са дивана. Усне му бећу суве и пекле су га при најмањем покрету, болеле су га мишице, плећа, груди, зглавкови, главу су стезали гвоздени обручи, очни капци бећу тешки као олово и сами се затвараћу.

Хтеде да се разгали водом, али вода беше млака; накваси марамицу колоњском водом, и метну је на следе очи, али га алкохол поче пећи и он је љутито бади на под; запали цигарету, али не би никаквог задовољства, јер га дим поче давити, а у устима осети горчину: он се ухвати рукама за главу, стиште снажно следе очи и изиђе на балкон. Али се одмах врати у собу, упали електрику и грозничаво се намести за писање. Затим написа:

„Поштована госпођо,

Не знам шта ћете помислити о свему овоме. И зашто вам пишем? Зар није боље да не објашњавам своје недаложење, него што то радим, и зар сад већ није потпуно свеједно из којих Вас разлога нисам данас обишао, кад Вас нисам обишао? Али се надам. . .“

Он понови три пута узастопце у себи: али се надам. . . — и говорећи по трећи пут овај почетак реченични он га већ није разумевао и не могаше се сетити шта је хтео даље да каже.

Ушавши синоћ код г-ђе Марте у собу, он не беше ни најмање збуњен. Помисао да треба да се нађе на услузи једној младој жени у једном несрећном случају била је толико јака, да он и не примети онај дражесни наред у који се иначе никад странац не пушта. Једино што је видео то је било лице госпођино, пребледело и грозничаво од болова, и уплашена девојчица коју држаше у наручју стара газдарица. Притрчао је кревету, нагао се над госпођу, ухватио је за руке и почео говорити много, заплићући се у своје сопствене речи, распитујући о незгоди и завршавајући свако питање и реченицу са:

— Господе Боже, каква несрећа! Али не бојте се... све ће бити добро!

Доктор беше позван и могао је наићи свакога часа. Требало је девојчицу успавати и склонити. Она врло радо пружи своје слабашне ручице и пређе у Димитријево наручје. Била је сањива и једино јој страх не даваше да заспи.

— Но видиш, — поче Димитрије, спуштајући се у трскану фотељу крај прозора, — била тако једна принцеза, па имала пуну башту јелена, и ко-

шута, и малих белих зечева и папагаја, који су умели да кажу: добар дан принцезо...

— А је ли имала лутку, што уме да каже: мама, тата? — прекину га девојчица и обгрли младићев врат.

— Дабогме, и лутку је имала! — прихвати Димитрије који већ није знао о чему би даље причао. — Две лутке је имала, — настави он, одушевљено прихватајући тему, — три лутке, праве, лепотице, умеле су потпуно да говоре, а становале су у једном дворцу од кристала, на обали једног малог базена по коме су цветали бели водени љиљани и пловили лабудови, који нису били већи од малог пилета. Једнога дана дође један млади принц на обалу да лови и док је он јашући на вилином коњицу долазио кроз шевар, из дворца изађе најмлађа лутка - кнегиња и пође на језеро да се окупа јер је тог дана била страшна врућина. Тек је она ушла у воду и почела да плива и да се игра са лабудовима...

— Па лутка не сме да се купа! — узвикну девојчица, ширећи очице. — Мојој је Милки отпао и нос и уши, што сам је окупала, и сва се избрисала.

Димитрије се за тренутак збуни, чак и поцрвене, а онда почне да се извињава:

— Видиш, тако је! Боже мој, ја сам сасвим заборавио... да ти кажем. Та лутка је била једног мађионичара, а он је правио и такве лутке, што могу да се купају. Дакле, тај мађионичар имао је кућу сву црну, а на великом огњишту горела му је стално црвена ватра, а поред ватре спавала је једна сасвим црна мачка. Једнога дана... — и он стаде ватрено да описује кабинет старога Копелијуса. Говорио је можда мало и без смисла, али оду-

шевљено, о свим оним луткама, приказама, утварама, мешајући са тим неке принчеве, аждаје, кристалне дворове и масу других ствари неопходних за једну *леиу* причу.

Девојчица је у почетку пажљиво слушала, затим јој трепавице отежаше и тек с времена на време постављаше по какво питање, а затим заспа, остављајући полуотворена усташца.

На спољним вратима се зачуше ударци звекера, затим се неко поче пењати степеницама и гласови испунише празан коридор. То је долазио доктор. Био је мрзовољан, накомстрешених црних обрва, мало искривљен на једну страну, козје брадице, утегнут у црно листерско одело. Малу узе газдарица и однесе у своју собу. Доктор седе и прво поче превртати неку књигу, коју нађе на сточићу крај кревета. Затим и не гледајући у болесницу:

— М-да, изволите показати ту вашу ногу, ја немам времена за бацање. — И оставивши књигу на сточић он узе један минијатурни рам, са сличицом једног господина сликаног у ходу, и поче га загледати, не престајући да мумла: — И зашто да сломијете ногу? Само другом да задајете посла. Све то само лети, а под ноге и не гледа, м - да! Је ли ова?... Аха! — он летимице погледа у ногу коју му госпођа показа, дивну ногу која се откривала до колена, јако деформисана и црвена око чланка. — Аха! — Затим се врати на питање које га је интересовало, т. ј. на сличицу у раму: — Је ли овај?...

— Мој покојни муж, — једва одговори госпођа.

— Аха! „Сломијено, сломијено!“ Читава узбуна по ноћи! Глупост... Може ли се овде добити... — Он поче да набраја шта му је све потребно, хо-

дећи поред зидова и мрачно посматрајући неке, потамнеле од старости, енглеске пејсаже.

Димитрије изађе да набави захтеване ствари. Тек што се врата затворише за њим, доктор приђе кревету:

— А ко вам је овај?

Госпођа се збуни. Румен облије још више њене и онако зажарене образе. Шта је могла одговорити?

— Аха, — рече мрачно доктор, приметивши њену забуну, и поново узео књигу и поче је прелиставати.

У соби завлада мучна тишина.

Димитрије донесе ствари. Доктор одбади књигу и приступи послу. Он поче притискати оток својим крупним и хладним прстима, мрмљајући да се једва разумевало:

— Шта се трзате? Глупост. М-да! Чак вам није ни ишчашена, а не сломијена... зглоб је на свом месту... Чекајте! — Затим већ сасвим љутито: — Не крећите се толико!

— Боли, — прошапта госпођа.

Димитрије седе на крај кревета и ухвати је за руке:

— Све ће бити добро... Будите мирни.

Она грчевито стеже његове руке и пусти доктору да гњечи колико хоће њену јадну ногу.

— Седите! — заповеди доктор.

Она покуша, али не могаде дуго издржати и би принуђена да се наслони на Димитрија. Неколико праменова косе дотакоше га по лицу. Затим га запахну влажан мирис цвећа. Прође га стрепња. Под руком је осећао кроз клизаву тканину меко и топло тело. У то госпођа врисне и својим ознојеним длановима и прстима још чвршће стеже младићеву руку. Очи јој беху широко отворене и пуне суза.

— Добро, добро. Знамо да умете врискати. Није ово ништа. Глупост! Чим вам оток спласне моћи ћете летети колико вам је воља. Бурове облоге, ништа више. На два сата, на сат. Зглавак није повређен. Мало запаљење мяса. Полите ме, — обрати се грубо Димитрију.

Кад пође, Димитрије му пружи сто динара. Доктор погледа у банкноте, па у младића. Обрве му се још више накомрешише.

— Глупост! — викну наљућен, — сто динара! Као да новац расте на дрвећу. Какви сте то расипници. — Он одвоји за себе педесет динара, а остало тресну на сто. — Расипници! — Затим фркнући од љутине оде без збогом, залупивши за собом врата.

У соби је била запара помешана са тешким мирисом од разних парфима и влажног испарења леандера у вази. Кроз чврсто склопљене прозорске капке није могао да продре свеж ноћни поветарац, али се зато чуо улични жубор, онај шум који долази од великог мноштва које повлачи ногама по плочнику, које се смеје, задиркује, разговара, од оног мноштва што се, збијено између високих и једнаких камених кућа Страдуна, креће равномерно између две градске капије, у сени Двора, Госпе, Св. Влаха и Догане. И преко све те хуке трешти музика пред „Опћинском Каваном“ и пискави тонови кларинета лете преко кровова преливених месечином, да се изгубе у тихим одјецима кроз узане, мрачне и стрме улицице на Пријеком. Димитрије отвори прозор (са свежим ваздухом који јурну у собу, граја под прозором постаде потпуно јасна) и седе крај постеље.

— Да вам читам штогод? — упита.

— Не, не! Боље ми причајте о себи.

Он замуца али у то стиже бурова вода и први облог метнуше заједно, он и газдарица. После упуста како ће сам радити, газдарица оде да легне, а младић, и поред одупирања госпођиног, остаде да дежура и ноћ прође у часу. Мењао је облоге, дотицао се њене вреле и глатке ноге, причао јој безброј анегдота, о себи, о другима, о оном добу кад је пре четири године као осамнаестогодишњи младић ступио на конзерваторијум; онда на њега наиђе грозница говора, одушевљавао се звонкошћу свога гласа и тек кад би одао какву тајну, он се у чуду питао: „Зашто ја све ово говорим?“ — али и поред свести да говори и оно што треба и оно што не треба, он не престајаше да се издаје. Најзад поче говорити и о Лени, о својој љубави према њој, о њеној према њему, о познанству, о свему, о свему, чак и о надама. Био је у правој екстази. Госпођа га је гледала својим грозничавим плавим очима (само плаве очи могу бити тако благе и тако тужне!) и смешила се. По некад би се лако дотицала његове руке и искрено му се захваљивала. Он би црвенео, молио да се не узбуђује и нагињао се над њу, при чему би увек осетио мирис свежег цвећа; онда би променио завој на нози и поново седао у столицу крај постеље и настављао са причањем.

Пред зору, напољу беше почело да се дани, дође газдарица да га замени. Госпођа Марта спаваше. Димитрије нађе шешир и хтеде отићи, али се госпођа трже и поче га звати. Он приђе.

— Ја ћу доћи, обићи ћу вас још одмах пре подне... — као да се извињава што одлази.

— Ви сте мој... — она хтеде рећи брат, али се уздржа: — Ви сте мој пријатељ. Рачунајте увек на мене и на моје пријатељство.

Он је узме за грозничаву руку и притисне врео пољубац. Све то у полутами зелене зоре, која се увлачи кроз завесице на прозору.

Испраћајући га до спољних врата газдарица поверљиво рече:

— У мене је, госпару, на првом поду лијепа камара, кад би хтјели. . .

— Зашто? — упита Димитрије застајући. Онда га пробије румен и наљућен изађе на улицу.

Госпођа пак не одговори ништа и значајно се осмехујући, полако затвори врата.

И док је корачао празним Страдуном ка хотелу, и док са Плоча долазаше тек по која жупљанка у живописном оделу, ретке лепоте, носећи на глави корпе са поврћем или канте са млеком, он осети да је везан неким неразумљивим и танким нитима за судбину дотле непознате жене, осети да се у његовом животу догодило нешто лепо, по мало неразумљиво и чудно, и би му мило и радосно. „Боже, — говорио је у себи, брзајући преко камена и тешко дишући, — нешто се догодило, нешто се догодило!“ Пред хотелом затече друштво које се тек сада враћало са излета. Било је три сата. Непроспавана ноћ не беше оставила трага на њиховим младим лицима, која су се сјала од задовољства. Једино Олга имађаше сенке под очима. Димитрије осети празнину у грудима док им прилажаше: Лена га је гледала нетремице. Почеше се пети на прстима у своје собе. Цео је хотел још спавао.

— Јеси ли уморан? — упита тихо Лена, а не престано гледаше у њега.

Он се осмехну некако тужно. Били су на једном степенничком завијутку, последњи. Лена му се тада обисне о врат и ватрено га, скоро безумно, пољуби у уста.

— Мучениче мој!

Димитрије се збуни, хтеде нешто рећи, али се Лена отргне од њега и хитро устрча уз басамке.

Он беше поражен. Учини покрет као да ће потрчати за њом, али само скиде шешир, наслони се на степеничну ограду и остаде тако за тренутак непомичан, буђећи глупо и без мисли у један цветић који је лежао, ко зна откуда, на дрвеној простирци која је покривала степенице.

XIII

Али кад се нађе у соби, и кад се узбуђење мало стиша, Лена се са чуђењем сети шта је тек пре неколико тренутака урадила и би јој нелагодно око срца. „Шта ми је то требало, — помисли, бацајући свој шешир на сто, — кад је са њим све свршено?“ Она стеже песнице и гневно се погледа у огледало. Али слика коју даваше огледало беше заводљива и она се осмехну. Брижно заглади са чела косу и пажљиво погледа у своје чисто и милокрвно лице. Затим се окрете на пети, запевуши два-три такта фокстрота и стаде разбацивати по свој соби свој облачај. Олга је већ легала. Катарина, увек сталожена, са чуђењем погледа у Лену:

— Шта си се помамила?

Лена притрча другарици и, обгрливши је снажно, присили је да седне на крај постеље крај ње. Затим пригушено:

— Је ли да је сјајан?

Обе су биле само у кратким, провидним полу-свиленим комбинезонима. Катарини би непријатно од топлот Лениног тела и полако се ослободи њене руке која ју је стезала око паса.

— Антун? — упита.

— Та не!

— Мића!

— Боже! Где ти је памет? — скочи Лена; шапатом: — Овај нов.

— Ах, изусти разочарано Катарина, — опет нов, увек нов, стално нов!

Али Лену не увреди овај презрив тон.

— Да знаш какве погледе има, — рече, — како је духовит, како уме да говори. Па што је леп!

— Да, Лена, може бити. Сви су мушкарци за тебе сјајни. То си исто говорила и за Димитрија: погледи, духовитост, лепота...

— Опет тај Мића! — узвикну Лена срдито: — Већ ми је на врх главе. Таленат, глас, лепота! Чудо Боже! И најзад, зар човек не може да се превари у симпатији? Којешта.

— Све је то тако. Може бити, свакако. Али зар ниси скоро од речи до речи то исто говорила пре недељу дана и о Антуну?

— Зашто ме мучиш?

— Не мучим те. Та ја те само потсећам. — Катарина је ухвати за руке: — Како то површно схваташ ствари, како се то тако лако одушевљаваш? Ипак о свим тим стварима треба размишљати и то не мало и олако, него много, врло много.

— Не моралиши ми! Мићу сам волела, сад га не волим више, постао ми је досадан и ту никакав разлог не може да поправи ствар. А што се тиче Антуна, то и није била љубав или симпатија. Било ми је досадно, хтела сам да прекратим време, а што се он ражалостио, ја му ту ништа нисам крива. Најзад да говоримо и овако: никад се не бих могла заљубити озбиљно у тако сентиментално лице, као што је тај ваш кнез. „Последњи изданак плаве

крви“, онда његова „палача“ и све то, што мирише на прошлост и нафталин.

Катарина је већ била легла и изгледа да више није хтела слушати Ленино брбљање. Али је ова морала некоме да говори.

— Размисли, Каћа, ипак. То није тако неосновано и глупо као што се теби чини. Видиш, он ми се допао... он ми се допао синоћ. Има у њему нешто обешечачко и симпатично што ме привлачи. Боже мој, то још не мора да значи ништа! Ја говорим тек онако... прве утиске. Слушај ме, Каћа, — она је поче голицати, — слушај, зар није леп? Хајде, сад сасвим непристрасно суди! А онда, онда он је тако уман, говори тако лепо о животу. Је ли, Каћа, Каћенка...

— Остави ме на миру са твојим симпатијама! — наљути се Катарина. — Пустите ме да спавам.

— Спавај, спавај, нећу ти више досађивати, баба Јецо! Као да је то врлина воleti увек и само једног. Воли га само кад можеш. Ми овако, па нама добро, а ви како хоћете.

Она звижду и пође својој постељи. Па ипак не беше више онако расположена као пре неколико тренутака. Чак шта више она се замисли и остаде дуго седећи, поднимљена. Беше је обузела нека дубока и безразложна туга и сета. Предмети које је гледала, прозор и на прозору Олгине рукавице, почеше да се муте и расплињују. Она најзад брзину у плач и зари главу у узглавље. Заспала је плачући, слатко, као мало дете. Снови који долазе после тога, обично су сунчани и леви. У соби постаде тихо. Беше увелико свануло и хотел се полако будио из сна.

Међутим и у соби до ове, где су становали мушкарци, дешавале су се мало необичније ствари.

И овде један пријатељ (Вељко, наравно!) одмах леже и заспа, док друга двојица ходаху уздуж и попреко и разговараху о нечему што их је чинило неспособним да осете умор. Прекидали су се, упадали један другоме у реч, пљескали се по раменима, а онда се хватали за руке, смејали се гледајући један у другог и поново падали у наступе говорљивости. Један је причао о себи, други је причао о себи, и сваки од њих беше уверен да га онај други слуша, и што је још главније, да га разуме, а ни један ни други не примећавашу да они у ствари држе два монолога, две тираде и да причање једнога нема никакве везе са одговорима другог.

— Природа човекова је таква, — говорио је Димитрије сијајући сав од задовољства, — да ако само мало пустиш сумњи на вољу, или злим нагонима, или љубомори, ти си пропао. Видиш, два дана ме је гризла љубомора, јер сам у Ленином понашању пронашао *као* неку хладноћу, две ноћи нисам могао да се смирим, а све то није имало не само смисла, него ни основа. Брате мој, женска ти је душа мрачна шума, што рекао Чехов, — да; а ја, и ти, и сви ми мушки уопште, стојимо пред њом и мислимо: мрачна шума. Шта у њој може бити? Змија? Бара? Трулих стабала, дрви и свакојаког другог гада? Напрежеш вид и не видиш ништа, а и не слутиш да је унутра препуно најдрагоценијих осећања, читаво богатство срца, и доброте, и љубави, и нежности. Да. Но како бих ти рекао? Једном речју, све је по старом, пријатељу, све је по старом, дакле, све је добро.

— Немаш појма како се радујем што је све добро, — одговори Владимир пљескајући га по рамену. — Ја и ти смо пријатељи, стари пријатељи, разумемо једно друго, просто читамо неречене мисли

само из погледа и право да ти кажем, ја сам врло срећан, врло, врло задовољан што је све добро. Мићо, погледај ме, добро ме погледај и видећеш да не лажем: ја тако желим да будеш увек задовољан као што си сада; и Лену да волиш. А ја (ти си то већ морао приметити, то се одмах да видети) ја сам страшно узбуђен. Код мене се десио прелом у животу. Слушај ме, молим те, ја ти то морам испричати, то се тиче мене, а ти си мој стари, мој добри пријатељ, дакле се посредно и тебе тиче. Али, Боже мој! Ја ти говорим, а ти се смешиш и јамачно о другим стварима мислиш...

— Не, не, слушам. Само причај.

— Хоћеш ли цигару? Сасвим су меке. Запали. Да. Мој живот добија свој смисао. Мићо, теби нећу крити, синоћ смо се сагласили. Каква ноћ, каква ноћ! Ти гледаш у мене и ћутиш. Не разумеш? Све у целини ни ја не разумем, али сам факт, један једини, који се догодио тек пре неколико часова, непобитно је јасан и разумљив: ја сам је пољубио, Мићо, не на силу; другим речима: она ми је допустила, дакле је и она мене пољубила. Зар то није јасно као дан? Све у свему неразумљиво, мрачна шума, што ти кажеш, а једна једина ситница сија као сунце и ни чим не можеш да је заклониш. Јер ово није страст, ни узаврела крв. Та колико сам пута пољубио женска уста, колико пута! Али није било *душе*, а овде је сагласност душе, пре сагласности пути. Тај пољубац има вредност Богом благословеног обреда; веза је нераскидљива, једино је изнад ње смрт. Ти се смешиш и гледаш са неразумеванем у мене: све се ово тиче мене и Лијерке. Колико ствари несхватљивих у животу. Читаве се недеље туђили, једва да смо и десет речи проговорили за то време, и онда одједном пријатељство, а

синоћ... Рекао сам ти: сагласили смо се, а тога у правом смислу није било, јер је она цело време само ћутала, а ја говорио. Па ипак има доказа речитијих од сваког говора (прави говор често може да буде лаж), а то ти је говор ћутања, говор руке која почива у твојој руци и чији се прсти плету са твојим прстима, недоречене речи, погледи па и само дисање. Ту је најзад онај свети пољубац, речитији од читаве бујице речи, пољубац који је запечатио моју, не моју, него нашу, да, Мићо, нашу судбину. Ја припадам њој, она припада мени и ја сам... Не. Постоји још ово: ја не могу да верујем у своју срећу, не могу, не могу!

— Не можеш да верујеш! — прекиде га Димитрије који је једва чекао тренутак па да он почне поново да говори. — Веровати, веровати, главно је у животу веровати! Шта значи живот затрован сумњом, скептицизмом и неверовањем? Сећаш ли се, то су твоје речи? Шта би од мене било сада да не верујем? Зар би уживао оволико у својој срећи? А шта је у ствари било? Мени се учинило да Лена постаје хладна. Очајавам. О свачему мислим. И једно јутро, после непреспаване ноћи, проведене крај једне лепе младе жене, болесне наравно, док се у мени сукобљавала два чувства, два осећања, да преда ме излази *нешто ново*, и да је то ново по мало недозвољено, јер моје срце није слободно, прилази Лена и смеши ми се. Осећам се као кривац ради њене добротe, јер ето, зар она није могла да буде љубоморна на ту младу жену и нисам ли ја био и сувише необазрив одлазећи тој жени а не водећи рачуна о Лениним осећајима? Једна чињеница стоји: да ја нисам отишао тамо својевољно и да се забављам, него из потребе и једног чисто човечног осећања, да треба да се нађем на услузи и помогнем

некоме, ко је у невољи. Истина, постоји још једна чињеница на коју ја нисам обраћао пажње, а то је, да сви не морају исто осећати као и ја, да ствар посматрана са другог гледишта не мора а и не може имати исти изглед, да Лена, поред све сагласности између нас, опет остаје Лена, дакле оно „друго гледиште“ и да њој ствар не изгледа тако наивна, као што је у ствари, полазећи од мога схватања. Грешка, неопростима грешка с моје стране, да у Лене није велико срце и љубав. Ти немаш појма колико сам морално ојачан изашао из ове кризе, са колико вере и оптимизма. Ја сам стајао на граници пропасти. С једне стране замишљена хладноћа Ленина, љубомора и жеља за одмаздом, с друге стране појављује се (као од Провиђења послата) дивна млада жена која тражи моју помоћ. Колико је годило то мојој сујети, Владо! Седећи крај њене постеље, у оној соби презасићеној мирисима и запаром, пуној нечега путеног, помишљао сам на могућност... на могућност освете и неке авантуре. Владо, мени пребацују да сам добар једино зато што не могу да будем друкчији. То је клевета! У тим тренутцима, док сам седео крај госпођине постеље и ње онако лако одевене, ја сам долазио до уверења да и у мени има и егоизма, и сујете, и љубоморе и свега оног осталог што је основа оног рђавијег у човеку. Није ми ничега недостајало па да будем и ја подао и „потпун“ човек. Јер и ја могу бити зао, али нећу. Из тог сазнања да могу бити као и сви остали ја и црпим своју доброту. Расуди, колико би њих пропустило да искористе једну овакву прилику? Признајем да сам говорио чудно, осећао још чудније, али ми сазнање није дало да скренем с пута. И једино захваљујући

томе, ја сам заташкао своје осветољубље и дочекао решење, које ме у овом тренутку чини срећним.

— Сасвим тако. Код тебе је била криза, истину си рекао, али је код мене ствар стајала друкчије: бити или не бити; да или не; живот или празнина. И сада још стојим у забуни, толико је решење ненадно и брзо дошло. Лијерка није обична девојка, Мићо, у то те уверавам. Њен унутрашњи живот је врло компликован, она врло много мисли, неприступачна је лаком одушевљењу. Њена садашњост је тако нејасна као и прошлост од које не знам ништа више до то, да је волела некад некога скоро помамно. Тај неко (ја нисам ни мало сада љубоморан на њега) био је дубоко усађен у њену душу и требала га је преболети. Једном смо пролазили преко Бонинова, некако после вечере, под месечином. На каменој огради иза кога је понор, литице и море, приметих урезан крст. Упитах. „Једна девојка, — одговори, — због несрећне љубави, бацила се одавде на хриди.“ Били смо застали код тог немог саучесника једне трагедије, тог простог каменог зида са обичним урезаним крстом. Доле у понору хучало је море и преливало испуцане пећине пеном. Изгледало је још дубље због месечине, која се разливала као млеко преко бескраја. Лијерка се нагло наже преко зида. „Како би то било лако!“ — узвикну. Ја је обгрлих више из страха него из какве непоштене намере и узнемирено рекох, отрзајући је од зида: „Што говорите глупости!“ — и не пустих руке са њеног стаса. Она се не отимаше и стајаше сасвим приљубљено уз мене. „Мислили сте, — упита милујући моје лице косом и дахом, — мислили сте да бих могла да се бацим? А зашто? Та ја бар нисам несрећна у љубави, као она.“ Ја сам сав дрхтао. Требало је нешто учинити јер је постајало гупо

стајати у том положају и не учинити ништа, али се ја не могах у тренутку решити, а она се засмеја, изви, затим ме ухвати под руку и повуче за друштвом које беше већ прилично измакло. А синоћ, управо ноћас, ја сам почео нагло да говорим. Љубав је врела у мени. Говорио сам, можда први пут у своме животу, без смисла, без везе, без реда, не разумевајући ни сам себе, али то што сам говорио говорио сам ватрено, страшно, са одушевљењем, са пуно вере у то што говорим и моје одушевљење пређе и на њу. Ни она јамачно није разумевала, можда логички није ни слушала речи, већ само њихов звук. Била се узбудила. Ишли смо последњи између наказних маслинових дрвета, испред нас беше Лапад сав у најфантастичнијим сенкама и приказама и ја *uscìex*. Какве лепоте, какве ноћи! Једино што бих могао сада да радим, сећајући се њених великих кристалних очију испред мога лица, њених топлих и влажних усница, њеног узнемиреног даха, то је да плачем, да плачем од среће!

И тада у један исти мах пријатељи се ухватише за руке и, гледајући се право у очи, рекоше:

— Ја те тако разумем!

Да ли су се разумели? Беше потпуно свануло. Ходником је пролазио хотелски слуга купећи испред врата ципеле и сав деликатан дискретно звиждукао песмицу, која је почињала:

General Cadorna,
Scriveva la regina
Se vuoi vedere Trieste
Ti mando cartolina.

— — — — —

XIV

Тачно у одређени час у мали хотелски залив уплови дивна тркачка једрилица којом су управ-

љали Антун и Рачић. Једрилица је тако стреловито јурила обали да се чинило да ће налетети на стене и раздробити се, али један колико смео и опасан толико и леп маневар са великим једром, промени јој правац и она, јако нагнута на бок, режући оштрим кљуном зеленкасту површину воде тихо пристаде уз кеј. Ови на обали запљескаше одушевљено и почеше се убацивати у једрилицу онако исто спретно као што стари морнари, мало напи-ти, ходе по суку, али кад дође ред на Олгу, она застрашено заврте главом.

— Не, — рече, — ја не смем. Боље би било да останем овде и да вас гледам.

Почеше да јој се ругају. Лена, која је већ била заузела место код кљуна, рече озбиљно:

— Збиља, чекај. Треба да се пољубимо, јер ко зна хоћемо ли се живи вратити.

Ово све одушеви.

— Не буди луда — посаветова је и њен брат.

— Ма ке сињорина, не будите луди, није то ништа опасно! — и Рачић искочи на обалу и ухвативши је за руку, поче је приводити крају. — Видите, и море је сасвим мирно...

Пошто је још двапут вриснула, држећи грчевито Рачића за руку, Олга се најзад наша у једрилици. Осетивши под собом клупу, на коју је скоро посадише, она се бојажљиво осмехну:

— Не треба да ми се смејете; мени је ово први пут у животу да се возим једрилицом, а онда... онда, ја не знам ни да пливам.

— Туркице, — одговори јој брат, — па ко те тера да пливаш!

Једрилица поче полако да се удаљава од обале.

Било је сунчано јулско по подне, али без припеке, јер је дувао широко. Један за другим, све

тамо до хоризонта мало замућеног воденом прашином, дизали су се и спуштали у чудном реду и правилни плавкасти таласи, са метално сивим присјајем, једва мало закићени на врху сребрним пругама. Острва, обрубљена чипкастом пеном и лако измаглицом, подрхтавала су у јари, док је Град, режући својим гигантским зидовима пучину, личио на велику стародревну галију, која својим бочковима одбацује зепенушене таласе и крчи себи пут кроз узнемирени Јадран. Над водом су летели галебови, опијени сунцем, извијали се, пуштали пискаве гласове и беласали у треперавом ваздуху својим оквашеним перјем. И све то, — цела та слика старога града, са плавом, оловном куполом Госпе над њом; са поцрнелим манастирским звоницима; са Минчетом свом у преливима златног и руменог; са Срђем, огромним, голим и белим од сунца Срђем, прошараним овде-онде црним чепреса, како се руши и надноси над узнемирене градске кровове и димњаке који бојажљиво извирују иза окамењених бедема и кула, ту и тамо препуклих од старости; са бескрајним небом, плавим, кристално прозрачним, насмејаним, — све се то нагињало, кретало дизало, спуштало, падало, исправљало, према томе како се једрилица нагињала, тонула у дубину, или клизећи се пела на гребен моћног таласа. Около је море кључало, ужад звиждала, катарка шкрипала, а у глави се вртело. Било је тако чудно, страшно и чаробно гледати те промењене улоге, ту морску птицу са широким белим крилима, како се причињава мирна онима који седе на њој, док се камени и засут сјајем гребен Срђа таласа, а звоници нагињу, то лево, то десно, као јарболи какве лађе, која се гуши у бури.

Седећи на крми, Рачић је певао неку приморску песмицу, раскалашну, пуну сунца и смеха. Непомичан и сасвим хладан према призору узнемиреног мора и Дубровника, свог у праху ражареног јулског сунца, Антун је ћутећи маневрисао једрима. На лицу му је почивао одприлике онакав исти израз као што се да видети још код старих, опробаних морских вукова: презиран осмех, лако стиснуте трепавице, због одсјаја воде, хладнокрван покрет плећима и трупом, када се барка нагне толико на једну страну, да се велико једро дотакне својим доњим крајем површине запенушене воде.

Лена је скоро дрхтала од задовољства. Она је воледа ову вратоломну вожњу и уколико је једрилица правила опасније кругове и скокове, утолико је њено уживање расло. Ветар је лепршао хаљинама, украсима и косом, фијучући крај ушију, пена је прскала и квасила лица, пекла и сушила усне и све је мирисало свежином и сољу. И у сред тог одушевљења Лена чу Димитријев глас:

— Како је ово дивно! Збиља, Лена, неочекивана сензација. Мало се, истина, човеку мути у глави, али... Осећаш се као откачен од земље, зар не? Видиш брегове, куле, звонике, дрвета, како су немоћни и како ти се клањају. Смешно! — Затим спуштајући глас да други не чују: — Изгледаш управо божански у овом пејзажу. Мало си се заруменила...

Лена га погледа, смаче раменима и окрете главу. Димитрије осети непријатност од те равнодушности и заћута. Али то потраја само тренутак. Сунце је избијало искре из таласа, Рачић је и даље певао, крв је била узнемирена пребрзом вожњом, а њему се хтелo говора и присности.

— Да, Боже мој, ту скоро причао ми је један стари господин једну врло занимљиву причиду, — поче опет Димитрије својим живим начином, предајући се сав причању, правећи широке гестове и добродушно се смејући. Очи су му блистале, и уопште, цело му се лице сјало од одушевљења и доброте. — Живели тако чича и баба, дуго, врло дуго. Да. Али једнога дана баба занеможе и почне умирати. Ни сам не знајући зашто, чича упита: „Умрећеш, а ја ћу остати да живим у сумњи. Реци ми, тако ти раја, реци ми, да ли си ме који пут преварила?“ „Да-Бог-да се у гробу онолико пута преврнула — одговори она једва чујно — колико сам те пута у животу преварила.“ Чичу дирне ово и хтеде да је уверава како он није ни сумњао у њену верност, како је он то тек онако запитао итд... али баба већ беше мртва. Прође неколико година; умре и чича. Са нестрпљењем, својственим само верним мужевима, пожури у рај да тражи бабу. Не нађе је. Оде у пакао. Ни тамо. Био је у недоумици. Најзад оде до Св. Петра. Разложи му своје узбуђење: обишао и раји пакао, а бабе нема. Да. „Опростите, — рећи ће Св. Петар, — има тако много мужева... Како се звасте?“ Овај рече. „А, — узвикну узвишени вратар намештајући се боље у угодној клуб-фотељи, мало одебљао у последње време, — дакле ви сте муж... Ваша је жена овде код мене у канцеларији на служби, — и он показа лако и сажаливо на таваницу. А тамо, замислите, тамо се баба претворила у пропелер за хлађење и окреће се, окреће... и растерује несносну врућину.

Нико се не насмеја. После кратке паузе Лена рече: — Врло поучно, збиља. — Онда се окрете Вељку и ако је знала да и Димитрије има цигарета: — Дајте ми једну цигарету.

Димитрије се није умео снаћи. Он хтеде...

— Мени је мука! — узвикну Олга преплашено.

— Окрећи крају!

— Чекајте, чекајте! Гледајте у вис. Има ли ко год какву корицу хлеба?

— Боже, држите је!

— Жаба! — доврши њен брат ову узбуну.

Како су били далеко од обале то окренуше Локруму и већ после неколико тренутака, једрилица је пловила по тихој води залива по коме су се пружале сенке обалских борова.

После пљускања воде, тишина на острву, и онако пригушена, учини се још пригушенија. Неколико тренутака нико од Београђана није умео лепо да корача по суву. Олги се још увек чинило да се све око ње окреће, и да јој се испод ногу измиче тле, те је морала да затвара очи и да се хвата за пријатеље да не би пала. Уосталом њу је одмах узео под руку Рачић и повео је алејом. И остали изађоше. У чамцу бежу остали још Лена и Антун. Димитрије пружи руку Лени да изађе, али она се направи да не види пружену руку и окренувши се Антуну, који је савијао једра и редио барку, упита:

— А зашта је овај камен?

Димитрије спусти руку и ћутећи пође за осталима.

Антун поче да објашњава, али некако мрзовољно и нерадо, како се тај камен са конопцем спушта на дно да би одржао барку даље од краја, како је таласи не би дотерали до обале и лупали о стене итд. Лена већ није слушала. Приметивши да је Димитрије пошао за осталима, она скочи из барке и без воље крену стазом. Шљунак је скрипао под ногама и она у том тренутку помисли:

— Па шта? Ови су у ствари досадни...

А цело острво било је као зачарано. Све је било натопљено ћутањем и мирисом рузмарина и боровине. Тек би с времена на време залутали ветар са мора пробудио стазе лаким шуштањем, палмино лишће се стресло као под лаком дрхтавицом, и мир би опет завладао сунчаним острвом. Што се дубље улазило у њега тишина је бивала све већа, а утисак сна још потпунији кад се пред човеком одједном кроз зеленило, обрастао бршљаном и ружом пузавицом, помаљао дворац, са чврсто затвореним капцима, преливен белином и сјајем поподневног сунца. Бивши бенедиктински манастир, бивши двор несрећног цара Максимилијана, кога убише у Мексику, бивши... Историја је дуга. Преграђиван, дограђиван, паљен, рушен, подизан, двор је онакав исти како га је напустио цар Максимилијан да би отишао у царевину где ће га убити, једино што су собе и дворнице празне и опустеле, а дебела прашина покрила неке заостале портрете и бисте од гипса. Клаустар још од бенедиктинаца, стубови, зденац, портали, розете, благи романски и оштри готски лукови, све превучено златно-смеђом бојом старости, у бујном зеленилу бршљана и вињаге, крај још новог и белог камена десног крила и куле. Парк је около био запуштен, па ипак је све цветало.

Пред друштво изађе жена са малим дететом у наручју, јектичава изгледа и грозничавих очију, и поче наплаћивати таксу. Динар од особе за шетњу по острву, а још динар за разгледање дворца. С друге стране острва враћало се неко расположено друштво и певало. Два мушкарца и две девојке.

— Ајме мене, сињорина Бубе, што смо лијепи!
— узвикну Рачић у сусрет црноокој девојци која је имала на глави венац од рузмарина.

— А што те то интереса? — одврати му она.
— Рађе гледај своје сињорине.

И ово весело четворо замаче уз смех у оближњу стазу.

Прошеташе острвом, али није било расположења и све је било некако млитаво и апатично. Једино су се чули Олгини узвици, која се чудила час дрвету са рокчићима, час зрелим неранцама, час лимуну који је гордо држао свој златни плод.

— Замислите, — говорила је Рачићу, — вечито прашина, блато, магла, а сада одједном ова лепота! Па неранце! Не, ја сам просто усхићена. Зар рокчићи расту на тако великом дрвету? Откините ми један, молим вас. — И она је тако непрестано чаврљала, пљескала рукама, џикала, руменела се и уживала као какво мало дете.

Владимир је корачао крај Лијерке. Ни једно ни друго није обраћало никакве пажње лепотама острва.

— Време пролази, — рече полако Владимир.

— Не говоримо о томе, — замоли Лијерка.

Поћуташе.

— Јуче сам добио позив од редакције да се имам вратити у Београд најдаље за десет дана, — понова поче Владимир.

Лијерка застаде. Она се угризе за усну и у неверици погледа у младића.

— Је ли то истина? А... а Лена?

— И она ће са мном.

— Не, не! То није могуће. За десет дана? Ви се шалите.

Али је озбиљан изглед Владимиров говорио и сувише речито да је све то истина. Стајали су на једној избоченој стени, пуној пукотина и острига.

Море се стишавало, а сасвим у даљини пролазио је велики црни параброд. Девејка уздахну.

— Да знате како ми је тешко.

Он је ухвати за руку и хтеде нешто рећи.

— Не говорите! — Ништа немојте говорити, ја све знам. — Затим: — Хајдемо, наши се враћају.

Разгледање празног дворца унесе још више нерасположења у друштво. Прођоше ходником са гипсаним бистама, изађоше на манастирску терасу, завирише у собе, сасвим мрачне, јер капци беху чврсто затворени, попеше се на кулу, погледаше изглед, вратише се, и то све скоро ћутећи.

У великој празној дворани, са таваницом израђеном у дрвету, жена са дететом, која је проводила кроз дворац, рече скоро побожно:

— Ово је трпезарија Његовог Величанства блаженопочившег цара Максимилијана.

Ово изазва смех, јер је соба била потпуно празна; једино је неким чудом у једном углу стајао црн пијанино, сав одрт, и једна расклиматана столица. Олга од једном завика, прискочи клавиру и празном дворницом одјекнуше звуци фокстрота. Клавир је био раштимован, Олга је погрешно свирала, али сви оживеше. На вратима се појави Богољуб Кнежевић, зарумењен, насмејан, у белом оделу и панама шеширу. Како? Случај? Лена узвикну обрадована. А досада, нерасположење? Она збаци са главе шешир, пљесну рукама и повуче га на игру. Заиграше и остали. Вељко са Катарином, отмено и фино, Димитрије са Лијерком, више из учтивости него из задовољства.

Жена која их је проводила поче се клибити, рачунајући већ у напред на бакшиш, док дете заплака. Направи се прилична ларма. Испод отворе-

них прозора прну неколико птичица па се и њихов цвркунт помеша са фокстротом.

Ах, добре наше бакице, ви нисте могле у својим кринолинима и фигурама ланса осетити све сласти игре! Држали сте се за руке; у вртоглавом валсу једва да је рука младог официра или чиновника почивала на вашем струку, тврдом од корсета, којим сте стезали своје вите облике. Ваш је живот на измаку, а нисте уз звуке музике уживали задовољства која долазе од чистог и непорочног додира и близине два млада тела. А када видите ваше унуке сада, како се предају на клизавом паркету, у танким и провидним хаљинама, опијајућим фигурама фокстрота, уанстепа и танга, ви дижете поглед стропу где блеште лустери и призивате Бога. То је завист, Бога ми! Јер да сте се једном нашле у чврстом загрљају ватреног младића, који вас стеже и привија уза се несметано, под дивљачким звуцима час-банда, да су се ма и једном ваша нежна колена дотакла снажних мушкарачких ногу, да су вам се груди, тек пропуцале, ма и за тренутак наслониле на широке господинове груди, ви не би сада вртели главама, него би се са језом, сетно и на часак стиснутих трепавица, сетили прошлога и жалили за младошћу. А ти деда, дуге беле браде, паметних очију и изборана чела, што у свему гледаш пропаст, другојаче би говорио да си се у младости својој вртео по сјајним дворанама са намирисаним девојкама у наручју, осећајући топлоту вижљавог стаса и слутећи клизаве облике младих ногу и трбуха.

Олга је без предаха свирала; остала два пара беху већ одавно престала са игром и још су једино играли Лена и Богољуб. То је већ прелазило све границе плеса. Лица су им била зажарена, руке се

клизале преко овлажене хаљине, ноге се плеле и дотичале; дисали су тешко и задихано, док се коса у Лене била растресла и покварена падала по потиљку; дамари су тукли брзо и јако, јер је крв врела.

Најзад Олга малакса. Запљескаше гледаоци, а Лена кледавих колена зајапурена, и замућена погледа, приђе прозору и седе на даску. Сва је преперила од умора и уживања.

Завлада тишина коју тек Владимир прекиде:

— Ово је било дивно. Сад би требало да нам Мића штогод запева.

Настаде облигатно нећкање и облигатно мољење. Олга насумце удараше акорде по клавиру. Димитрије погледа у Лену, али ова није обраћала никакве пажње томе што се дешавало у соби. Хладила се марамицом и гледала у парк.

— О, Мићо, ја сам бар мислила да нисте сељак!
— скочи Олга. — Колико се само молите!

Њему би непријатно да га и даље моле и седе за клавир, ма да му није било до певања и песме. Постаде тихо. Он ухвати два-три акорда и послуша тонове. Затим поче дивну Оњеговину песму:

Све предвиђам: вас ће врећат'
Тужне тајне објашњење,
Какво ли ће тек презрење
У очима вашим рећат'!

Он полако заборављаше на нерасположење, на Лену која седи на прозору и хлади се марамом, и очи му поново добише свој блистави црни сјај, док му је глас постајао све топлији и пунији, испуњавао све кутове простране и звучне дворнице, и као река се преливао кроз отворене прозоре и губио у заћуталом парку међу процветалим агавама и ружама.

Песма је сама по себи била тужна и лепа, а и Димитрије је певао тако изразито и тако искрено, да узбуди чак и Вељка, који иначе није имао ни мало смисла за музику. Лако осетљива Олга имала је сузе у очима, потресена судбином Оњеговином.

— Кад би мене неко овако молио, — приша-нула је врело на ухо Рачићу, — ја га не бих могла одбити као Татијана, па макар имала не једног него десет мужева.

Ближио се крај. И у сред тишине Лена гласно завика гледајући у небо:

— Господине Кнежевићу, каква је оно птица?

Чар певања се прекину. Димитрију пође некако за руком да заврши песму. Затим извињавајући се у сред похвала:

— Не ради *h*, а и клавир је страшно рашти-мован. Мора да је рђаво звучало.

Лена га дакле није слушала.

Неко рече:

— Кренимо.

Сунце је залазило. Море је сада било тихо и глатко. Боје су биле тамне и многобројне, а на другој обали горела су окна на кућама од црвенила сунчева заласка. Ласте су летеле над самом воденом површином и дотицале је се.

Пре него што ће ући у чамац, крај Лијерке паде вртећи се полако један жут лист. Антун јој рече тихо:

— Јесен, је ли?

Она претрне од његовог гласа, погледа за листом који је поветарац још носио по руменом песку и не одговори ништа.

Последњи су ишли Богољуб и Лена.

— Што си задоцнио? — упита она.

— Ишао и задоцнио, то је све. Стигао сам

кад сте већ толико одмакли да вас нисам могао дозвати. Хтео сам допливати, али су таласи били велики.

Она га са дивљењем погледа:

— Боље је, — рече, — што то ниси урадио. Овде је опасно пливати далеко од обале, јер се појављују морски пси.

-- Ах, пси! — узвикну презриво Богољуб — да дођем до тебе. . .

Он не доврши. Крај њих је стајао Димитрије и укочено гледао. Уђоше у барку. Лена се нервозно засмеја. Весла почеше да пљескају по зеленој води, а за барком поче остајати пенушава пруга, која се ширила као лепеза, препуна златних и румених тонова. Звона су из даљине звонила.

XV

Почетак забуне

„Поштована госпођо,
Не знам шта ћете помислити о свему овоме. И зашто Вам пишем? Зар није боље да не објашњавам своје недолажење, него што то радим, и зар сад већ није потпуно свеједно, из којих Вас разлога нисам данас обишао, кад Вас већ нисам обишао? Али се надам... (то је више него сигурно) да сте Ви прозрели узрок, ма да изгледа да он у овом тренутку, док ове редове пишем, *ојей* не постоји. За врло кратко време прошао сам кроз сва могућа душевна стања, од сумње, наде, до извесности и среће и ево ме опет на почетку: на сумњи, јачој него први пут, јер ми је онда дух био чио, док сам сада збуњен.

Догађају се ствари које не разумем; постоји хиљаду ситуација које не могу ни да изразим, ни

да дефинишем, ни разумом да објасним, а које ме чине час клонулим и апатичним, час енергичним и снажним. Седим, од како смо се вратили са излета од по подне, и напрежем ум, не бих ли пронашао какву могућност, која би одклонила од мене ову коб, што ме је почела тући. Али што више размишљам о тој „могућности“ све више долазим до уверења, да нас разум не може спасти ни од једног догађаја. Ја радим то и то, да бих избегао извесан догађај и спасао се тога и тога, а оно се ипак догоди. Шта је то „јаче“? Бог? И постоји још једна ствар: по моме, ја неправедно патим. Погледајте у живот колико њих праведних страда. Али зар можда не постоји нека виша правда, чији нас закони шибају, нека божанска, небеска правда, која не гледа само на однос човека према самом себи, или према човеку, него и на однос који постоји између *свега* на свету, правда којој ми не можемо прићи са својим разумом и својом правдом и разумети је? Зар поред нашег личног интереса не постоји можда интерес општег живота, који има јачачно више права, него наше скучено и мало ја? И зар ми знамо шта је у ком тренутку *наш* интерес? Онда, ми и не управљамо нашим животом, бар суштином његовом не. Једино што много хваљени разум може то је, да пошто се нешто догоди, потражи узроке томе и да тада, — овако или онако, како буде пријатно његовом власнику, — „на основу чињеница“ објасни из којих се разлога то догодило. Ето, ја стојим и гледам како се нешто неразумљиво догађа и не могу да га спречим, а када буде све свршено, закључке свога разума поклатио бих радо коме требају — мени неће бити више од користи...“

Димитрије прекиде писање и зари главу у

вреле дланове. Био је сасвим малаксао. На вратима се зачу куцање и у собу тихо ступи Антун Черва.

— Пишете? Можда . . .

— Не смета. Седите.

— Хвала.

Пауза. Затим:

— Хтио сам, Димитрије, разговарати с вама. Ствар је деликатна и дуго ми се хтјело да се на то ријешим. Вјерујете ли ви у моје пријатељство, у моје поштење?

Димитрије хтеде рећи не. Осећај неповерења што га беше обузео још онда на станици, на првом виђењу, не напушташе га никако. Па ипак, он се уздржа од грубости.

— Боже, ми се познајемо — рече — тек нешто више од недеље дана. За пријатељство . . . ну да, говорите са пуним уверењем у моје поштовање. — Нижим гласом: — Данас сам тако преморен. Онда и глава.

— Би ли можда . . .

— Не, не! Глупост Антуне, само наставите. Слушам. Запалите једну.

Са терасе кроз отворен прозор допре талас жагора, а онда све умине.

— Ви погађате о чему бих хтио говорити?

— Не, не погађам . . .

— Ако пођемо од тога да треба све потанко објашњавати, онда уопће боље и не разговарати. Ја сам увјерен да већ знате зашто сам дошао.

— Претпоставимо да знам, и ако у ствари не знам шта би нас двоје имали заједничког, и наставите са излагањем.

— Ако „претпоставимо“ да знате, онда вам могу ријет: ови нови је сасвим непотребан, и опасан; треба пазити!

— Ви клеветате! — узвикну Димитрије, пренувши се из своје главобоље.

— Зашто?

— Стављајући једну такву могућност као нешто сасвим могуће, ви сумњате у Ленино... — он нагло прекине и укочи се.

— Видите, Димитрије, да сте знали зашто сам дошао код вас, и ако је то споредно. Оставимо ту тактику и говоримо отворено, као два пријатеља, који један другоме, из разних разлога, морају жети добра. Вјерујте, да ме у овом разговору руководе најчистије наміре. Изабрао сам вас једино зато што смо једно вријеме били супарници.

Димитрије се горко осмехне.

— Ваша је сумња била неоснована, — настави Антун, — као и хладно понашање према мени. Али ево сада, ја вам дајем своју поштenu ријеч, до мене није ни мало стало. Ја сам ту чист. Имао сам свој миран и сталожен живот, и љубав своју, и онда се појавила... сињорина Лена. Ви можете схватити једно нестално мушко срце, сујетно, самољубиво, како се опире једном вражијем искушењу; искусили сте и сами моћ сињорине. Данас је све прошло, опет без мога удела у томе. Јер цијела та авантура донијела ми је само жучи и несанице, а сада на крају и забуну. Изгубио сам једно, друго нијесам добио. Ви можете да ме ослободите ове несреће, ако речете само једно: да или не.

— Питајте, — пригушено проговори Димитрије.

Али Антун устаде и узбуђено поче шетати.

— Стид ме је свога питања — рече најзад. — Али ви ћете ме схватити, јер... јер и ви имате готово исто питање, на које вам могу ја одговорити.

И Димитрије се поче нервирати. Он баца тек запаљену цигару и запали нову.

— Ви знате, — настави Антун, — ви сигурно знате штогод о односима између Владимира и сињорине Лијерке. Реците ми, то је моје питање, што је код њих, обично познанство и пријатељство, али...

— То је шпијунажа! О тој ствари нећу вам рећи ништа. — Затим полугласно: — Ни онолико колико знам, а то је скоро ништа.

— Госпару! — молећиво узвикну други.

— Владимир је мој пријатељ, брат моје... Ја немам права да се мешам у ствар. Ја ништа не знам, ништа, и нећу да знам.

— Ви све знате. Између два пријатеља нема, или бар не би требало да има, тајне.

— Туђу поверену тајну треба чувати као и новац који вам се да на чување.

— Ла Рошфуко, је ли? Максиме, мисли, морал! Зар не схваћате да је лијепо речена морална истина друго од оног морала што је у употреби? То што сте рекли, треба да буде тако; то је истина. Али хоћете ли изгубити свој мир ради другог? И најпослије, зар сте ви од њега *испражили* да баш вашим трезорима часности повјерава своје тајне? Ако лупежи дођу и затраже: новац или живот, зар нећете прије дати новац па не знам чији он био? Пред вама је живот; надокнадићете штету. У почетку сам апеловао на пријатељство. Ови разговор није то: ово је трговина у којој је монета за плаћање оно што знамо, а предмет куповине *извјесносћ*. Не заборавите да и ја нешто знам, око чега ви сада мучите главу.

— Лена ме vara, зар не? — покуша да се осмехне Димитрије.

— Не знам, ништа не знам.

Ћутање.

Собом су се колутали облаци дуванског дима. Оморина је уливала у мисли тромост, а срце гонила да журније удара. Један је чекао, други је ходао.

— А зашто вам не бих казао? — проговори после дугог ломљења Димитриј. — Моја савест остаје чиста. Он ми није рекао: не говори о томе никоме. После свега, то није тајна. Зар их неко из друштва није могао видети у тренутку... кад су се љубили?

— Ма ке? Љубав?! — Антуново се лице згрчи и човек није могао да оцени: је ли то подсмех или очајање. — Говорите, говорите, то ме јако интереса!

Димитрије претрну од овог промењеног гласа и искривљеног лица. Збуњено:

— Да; тако је бар Владимир рекао.

— Антуну сад наиђе у пребледело лице крв, црте му се опусте и он се[!] немоћно свали на столицу. На тераси засвира оркестар. Димитрије чу свој сат како куца у џепу од капута. Он покуша да утеши са једним: „можда није све пропало“. Антун се одједном трже.

— Тако је! — узвикну. — Ипак не треба губити наду. То је збрка. Само они који немају вере могу клонути. Ја је имам. — Он нађе шешир. — Хвала вам. Пазите, ја ћу наћи рјешење!

— Чекајте! — препречи му пут Димитрије, цептећи целим телом. — Ви нисте испунили обавезу.

Антун се осећао нелагодно.

— Оли не осећате, оли не погађате одговор? — упита.

— Ја хоћу формалности. Питаћу вас, ви ми одговарајте. Хоћу да престану ове муке. Ви знате нешто о Лени?

- Знам.
- Да ме вара?
- Да; да вас већ преварила.
- Са тим новим?
- Са новим.

Димитрије је губио присуство духа. У све је то он већ сумњао, нагађао, али стварност је ипак била и сувише груба.

— Ви лажете! — узвикну он, надносећи песнице над Антунову главу.

Овај слеже раменима.

— Лажете! — понови још једном Димитрије, али сада већ неодлучније и слабије. Затим кло- нувши: — Ви се шалите! Ви искушавате моја осећања. Реците, реците тако вам Бога, да ви то тек сумњате, да немате доказа, да је то тек...

— Не, мој госпару, — рече одлучно Антун, — ја не говорим никад у лудо. Ја имам доказа; на излету...

Димитрије га шчепа за прса и почне трести.

— Пореците то што сте рекли! Удавићу вас, разумете ли, удавићу вас!

Али се Антун мирно ишчупа из Димитријевих шака.

— Ви се заборављате! — рече круто.

Димитрије понова изгуби одважност и присуство духа. Он положи руке на Антунова рамена и са сузама у очима поче говорити:

— То је немогуће, Антуне! Ви не знате колико ја њу волим, колико она мене воли. Не, не, ви то тек онако да би ме искушали. Ја сам сумњао у вас, био љубоморан, а ви ми се кунете да нисам имао разлога. Ја вам верујем, и ево, молим за опростај. Али реците ми да је све остало тек шала.

— Жо ми вас је. Ви сте тако малодушни, а све је друго истина: ја сам чуо, видио.

Димитрије је био убијен.

— Па сад?

Антун по други пут слеже раменима.

— Борите се, — рече, — са судбином. Не дајте се. А Лену чувајте, од ње је саме чувајте.

— Саветујте ме, учите ме! Боже!

— Што вам знам? Треба бити мушки; и пазити. Да, треба добро пазити, перке се могу догодити ствари које се неће моћи поправити. Ја вас почињем вољети Димитрије, чујте ме: ваше је право најсветије, па онда апена вашег ближњег.

— Воли ближњег... сећате ли се? Као што мене не може нико да нагони да је више не волим, тако и код ње насиље не помаже, ако је љубав престала.

— Ако вас је икад искрено вољела, ствар се може поправити, само не ваља оклијевати!

— Зар не мислити о последицама, о другима?

Антун плану:

— А је ли ко о мени водио рачуна? Поиграли се и бацили ме. Зашто онда и ја да немам права ако не на игру, а оно бар на копрцање? Ја бих хтио да мој бол буде исто тако важан и поштован као и болови свих тих других милиона људи, анци бих хтио да стојим испред свих њих, испред свега у свијету, испред планета, васионе, свемира. Ја волим и она мене мора вољети, перке ме је вољела, а све остало је само заблуда!

— О, то не ваља тако! — узвикну Димитрије.

Антун хтеде упитати: „А како ваља?“, али се наљути, мане руком и журно изађе, треснувши громко вратима. Димитрије одједном заплака и прунувши се по дивану понављаше:

— Ја не знам, ја не знам!
То су били тек предзнаци забуне, која је имала да наступи.

XVI

Забуна

„Брата и вола треба молити, жену и коња треба тући,“ — вели једна груба народна реч.

Кад кола крену низа страну, треба се склонити зауставити. На другој страни Исус Христос вели Св.Петру, који тоне у језерске таласе: „Маловерни, зашто посумња?“ Другим речима: мани рукама па ћу ти и ја помоћи. Заплет наступа неумитно као судбина. Завући главу у песак као ној и чекати, или се борити, па да се то исто ипак догоди? Једни падају у резигнацију, други се боре: „ако сам побеђен, нисам се предао!“ Па где је истина? Човек без убеђења стоји у забуни; човек начела бира према својим душевним склоностима те постаје или ној, или јунак, а они први трче од ноја до хероја (ној је зарио главу у песак, не види; херој у екстази борбе види само борбу) те ови јадници једини виде све ситнице и гадости живота, а утехе немају. Они су мученици и стуб човечанства, изнад њих је цвџет, испод њих стадо. Међу мученике се не може убројати стадо, „нишчи духом“, јер су они само украс природе, најсавршенији претставници животињског царства. Хероја је мање од нојева, мученика мање од стада, а ових мања од животиња које трче преко земљиног шара.

Димитрије исцепа писмо које беше почео писати г-ђи Марти и као завршетак мучног размишљања донесе закључак, — а под утицајем Антунове неустрашивости и личног самољубља, — да се и он

бори. Али ту се отворило једно непредвиђено питање: Како? Против кога? За себе, за своју корист, то је било јасно, али ко му је био непријатељ? Лена? Или боље речено Ленина природа? Можда се треба борити против тог новог, али како? Зар и тај нови нема исто тако срце, душу, крв; зар и он није исто тако млад и здрав као и Димитрије, зар и он нема свога личног права на живот, срећу и остало, као и овај? Најзад, можда је тај нови створен за Лену, можда им се природе слажу, и борити се сада да се та сагласност осујети, значи нападати на саму природу. Зар један бедан лореат париског конзерваториума, будући лирски баритон Београдске Опере има права и најзад моћи да прокопава и јаругама квари путеве срца? Зар љубав није Божија и необјашњива? Зна ли се пут од срца до срца и има ли закона за избор? Не. Као што је постанак света застрвен тамом и мистериозан, тако је и прва мисао допадања у човеку, или недопадања, тајна. Пред тим законом не вреди бити ни херој ни страшливица, јер је непроменљив и неумољив.

Димитрије изађе из хотела, и онако замишљен упуту се старим путем између кактуса и затворених вртова према лазарету Св. Јакова. Месећ је био негде на средини неба, мален, сјајан, углачан, сребрећи замрлу морску површину. Пут је вијугао као млечна стаза опточен тешким сенкама. Рузмарин је мирисао невидљив. Кроз крива и шупљикава стабла маслина плели се паучинасти зраци месечине и на путу се грчила црна и дубока сенка, гонећи шетача да је заобиђе. Стрме падине Срђа биле су беле као да је снег попадао по још топлом његовом камену, а изнад свега тога летела је тишина и једва се чуо шум њених огромних крила, повећаван зрикавцима и свиластим шуштањем слепих

мишева. Да ли може да се појми, кад у једну овакву ноћ, један несретан младић застане над увалом и грозничаво гледа у литице како пресјајавају под месечином, као оштрице ножева, дубоко доле, у вртоглавој дубини?

Тада одједном из сенке старог каменог зида више кога је цветао леандер и просипао свој слаткогорки мирис, изађе једна прилика, мало накривљена на једну страну, и гротескна јој се сенка испречи по путу. Лице је било засенчено ободом шешира. Видела се само кратка бела брада, потшишана у клин. Али мирис леандеров и та мало искривљена црна прилика потсетише Димитрија на нешто познато и срце му закуца живље. Врло јасно пред њиме се створи г-ђа Марта, са зажареним лицем од грознице, њене велике заморене очи, њена обла нога која се показивала до колена и чије се вреле и глатке коже дотицао. Напознати прође. Мада је лично на доктора, ипак није био доктор. Његови се кораци ускоро изгубише, а Димитрије опет остаде сам са својим противуречностима у души и са мирисом леандера, лепљивим, тешким, који га је гонио у стопу и потсећао на младу госпођу у дражесном нeredу болесничке собе.

При повратку, прелазећи преко терасе, он примети у крају цело друштво скупљено око свога обичног стола. Вечера је већ била завршена. Лене није било за столом. Олга се смејала својим звучним смехом. Он се неопажено провуче крајем терасе и уђе у трпезарију која је сада била потпуно празна и једва осветљена, па одатле изађе у хотелско предворје. Степеницама је силазила Лена, огрнута својим шпанским шалом, боје злата.

У предворју није било никога. Само је у крају, на кожном дивану, седела нека постарија путница

и чекала некога, прелиставајући апатично илустроване листове.

Димитрије сачека на дну степеница Лену. Она се спусти до њега.

— Добро вече, — рече он, али му глас не одаваше сигурност и задрхта.

Изгледао је необично. Чак није имао ни капе на глави. Коса му је била у неред. Лену текну овај изглед и она застаде на последњем басамку.

— Теби није добро, Мићо. Зашто не легнеш?

— Не, добро ми је, — одговори он с малим прекором.

Она слеже раменима и хтеде проћи, али је он заустави.

— Ја сам хтео да говорим са тобом, Лена.

— Сада? Овде?

— Свеједно где. Неопходно је.

Она се опет разнежи.

— Где си то био? Без капе си.

Он се маши руком до главе и потврди:

— Да, истина је; без капе сам. Али то је све споредно. У питању је сада једна много озбиљнија ствар. Зашто ме мучиш ових дана? Зашто искушаваш моју љубав? Ти си се променила према мени, хладниш, чудно се понашаш, а ја лудим.

Лена уздахну:

— Дакле то је та твоја важнија ствар?

— Не шали се, Лена! — озбиљно рече Димитрије.

— Хо! Претиш?

— Претим, јер морам. Сећаш ли се оно по подне, некако по моме доласку, сакрила си нека писма, да их не видим, али сам их ја видео. То по подне си ми рекла: „Мићо, чувај ме, од мене

саме ме чувај!“ Ја те потсећам: не заборављај се, Лено!

Она се пакосно осмену.

— Хвала ти, — рече.

— Ја озбиљно говорим! — плану младић. — Ти си у забуни, у тренутној кризи; не поричем да ти се можда у овом часу допада тај нови, али ти се не смеш, са твојом природом, пустити на матицу, ти мораш обуздати своје зле нагоне, мораш мислити и на оно што ће после тога доћи. Ја хоћу...

Лену, навикнуту код Димитрија само на благод, изненади ова отсечност и сигурност и гласу. Хтела је да крене, али је он беше ухватио за мишицу и не пушташе је.

— Ја хоћу да те вратим свести, — настави Димитрије, постајући одједном херој, и несвесно понови Антунове речи: — Ја те волим, ти си мене волела, ти ћеш ме опет волети, а све је остало заблуда!

Лена већ не покушаваше да се отме. Она беше на граници. Најмања ситница могла је да је определи. Али се Димитрије одједном преплаши своје храбрости и док је он ћутао, Лена је чекала да је Димитрије щеча и за другу мишицу и да је повуче за својом снажном вољом.

— Лена, не убијај ме, Лена! — узвикну најзад Димитрије и малакса.

Она се сада већ сасвим лако ослободи његове клонуле руке и без речи крене излазу.

— Лено! — викне младић.

Она госпођа у крају хола подигне на овај узвик своје избледеле очи са илустрованих новина и зачуђено погледа. Лена већ беше прошла кроз врата и кроз стакло се, осветљено са две стране,

појављиваше њена витка прилика, титрајући у одсјајима.

Димитрије спусти главу на прса, погледа у ону госпођу на дивану и застиђено почне да се пење уз басамаке.

ВИГОВНИК

Лена затече за столом смех и расположење. Богољуб Кнежевић је говорио гласно:

— Пронашао сам начин за добијање нових максима и пословица, јер су старе преживеле и изгубиле свој *raison d'être*. Пре је важило ово: Ко другоме јаму копа, сам ће у њу пасти; Ко пре ђевојци, онога ђевојка. Познато је да то није апсолутна истина и да је много ближе истини ово: Ко другоме јаму копа, онога ђевојка; Ко пре ђевојци... и тако даље... Схватате метод?

— Ко пре ђевојци? Шта даље? — упита безазлена Олга.

— Снага царује, памет кладе ваља! — објасни Лена.

— Генијално, ха, ха, ха! Сад вам је ваља разумљиво? — окрете се Богољуб Олги.

Ова слегне раменима и тиме натера све на смех. Лена већ беше умирена.

— Бележите ли ви ваше мисли? — упита Катарина.

— Не. Задовољавам се тиме што их стварам.

— Колико мало амбиције! — ускликну Олга.

— Уосталом, — заврши Богољуб ову дискусију, — мени много више импонује живети, него размишљати о животу.

— Кажем ти да је кретен, — пришане Вељко Владимиру, али овај беше расејан и не чу га добро.

Око десет часова друштво поче да се растура. Лијерка и Антун, поред Димитрија, уопште се не појавише овога вечера. И време поче да се тмури. Месеџ се губио у наранџастом кругу који се беше обавио око њега. Дуну и ветар и заклати електричним жаруљама у зеленилу. Путем крај хотела диже се прашина у стуб, завитлана јужњаком, носећи собом у ковитлац отпатке од хартија и лишће. Код степеница, држећи Ленину руку у својој, Богољуб прошапута:

— Ни тренутка... — Затим гласно: — Сваки је ковач своје среће. Другим речима: живот је позорница на којој игра сваки онакву улогу, какву он састави. Режиер, наш драги Господ Бог...

Лена се само осмехну и разиђоше се.

Са степеница Олга викне за Рачићем:

— Господине Рачићу, сутра се иде, је ли?

— На Госпу од Срнијега? Сикуро, сињорина. Адио! — Богољуб Кнежевић и Иво Рачић кренуше граду. Сремала се буре. Ваздух је био пун електрицитета и сув. Кораџи су издајнички одјекивали преко камена. Тада Рачић упита бојажливо, вођен својим потајним мислима:

— Има ли пуно да познате сињорину Олгу?

— Допада вам се, а? — некако покровитељским гласом одазове се Богољуб.

— Ајме, госпору! — ускликне млађи и ухвати Богољуба под руку. — Ријет ћу вам, — дода тише, — она ме густа, инамуру сам се... Ма ви ћете мучат, јелда?

— Због једне жене између два мушкараца никад не треба да дође до речи, јер то ни једна не заслужује. Али дозволићете ми онда, као мало старијем и искуснијем, да вам дам један савет: никад немојте да се одушевљавате преко мере,

нарочито не обећавајте ништа, ако нисте сигурни да ћете добити троструко. Јер жена, то вам је секс који корача на две ноге.

Млади Иво Рачић, — добри син уваженога господара Мата Рачића, професора литературе, који је до сада написао и у стручним часописима објавио три студије, о Гетеу, о Хајнеу и о узвишеним женским типовима у светској литератури, — запрепашћено стаде.

— Чудно вам изгледа, јелте? Али кад се мало уђе у ствар... Вама је тек осамнаест, добро, деветнаест година. У иностранству нисте били...

— Био сам у Млетцима, Верони и Падови.

— Са татом, јамачно.

— Да, — покуњено призна младић.

— Видите; то сам знао. А мени је већ двадесет и три године, проживео сам нешто мало више од пет година у Паризу, без тате, наравно, и оно што сам искусио и видео, даје ми права да у све жене без разлике сумњам (ваша је Олга добра и красна, ту се тек нема шта рећи, али... жена јел!) и ја их све трпам у једну групу. Виђао сам где се место неког јадника попуњава двадесет и четири часа по његовом погребу; виђао сам часне госпође, још часније госпођице... Али шта ту треба набрајати! Факта стоје. Анатола Франс, — то је један даровит француски новинар, — приопштио је једном приликом ово Платоново мишљење: човек има три душе. Једна је у трбуху, друга у грудима, трећа у глави. Жене имају само две: разумна им не достаје. По моме скромном мишљењу овде су се преварили и Платон и Франс: жена нема ни оне у грудима, јер нема срца; има свега једну и то у — трбуху.

Али Рачићу паде на памет расправа његовог оца о узвишеним женским типовима и он бојажљиво примети:

— Можда ви имате право, госпару, али има и изузетака и не смије се генералисати.

— Изузетака, изузетака! — презриво узвикну Богољуб, — изузетци се само помињу. Јер и у граматички живота поред општих правила тек стоји звезда, а у дну стране, ситно, ситно, да једва може да се прочита, пише: има изузетака, али се они више не срећу у животу. И у зоологији имате сличан пример: имате и слику мамута, па ипак — он је изумро, давно, и од њега је остао само спомен.

Рачић је био потучен. Он хтеде да наведе пример узвишене које жене, али већ беху стигли пред хотел „Империл“ и Богољуб се поче опраштати. Видећи нерасположење Рачићево:

— Па ипак, то не значи, — рече, — да човек не може бити срећан и лепо живети. Право говори, ни ми мушкарци нисмо бољи. Волео бих да видим мушкарца који ће иоле лепшој жени одбити руку, кад је ова у разговору случајно положи преко његове! Ја мислим да такав јунак не постоји, а деведесет и девет од сто ће још преко тога покушати да пољуби дарезљиву ручицу и да је приметно стегне. То нам је у крви. Ако вам се неко допада, гледајте да што и добијете, јер једино што вреди у овој „долини плача“ то је љубав; све остало су трице и кучине. А ваша Олга је дивно детенце, само тешко... што даље од пољупца. Не мислим да вређам... Боже сачувај... Би имате укуса, ха, ха, ха! Лаку ноћ.

Ушавши у собу, он нађе прозоре и жалузије затворене. Било је топло као у казаници. Покуша,

али се једна жалузија није дала отворити, те зазвони по собарици, а сам се пружи по дивану.

Собарица је била једра, средњих година, уштиркана и чиста, како је то већ ред по хотелима првога реда. Попевши се на столицу, па на прозор да отвори покварену шалону, она са професионалним стидом показа обле листове који су затезали свилену чарапу. У то блесне муња и јасно се оцртају размакнуте пречаге жалузија, а између њих палмина крошња, која је расла ту одмах пред прозором. То је било тако изненадно да девојка врисну.

— Оставите то, Марија, — уморно рекне Богољуб, — и ходите овамо. Ближе... ближе...

Марија приђе.

— Шта изволите? — хтеде да упита, али се младић хитро окрене и већ један тренутак доцније она се тек реда ради нежно опирала у нереду својих белих сукања.

Муња по други пут оцрта пречаге жалузија, сад уз потмуло мумлање удаљене грмљавине, а палмино лишће почне да трепери под ветром.

(Овде завршавам ову главу, пред овом галантном епизодом, јер ми се жури да што пре испричам оно ште се дешавало код мојих других пријатеља, а о симпатичном господину Богољубу Кнежевићу, студенту итд. биће у своје време опет речи. Ви који волите галатне приче, опростите. И ја их волим. А и *Декамерон* је написан има већ толико стотина година.)

XVII

— Мићо, спаваш ли?

— Спава, зар не видиш? — примети Вељко, пажљиво савијајући своје одело преко наслона од столице.

Али је Владимир врло добро видео, јер је био нагнут над Димитријем, да овај не спава и да гледа право у њега, не трепћући.

— Хтео бих да говорим с тобом, — прошапта Владимир.

Димитрије га је и даље гледао право у очи и без покрета. Било је нечега мртвачки укоченог у томе погледу. Владимира жагну ово ћутање и он шчепа друга за рамена и стане га дрмусати.

— Мићо, Мићо, шта ти је, Мићо?

Лице у Димитрија се згрчи, а затим с тешком муком проговори, некако дрвено, неразумљиво, заплићући језиком:

— Осстави мме... ја сам... ппијан. — Онда што је јаче могао, наљућен: — Не дррмај ме!

— Не дери се! — притрча Вељко. — Какви су то опет експерименти. Ако ти је до викања, изађи на улицу па вичи.

— Требао би да се умијеш, да изађеш на балкон, да се освежиш — ужурба се Владимир.

— Нништа... не треба. Идите... сви у... ђавола!

Вељко плану и поче га грдити.

— Куш! — дрекну Мића и седе. — Ко... си тти? Шта сси ти? Њушка. Ти си... за мене жаба ннадувена... la ggenreouille. Моје је право... најсветије, а ссви сте ви... ггуштери. — Владимиру: — Дај ми да... да пијем. 'Оћу да пијем... — и он ружно подригну.

— Геачина! — згади се Вељко.

— Шта... кажеш? А? 'Оћеш да те...

Покуша да устане сасвим, али га снага изда и он се затетура, лупнувши при том теменом о кревет. Остаде тако тренутак, а онда потмуло зајеча. Владимир притрчи и почне га подизати. Кад

га је поново положио у кревет, Димитрије није био више способан ни да гледа, а камо ли шта да разуме. Већ после пет минута он је спавао отворених уста кроз која је излазило кркљање и хрптање. С времена на време би зајечао и почео уздисати. С једног краја уста цедила му се бела пљувачка низ образ. Било је гадно гледати га.

Пошто је свршио са обредом свлачења, при чему је одржао Владимиру читаво предавање о штетности неумерености и страсти код људи, Вељко као уредан човек леже да отспава својих осам часова. Владимир пак, погружен и дирнут овим ружним догађајем са Димитријем, и до некле слутећи узрок, а и сам нечим узбуђен, не леже, већ угаси осветлење и поче шетати по соби. У истом тренутку кад у соби завлада мрак, а преко неба шине муња и фосфорном светлошћу осветли целу собу. Ствари под зеленкастом светлошћу муње за часак добише аветињски изглед, па онда све потону у још гушћи мрак. Да се чула грмљавина, или да је било бар људске ларме, човек би то све лакше поднео, али ова мртвачка светлост што змијасто пресеца потамнело небо и свима стварима даје други, скоро фантастични изглед, спојена са овим гробним ћутањем, делује као потајна претња неба. Владимира испуни сујеверан страх и он се брже боље пружи по кревету, онако обучен, и зари главу у узглавље. Али и кроз овај заклон он осети блесак муње, а одмах затим чу и слабу грмљавину. Бурa се приближавала. Младић се згрчи још више и присили да заспи. Са другог краја собе чуло се јечање пијаног Димитрија. Било је тачно десет минута до једанаест.

Тражио је једну кућу, добро познату, са каменим грбом више храстових поцрнелих врата на

лук, са гвозденим куцалом у облику пасје главе, искривљеним и излизаним од употребе. Познавао је и улицу, једну вијугаву улицицу иза Пустијерне, тиху, звонку, са безброј зазиданих готских прозора, са безброј оронулих готских балкона, са пожутелим каменим зидовима госпарских палача и тамних пролаза; улицицу по којој се иде степеницама од тако исто златна камена, који столећима пржи ово исто сунце. Кроз једну отворену фуњестру види се старинска соба, гобелини, ормари од црна лака, на њима су од меди лукијернари, потамнели портрети. Између завеса и зеленила винове лозе, насмејана стоји млада девојка. Око јој је тамно, пуко ватре, окружено модрим сенкама. Глас јој је кристално јасан, као звек најфиније чаше.

— Госпару мој, тим истим путем, — говори она, — отишла је из ове палаче последиња владика кнежева Ђорђића у носиљци од злата... и није се вратила. Годишта су прошла...

— Ти си моја владика, — одговара он ширећи црни огртач и показујући на месечини свој стас и мач. — И лепша, и милија!

— Уђи онда, — смеје се она.

Он зна где су врата и јури њима. Назире их у даљини и ма колико им трчао у сусрет, увек под рукама, место њих, осећа камени зид. И све даље, и еве брже одмичу хрстова врата, и грб над њима од камена, и куцало старо од излизана гвожђа, а глас девојчин све слабији: „Госпару мој, госпару...“ Сустао је јурећи крај зида без врата и најзад се нашао у бескрајној каменој пустињи, усиданој, страшној, непролазној. Спотиче се по врелом камењу, које га пече; руке су му окрвављене од оштрих литица, у грудима нестаје даха, а сунце

пали, несносно, јарко. Иза једне стене пред њиме се ствара људска прилика: јеврејин, са масном уплетеном косом по црном кафтану, са козјом брадицом, са црном шупљином изеђу зуба; смеје се. Њему је јасно. Треба се помолити Богу.

— Шта сам ти крив? — пита уздрхтало.

Јеврејин се смеје.

— У тебе је лепо срце, — вели, — пуно крви, пуно вреле и црвене крви.

— Зашто, зашто? — пита овај и пада на колена, гушећи се у плачу. — Ја имам оца, имам сестру; њој је потребна заштита, оцу потпора. Ја имам њу, она сада плаче за мном. Једна мила, лепа девојка! Преда мном је живот, а ја морам да умрем. Зашто, зашто, ја сам млад?

Примећује да губи глас и да само отвара уста, али да речи не излазе из њих; примећује да су му удови несразмерно велики и оловни, и да отказују послушност; још му се једино уста без гласа отварају и са сваким отварањем испада му по један зуб. Он чује, лепо чује, како зуби један за другим испадају из вилица и како као камичци отскакују по камењу и звече, а два велика пса са шиљастим ушима гледају у њега нетремице. „Распни га!“ — виче подивљала гомила, и пружа прљаве руке и чупа му косу с главе. Међу њима примећује своје пријатеље, пријатељице, њу, сестру. Не гледају ни на шта већ се лоптају својим главама, поређани у круг, и смеју се. Треба их викнути, само их треба викнути и све ће бити спасено, али се барка све више удаљава бацана таласима, огромним, помани-талим, урличућим таласима. Ветар, грмљавина, муње: осећа горко-слану воду како полако и са журбором утиче у његове груди, као у препукула лађу. Затвара

кучином и смолом пукотине, сав се улепио, али вода увек пробија на новим местима, увек, свуда, и полако се пење, преко чланака, преко колена, преко појаса, све више, више... Хтео би да плива, али лупа теменом о таваницу. Одједном тресак; над главом му се склапа вода, под ногама нестаје тла и он тоне, вратоломно, неповратно, муњевито тоне. . .

Владимир скочи. Пипну се за главу, језиком осети да су му још сви зуби у устима и одану кад најзад схвати да се повратио стварности. Напољу је беснела бура. Муње су осветљавале пепељав застор кише, ветар је с треском разбијао набујало море о стене. Грмљавина се ваљала преко неба, прекидана у неједнаким размацама праском грома, од чега се тресла окна на прозорима и врата на соби.

Малаксао као после наступа грознице, а још увек обузет оним сујеверним страхом, Владимир једва нађе прекидач и упали осветлење. Има часова када је човек обузет тако неким страхом, на изглед неразумљивим и детињастим, а у ствари моћним, који је у стању да га гони неумољиво и да му не да, да одане, да човека после извесног времена, када све то прође, буде стид самога себе. Међутим, сећајући се касније ове ноћи, Владимир причаше да је збиља „постајало нешто“ што му је (тада још нејасно, али касније јасно као дан) предочавало сву несрећу која се њимала догодити. Сам факт, да је сан, ову грозну мору, снιο тачно у онај час кад је у несаници и страшној духовној узбуђености Љерка бдила над писмом, био би довољан за потврду да постоји извесна нематеријална веза, која спаја душе и преноси донекле, ако не баш саме мисли, а оно бар идеје, које доводе два разна бића до истих мисли. Па онда ово друго, да је он шетао по соби

а касније и писао, док се за то време Лена спре-мала, одвојена тек танким зидом од свога брата, журећи се да јој не би нестало одважности и снаге за оно, што је намеравала да учини. Најзад оне мно-гобројне ситнице преко тога целога дана на које се љутио што се догађају, а онда што га плаше и нервирају. И као завршетак сам стицај околности које су биле чудно распоређене, да се на први поглед чинило као да их је тако разместила нека моћна рука. Јер ево, да је Владимир био мање расејан и узбуђен те ноћи, њему би још тада пала у очи чињеница да је Лена била обучена у костим, — као што се тога врло добро сећао ујутру, — морао би се тиме заинтересовати и упитати сестру ма шта безначајно, што би свакако у тренутку срушило њену одлуку, те би тиме, поред несреће са њом, био отклоњен узрок, који га је нагнао, да онако лакомислено не прочита Љеркино писмо. Па чак и једна таква ситница као што је ненадно Димитријево пијанство, учинила је много да се кола, која су јурила опуштена низ брег, дефинитивно зауставе у јарку и то разбијена и размрсана. Али... Да, постоји једно *али*, да човеков живот, срећа, па и несрећа зависе од ситница.

Владимир прође по соби, ослушну хук буре, послуша тешко Димитријево дисање, поправи му покривач, погледа у часовник (било је само је-данаест) и то све и не мислећи о томе шта ради. У њему је кипело узбуђење, нерви су му били пре-напети, у ушима му је прво заједно са фијуком буре било нејасно од разних шумава, да се мало касније створи најпријатнија музика коју човек чује, доживи и осети, музика нерава и крви. Он седе за сто. Пред њиме је стајала хартија за писма и он, не схваћа-јући шта чини, а у некој неразумљивој, скоро фи-зиолошкој радости, поче ређати једно за другим

Бесиво

Господе! На странама Твојих светих књига, ја сам сликао анђеле. Мој дух је живео само у Твоју славу и Твојом добротом, Господе!

Ја главом сада бијем о камену плочу, и сузе моје шарају слова по земљи, јер ја сам грешник пред Тобом: девојку волим једну и њен ме лик прогони свуда, и у сну и у молитви. Сви анђели које сам насликао носе њен лик, све руке склопљене на молитву њене су руке, чак је и одећа њена, Господе!

Исповедам Ти се као грешник највећи. Кроз прозоре пробија последњи зрак данашњег сунца, и ја клечећи, ево, дочекујем ноћ са уздигнутим рукама према Теби. Мој грех је велики, али није већи од твоје доброте, и ја ћу чекати да останем сам са Тобом у ноћи, и исповедићу тајну, и молити отпуштење.

Брате! Када ујутру будеш ушао у клет моју, носећи хлеб и воду, не плачи. Склопи две руке своје прежуте, подигни очи к небу и измоли опроштај Господњи грешнику, брату своме.

Јер ћелија ће моја бити празна, боје расуте, слике недовршене, а ја, у зорином сјају, са росом у коси и на рукама грешним, корачаћу бос путем, и водене капи преливаће се. У моме срцу цароваће мир, подарен од Свевишњег.

Господе! Твојој милости хтео сам подарити живот свој, али ни бич, ни хлеб, ни вода, не смирише младост моју, ни крв: ја волим, волим толико да бих у њену славу, а Твојом добротом, отворио жиле на рукама својим и пустио да ми крв истече, падајући кап по кап по путу куда она треба да прође.

Повраћак

Звекиром лупах у храстова врата, али ме браћа не пустише у кућу, и остадох целе ноћи у снегу и студи, призивајући име Твоје, Господе!

У младости својој на странама Твојих светих књига ја сам сликао анђеле, али у мени беше младост и њен лик, и ја побегох тада од мира куће где је радост, да нађем голготу своју.

Ја звекиром сада лупам на врата куће Твоје, јер младост је прошла, а на мојој коси остао је само снег година многих. И бос сам, и сам сам, Господе; услиши молитву моју.

Опраћу кичице своје, и златом исписиваћу име Твоје, и слике сликаћу: анђеле беле у молитви, у хору око Пречисте, анђеле око трона Твога. Сви анђели које будем сликао носиће њен лик, све руке склопљене на молитву биће њене руке, чак ће и одећа бити њена, Господе!

Брате! Када будеш отворио врата и видео ме старог и немоћног на прагу, не плачи за младошћу мојом, за лицем руменим, јер ја бејах срећан.

Пролеће је прошло, а лето ископнило снагу и лепоту моју, и ја сада хоћу да последње дане посветим Теби, Господе. Не јурих пољанама, нити преседох у хелији младост, већ њој поклоних до садање дане своје, а зато сада деца моја трче пољанама и радују се роси јутарњој.

И бос сам, и сам сам, и снег је око мене, а руке моје премрзле држе цвет који је њој најсличнији: бели карамфил, док уста моја Теби хвалу певају.

Брате, отвори капију грешнику, брату своме.

Смрт и чудо

Слике је сликао брат наш, а водом и хлебом хранио тело своје, Господе! Дане је трајао своје стојећи бос на камену, одевен у кострет, са песмом у славу Твоју, а кистом сликао анђеле у хору око Пречисте, анђеле туге, анђеле радости, и слова имена Твога.

И умре брат наш сед и погрбљен, са осмехом, као праведник. У бело га платно зависмо, у раку положи смо, и плочу одзго навали смо, и писмо написасмо: Здјес почивајет раб Божији Алексије. И дела његова стависмо и године, а уметник дође и у камену поред тога изреза и једно срце камено: јер добар беше брат наш, Господе, целога живота и ако у младости својој побеже из мира куће Твоје.

А моје срце паде у тугу, Господе. Уплаши се душа моја да грешника не спремимо као праведника, и две ноћи остадох на коленима у ћелији својој, молећи милост Твоју. Ја хтедох да дознам, Господе, је ли хулио на Тебе, и је ли хула допрла до Твога срца, и гневиш ли се на богохулна дела његова.

А када прођоше две ноћи, ја ногом престаром одох на гроб грешника, брата нашег. Очи су моје слабе, тело немоћно, али ја видех чудо, Свевишњи, и на колена падох.

Господе, Господе! Зашто је из грешниковог каменог срца никао струк белог каранфила, и зашто не вене? Зар је живот његов био по милости Твојој, да чудом потврђујеш сагласност своју? Одговори, Господе, душа моја страда, искушење ме дави. Спаси ме, Господе, спаси!

Ти ћутиш, Свевишњи. Али бео цвет изникао

из камена повија се на ветру, а моја душа постаје
радосна.

Опет се видео у хотелској соби, загушљивој и
пуној испарења. Па ипак Владимир дописа још
ово: „Ово је за вас, Лијерка, написано у часу
несанице. Ако хоћете наслов, ево вам и њега:
Бели каранфил у каменој вази, у моме срцу...
Ја вас волим. В.“

После овога, мало умирен, он изађе на балкон.
Бура беше прошла. Море је кључало и купило се
у купе, прекривено великим лишајима месечине и
сенке. Месећ је поигравао у узбуђеним облацима,
који су се разилазили. Далеко, гледајући преко
силете Дубровника, жмиркала је кула светиља на
острву Св. Андрије. Било је свеже и роса се крунила
са балконске ограде. Нечија сенка одједном паде
по осветљеном балкону, па је одмах затим нестане.
Тек тада Владимир примети да је и у соби до
њихове упаљена светлост и да се неко креће по
њој. Он пређе на ту страну балкона и кроз ста-
клена врата примети Лену, заузету нечим око
ормана. Она се пажљиво савијала и усправљала,
још пажљивије корачала, као да се бојала да не
пробуди Катарину и Олгу, које су спавале. У
лицу је била зајапурена, коса јој је била у неред,
видело се чак и по полуотвореним устима да је
врло узбуђена и да се жури. Међутим, она се
скамени и испусти неку ствар коју је држала у
рукама. Кроз стакло балконских врата, у коме се
огледала цела соба, она примети једва приметно
оцртану људску силуету, у толико нејаснију, ма-
гловитију и неприроднију што се мешала са
птиварима из собе, па је све то личило на фото-
срафије духова, на којима се кроз тело духа
грозире дрво какво, или кућа, или облаци.

Али место да јој се јави, Владимир, као да је ухваћен у неком преступу, брзо се повуче са балкона, задржавајући при том дах, а Лена, када мало после дође к себи и провири кроз врата, помисли да јој се то само учинило, па се умирена врати у собу и настави да се још журније спрема. Што се тиче Владимира, он уопште не помисли у том тренутку ништа. Како он није спавао, било је сасвим природно да и други не спавају и он необичном Ленином бдењу не придаде никакав значај, већ онако изморен леже, да у нејасностима снова потражи одмора.

XVIII

Још пет минута, још пет минута! Задихана, стежући грчевато један мали кожни куферчић, очекивала је Лена да прођу тих бесконачних пет минута и да најзад остави ову собу за увек. Светлост је била угашена; месечина је плела мост од прозора и балконских врата до зајанурене Олгине главе на изгужваном белом јастуку, насмејане нечим у сну и опкољене њеним тешким вितिцама; сат на Лениној руци куцкао је и уједначавао се са лупањем њена малена и луда срца; на столу се беласало једно писмо крај велике морске шкољке, бачених случајно на пут једног месечевог зрака. Најзад прође и тих пет минута. Сказаљка је показивала тачно пола дванаест. Једину тешкоћу и опасност претстављао је излазак из собе. Лена послушно равномерно дисање својих другарица, онда на прстима, тихо, сасвим тихо... Брава зашкрипи, дах застане. Тишина. Једним енергичним покретом врата се отворе и затворе. Из суседне собе се зачује неки шум налик на померање столице, или шкрипу кревета, али већ идућег тренутка Лена беше на крају

ходника и вратоломно стрча низ два ката, прекачући при том све по два степена и једва се заустављајући на банцима, да заокрене. Вратарева лежа била је осветљена, стаклена врата отворена. Сам вратар седео је за столом, погнут, ћелав, под великим зеленим заклоном на сијалици, и писао. Иза њега стајала је црна табла са безброј кукица о које се вешају кључеви. Неопрезно проћи: може све пропасти. О тој могућности није мислила. Она застане на последњем басамку, баш онде где је пре неколико часова разговарала са Димитријем, и сва преплашена стаде смишљати изговор.

У то се вратар накашља и подигне поглед према степеницама. Био је замишљен. Ћутање. Само се чује како послуга корача по трпезарији и како подиже столице на столове. Вратар међутим спусти поново поглед на оно што ради и настави са писањем. И у тој скоро безизлазној ситуацији појави се на улазу једна лелујава женска прилика, и као да се крије од некога, једва газећи малим лакованим ципелицама, прикраде се до вратарева ложе. Лена сва претрну. Са вратарем је говорила Лијерка. До Лене поче допирати њен узбуђен глас, пригушен тишином. Вратар није разумевао. Он се диже и окрете према оној табли са кључевима. И ако збуњена ненадном појавом Лијеркином, Лена ни за тренутак не престајаше да мисли о оном главном, и чим се вратар окрете, она скоро без даха смугне у мрак.

Пред капијом је дочека Богољуб. Он прихвати њен куферчић и ухвативши је око паса, повуче у сенку, на другу страну пута. Лену је тресла грозница.

— Видела си Лијерку?

— Да. А ти?

- Замало да се нисмо сукобили на улазу.
- Вратар је седео и писао. Бојала сам се. Хајде, зашто стојимо?
- Чекај. Да прође...
- Страх ме је. Могу се пробудити.
- Пст!

Повијајући се као пламен свеће на ветру, нерална у оној месечини и тишини, сва у црном, бојажљиво се прибијајући уз ограду, пролазила је Лијерка. Лак ветар лепршао је њеним оделом. Лена је једва стајала на ногама и одахну тек онда, када се Лијеркина сабласна прилика расплину у даљини. Још су се једино, с времена на време доношени ветром, чули њени ситни кораџи, па и тога нестале. У ноћи остадоше два срца, једно мирно и победоносно, друго узнемирено и скоро поманитало.

— Брже, брже!

По путу су блистале барице, мирисала је оквашена прашина, са лишћа вињаге са сваким најмањим дахом ветра круниле се заостале капљице кише, море се по обзору покривало лаком маглицом, према југу, грозничаво сјајна, треперила је својим црвенкастим сјајем звезда Даница, а две прилике, чврсто припијене једна уз другу, провлачиле су се кроз густе и црне сенке и грабиле кроз скоро пуст Дубровник.

— Чекај! — прекиде Лена ово мучно ћутање и пребрзи ход. — Не могу тако брзо, нестаје ми даха.

Богољуб се насмеја, и онако вижљаву и лаку, подиже је и потрча.

— Не, не! — промукло врисне Лена.

У сусрет им је ишао неки човек, мало накренут на једну страну; велики обод шешира сенчио му је скоро цело лице, од кога се видела само

мала бела брада, потшишана у клин. Са једне и друге стране Страдуна ћутале су мрачне куће.

Опет пођоше једно крај другог. Онај човек прође. Али у сенци градске капије Богољуб је опет подигне у наручје, и овога се пута Ленине руке савију око његовог врата. Уснице су јој биле осушене и вреле, очи фосфорно светле и влажне. Пољубац је скоро загуши. Без даха:

— Шта ово радимо?

Пред самим улазом у његов хотел, Лена се сети:

— Боже, ја сам нешто заборавила!

Њој се враћала веселост. Била је као у неком пијанству.

— Важно?

— Врло важно! — потсмехну се она. — Једно писмо које ми је синоћ стигло.

Он озбиљно предложи, ма да му ни на крај памети није било да се враћа:

— Да се вратимо по њега?

— Којешта! — рече она. — За писмо од другарице!

Било је скоро дирљиво слушати њен глас, са толико поверења и љубави. Али кад уђоше у хотел, њено ведро расположење одлепрша и она поче покледавати. У једном тренутку хтеде чак да се откине од његове чврсте руке и да се што пре нађе на улици, да побегне. Пред отвореним собним вратима застаде неодлучно. Соба је била мрачна. Богољуб је шашољио руком по зиду тражећи упаљач.

— Одмах... Та где је? Аха!

Светлост шине и баџи танку Ленину сенку у ходник. Била је бледа. Отворених очију. Дрхтавих усана. Влажних дланова. У отвору врата, са шеширићем од плетене сламе, украшеним са два-три класа

жита, дрвене булке и плавог кукоља, у скромном сивом костиму који се приљубљивао и сувише присно уз њене бокове. Лена је личила на многобројне слике младих девојака и шипарица, на слике француске школе са називима: le printemps или le rayon de soleil. Али Богољуб није много марио за лепе слике и он је повуче у собу, чак мало грубо, и не чувши једва чујно, гушено плачем:

— Не, не...

Врата се затворе, кључ се окрене двапут... Онда се још један тренутак, пре него што ће се све утишати, чуо његов весео и снажан глас:

— Сваки је ковач... Бог... опредељујемо.

Велики часовник у холу избије дванаест и дубоки метални откуцаји тромо се почну пењати величанственим стубиштем да се мало касније изгубе у дугим ходницима, застрвеним дрвеним телисима.

О, пријатељи! Те ноћи примети једна сањалица са свога прозора да се са звезданог неба откиде једна звезда и да се, остављајући за собом сребрнasti прах, изгуби у плаветнилу. Узнемирио се и туга је пала на његово добро срце.

Заборављено писмо које смо отворили ја и ви, читаоче, пошто она, којој је било упућено, није стигла да га прочита.

Београд, августа 1921. г.

Лено, Лено, не могу да не напишем оно што мислим: ти си постала право мало чудовиште са својим назорима, појмовима и животном философијом. Ја се искрено згражах над твојим писмом, чак сам и плакала, и право да ти кажем, ја се бојим, мене је страх, да ти се штогод не деси у животу.

Речи ми застају, мозак ми отказује послушност, ја не могу да изаберем фразе којима бих ти изразила и исказала своју идеју; твоје ме је писмо сасвим смутило. Значи код тебе нема љубави, значи да једног Димитрија ниси ни волела. Обмањивала си и себе и њега. Ма шта рекла, тако је. Права љубав не пролази лако, ране које она остави треба дуго лечити, да бар колико толико зарасту, а код тебе је све то прошло за неколико часова. Место срцем, волиш разумом, и то зато што ти се хоће, а љубав се не вара разумом, њој је потребно срце, и долази кад она хоће. Тај твој флерт је изазивање и понижење љубави, њиме убијаш све што је лепо у теби, и добро, и племенито. Зар се не бојиш кад спушташ љубав до обичне забаве? Флерт су измислили људи без срца, циници и скептици, и то је ругло данашњег друштва. Воли се једном, или двапут, па и трипут у животу, а не месечно, недељно, свакодневно. Говорим о љубави и о флерту као да је то једно и исто, ма да ти пишеш: флертујем са свима, не волим никог, — јер између вас што „флертујете“ и оних несрећница што се продају за новац скоро да нема разлике: једне проституишу тело, а друге душу. Шта је сташније, остављам теби да закључиш. Зар те није страх онога што се дешава пушачима опијума, морфинистима, кокаинистима? Прво једном, па други пут, и тако до оног дана када то постаје животна потреба; као ваздух, као вода. Срце ће ти отупети, нећеш моћи више волети. А шта је живот без љубави, управо живот са исцрпљеном љубављу, јер ћеш, хтела не хтела, са сваком „причом“ на сваком углу, оставити по мало од ње? Лено, драга Лено, то је пустиња и мени се срце стеже видећи те у духу како се губиш у жутом пешчаном бескрају једног прерано исцр-

пенoг и штурог живота. Одбаџи све што је на тебе набаџила мода, испетљај се из мреже модне филозофије и почни се бојати Бога. Јер Он постоји, поред свега твога смејања на ове речи; ми га не схватамо, не поимамо, не можемо да се уздигнемо до сазнања, али Он је ту и ми сваки час осетимо његову моћну вољу. Бој га се, јер је Он у теби самој; не одбаџуј га, требаће ти утеха његова.

Ти си у грозници, ти си болесна, освети се! Занеће те сујета; да би постигла шта хоћеш, постаћеш каћиперка; каћиперство је страст. А где ће љубав тада наћи места у твоме срцу, обузетом жељом за допадањем свима, љубав која тражи жртве и одрицања? Па чак је и оно што се назива слободном љубављу, чак је и то ближе правој љубави, него то хуљење које ви тако невинo називате флертом.

Радујеш се због неке своје победе над Антуном, а то је све заблуда. Ја не познајем тога господина, али из онога што си ми о њему написала излази да је добар човек. И видиш, сва је твоја срећа до сада била у томе што си наилазила на поштењаковиће и добре душе. Сети се да си једном наишла и на једног, што није имао много обзира. Лудиде, живот хоћеш да упознаш! И то којим путем! Бог нека те чува.

Не могу више да ти пишем, јер ме и сувише боле и вређају истине, које морам да ти говорим. Кад би бар трећину мојих савета послушала! Чувај се, чувај се, нарочито се тих твојих „победа“ и „упознавања“ чувај. Ономе никако да ниси одговарала, никако, никако. Он је способан за све.

Љуби те много, много пута, са жељом да те што пре загрли, твоја

Цана.

Р. С. Ципеле су ти јуче отпослали. Била сам и код твога тате. Он је као и увек готов да нас пецне. Стари женомрзац. Него доста. Ц.

XIX

— Ну, брате, видиш, како бих ти казао... — плео се Димитрије, — једном речју, она је здрава и жива... Све се, на крају, може поправити и не треба клонути духом.

Владимир је с неразумевањем и као бунован гледао у друга. Катарина је била бледа, Вељко је корачао тамо — амо и пушио, Олга је у крају, сва погружена, плакала и сузе су јој потоком текле.

— Шта то? Та не заплаћи... Говори, говори!

Вељко приђе и разговетно проговори:

— Лена је побегла. Има и једна цедуљица... као у роману. — Окренувши се Димитрију: — Дај му је!

Владимир се упијао у оно мало парченце хартије, отргнуто из Димитријеве руке, у оно шаблонско: „ја волим и бежим... опрости...“ и друго, а руке су му отказивале послушност и дрхтале као суха трска под ветром. Беше изгубио глас, па и моћ схватања; колена су му поклецивала. Али то потраја тренутак. Он се исправи, погледа све редом у лице и промуклим, али енергичним гласом:

— Зашто стојите? Дајте ми капу, капу ми дајте!

Димитрије не изгледаше јуначно и поред сталног: „Све се још може поправити... не треба клонути...“ — јер он у ствари беше потпуно утучен и језик му је радио више по навици и махинално, него свесно. Сваки час му се очи водниле, и једва је некако успевао да не груне у плач.

— Капу, капу! викао је Владимир, кога беше после тренутне клонулости и неодлучности спопао бес, јурећи по соби, а ни сам не знајући шта тражи.

Врата се отворише и хотелски слуга, обријан као какав Енглеz, уђе у собу.

— Господину Љотићу једно писмо, — проговори он шиштећи, јер му је глас био упропашћен или назебом или неком гадном болешћу. — Било је остављено ноћас код вратара са налогом да се преда господину још пре доручка. Изволите.

Сви зауставише дах. Нервозан, не гледајући ни у адресу ни у рукопис, Владимир здера завој и растави љубичасте листиће. „Мили Владимире“. Не, не! Глупост! То није од Лене. Он згужва писмо и баци га у кут. Олга је била престала са плачем, брисала зацрвенеле очи и штектала, као мало дете.

— Не плачите, — окрете се према њој Владимир. Затим: — Ако хоћеш, Мићо, пођи.

Оставши сам са девојкама, Вељко мргодно рече:

— Да нисмо и ми овде умешани, смејао бих се.

— Зашто?

Вељко погледа круто у Олгу и пакосно:

— Зато што је смешно!.. Обриши се и престани слинити.

Брзи ход и свеже јутро, а онда и онај свакодневни покрет на улици, оно шаренило, живост, одломци разговора, смеха, повици продаваца, лупа коњских копита по камену станцу, зврјање точкова, разна звона, мала, велика, са Госпе, са Розарије, са Св. Влаха, са Мале Браће, која звоне сва у један мах јер је празник, Жупљанке, Конављанке, морнари; Жупљани у оделима крутим и блиставим од срме и злата, Бокељи са токама што се преливају на сунцу, беле и модне прилике странаца, факини поређани око Орланда, лепршава и разнобојна одела и сун-

цобрани купалишних дама, све то мало по мало одвајаше постепено Владимирову пажњу и мисао од онога главног, и он се мало умири. Поче хладније и прибраније мислити.

— Па добро. Где смо се нас две будале упутили? — упита наједном.

Димитрије је био толико погружен да и не разумеве питање.

— Ако, — рече.

То јутро, то дивно и сунчано празничко јутро, како је остало мутно у сећању доброг Димитрија! Владимир га вукао, пели са у хотеле, возили фијакером, разговарали са неким људима, неки се смејали, неки били хладни, неки и сувише благонаклони, распитујући се о годинама одбегле, о изгледу, један се опет, чувши да је Владимир „само брат“, грубо насмејао: „А ја сам мислио...“ У полицији у мало не дође до скандала, где беху отишли да распитају за стан Богољуба Кнежевића, јер се одагле морало почети, а да је баш Кнежевић *онај*, у то нису сумњали ни Владимир ни Димитрије. Чиновник који их прими био је богињав и флегматичан. Саслушавши их врло пажљиво до краја, и бележећи при том потребне податке, он после кратке паузе подиже своје буљаве очи.

— Можете ићи, — рече. — Изволите доћи по податке по подне... Не, сигурније је сутра пре подне, — и поново завуче своје рошаво лице у акта.

Владимир се у неверици осмехну.

— Извините господине, — рече он узбуђено, — нама није до шале. Мислим да вам је довољно јасно о чему се овде ради и да нам није до губљења времена. Изволите нам одмах...

Чиновник флегматично зазвони, а кад уђе жанدارм:

— Уклони господу; сметају ми.

Владимир плану и ко зна како би се ствар свршила да у канцеларију не уђе управник вароши.

— Ствар је у овоме... — почне задихано Владимир. — Моја је сестра ноћас одбегла и ја желим да осујетим, ако је могуће, катастрофу. Треба је спречити да не отпутује из места.

— Пардон, — прекине управник, шашољећи неким актима, — с ким имам част?

Владимир рече име и титулу сарадника једног од виђених престониичких листова.

— А... мило ми је. Изволите сести.

Али младић остаде на ногама. За то време управник испосла чиновнике на станицу, на пристаниште.

— Хотел Империјал, соба бр. 25, — објави љутито богињави и, тешко дишући од дебљине, седе на своје место.

— Са вама ће поћи и један мој чиновник, да вам се нађе на услузи, — и управник, утегнут, напомађене косе, са лако и удворички истуреном главом у напред, испрати их до врата.

У хотелу настадоше опет бесконачна објашњења. За госпођицу се није знало ништа. Господин пак, отпутовао је ноћас. Владимир је опет хтео пошто-пото да уђе у собу бр. 25 и да се лично увери. Дође и власник хотела, спечен, црн, шиштећи на нос и поцупкујући при ходу.

— Јасно је речено, — рече он пискаво и развлачећи на слокове, — да је господин, кога господа траже, отпутовао.

— Ја имам права да не верујем.

— Молим не вичите толико.

У ствар се умеша полицијски чиновник. Власник позелене и онако сув и штркљаст, потскакујући

при ходу као да су му ноге од федера, пође напред. Пешеви дугачког црног жакета плели му се између ногу. Али пред собним вратима, Владимира остави храброст и не смеде ући. Он се наслони на довратак:

— Уђи ти, Мићо.

Појави се и собарица Марија и прикључи се групи око врата.

— Па господин...

— Пустити! Ћути! — писну власник и поче трљати љутито свој прозирни нос.

Димитрије и полициски чиновник уђоше. Остали остадоше пред вратима, у ходнику. Док су се отварала врата, Димитрије беше сав претрнуо и изгубио потпуно присуство духа, али није имао због чега да се узрујава: соба је била празна и још неспремљена. Сетите се читаоче собе коју остављате полазећи на пут и како она изгледа кад последњи пут баците поглед на њу. Кревет у нереду, како се устало из њега, по поду хартије, изгужване новине, отпатци од цигарета, умиваоник сав мокар, у лавору пуно сапунице и воде, сломивена четкица за зубе и празна бочица „Одола“ крај употребљеног „жилета“; на орману отворена крила и зјапи празнина, по којој се грчи једна празна и разваљена кутија... Тако вам је изгледала ова соба, у којој је кревет још чувао под покривачем топлоту оних што су побегли. То је било још топло, али напуштено гнездо.

Чиновник је завиривао по соби и мумлао. Димитрије се није одмицао од кревета. Стајао је тако и буљио глупо и без мисли, свестан само бола који га је гушио. И одједном поглед му се задржа на једној сјајној стварчици која је лежала на малом жанилском тепиху крај кревета. Нико није гледао

у собу, полицајац је претурао по умиваонику. Он се саже и шчепа ствар са тепиха. Затим је спусти у деп и грчевито стеже. Колена су га једва држала, а срце му је летело по грудима разбијајући се о њих.

— Госпођица је овде ноћила, — пришану полицајац поверљиво. — Једна укусница, онда. . .

Али ни после овога Владимир не клону. Он одјурн са Димитријем на пристаниште, у Груж, још увек у уверењу да неће бити доцкан, да ће је изненадити и задржати на излазу из какве куће у предграђу, или на улазу у какву лађу. Машта му је стварала најневероватније сусрете и најсрећније расплете. Тако, како му она наједном прилази, румена, мила, како му пада око врата и како се смеје: „Ти си мислио. . . Све је шала; ја сам се само шалила. Хтела сам да видим шта би ти радио, кад бих ја *уистину* побегла.“ Он је укорева, али благо, хвата је под руку и враћају се у Дубровник. „Хоћеш ли, — пита он, — да попијемо прво белу кафу? Ја сам тако уморан. Збиља си ме претргла“. Она пристаје и прибија се уз њега. „Опрости ми“. Али, тако се што ретко дешава. Подаци су се слагали. Из хотела је господин „изволео изаћи“ у пет и по часова. Један параброд је кретао за Сплит у шест и по. Није било сумње. Од комесара доби обавештења:

— Црномањаст, отмен, у пратњи једне госпођице? Сасвим тако. Отпутовали су. Врло се добро сећам, јер је било мало путника, а господин је при том са госпођицом имао прву класу. Молим, молим, нема на чему. — Завио се у дим са своје „енглеске“ луше и ушао у уред.

Два пријатеља су стајала на кеју, под већ великим зрацима сунца, и гледали се тако без речи, док је око њих тутњао у пуном јеку живот.

— Па?

Владимир се трже.

— Стићи ћу их! — поуздано рече.

Он се за ово неколико часова беше силно изменио. Лице му добило сиву, скоро болесну боју, очи му упале дубоко у дупље и изгубиле сјај.

Пиштаљке, звека ланаца, довикивање и сочне псовке, пљускање воде, шиштање нагло пуштене паре каквог параброда, писка птица у ваздуху, шкрипање дизалица и пиштање сирена, све се то мешало, гурало једно испред другог, стапало у једно, разилазило и за тренутак личило на неку паклену музику; осећао се задах слане воде, покварене рибе, смоле, заједно са мирисом свеже поморанџе и лимуна што су истоваривали из неке једрилице, са извајаном и дречећи обојеном Мајком Божјом под крмом. Па ипак, под овим дубоким и једрим небом, на догледу бескрајне пучине која се ваља тамо иза Лападског рта, све се то стапало у нешто безгранично лепо, шарено, чило, животворно. Пред тим приказом и највећи песимиста мора да се осмехне и разгали, а страшљивица да се окуражи.

Не прође ни читав час, а Владимир се већ враћао из хотела у пратњи Димитрија. Док је расклиманатан фијакер трескао и тандркао целом дужином Гружа ка железничкој станици:

— Скупићеш, — говорио је Владимир другу, — све ствари, и њене и моје, и понети за Београд кад ти пођеш. Уосталом, — дода, — ако је пронађем у Сплиту и вратим, пропутоваћемо преко Дубровника и узети ствари. Да. Главно је да их скупиш и да их чуваш. Видиш, ја нисам имао времена. Треба стићи.

Димитрије је ћутао.

— Да, још ово, — настави Владимир трудећи се да говори што сталоженије. — Још јуче дала ми је упутницу да дигнем са поште неки пакет. Узми и њега. Ево.

Испративши Владимира, Димитрије постоја још један тренутак, гледајући за возом како излази из станице и окреће на окуци, и онда крене натраг пешице. На једном тихом месту он застане и извади из џепа ону стварчицу коју је био нашао у соби број 25. Била је то Ленина иконица, са прекинутим златним ланчићем. Димитрије је гледао ту малу стварчицу, а дуго задржаване сузе појавише му се у очима. Он се није стидео.

Са пристаништа је долазила рика неког океанског брода, који је полазио на пут.

XX

Тек око три часа по подне врати се Димитрије у хотел. Био је сасвим малаксао и сломљен. У соби нађе неред и вашар. На поду један отворен ковчег и на њега набацане без реда ствари. На једној столици стајао је други, већ утегнут у каишеве. Њега збуни ова узбуна, али му Вељко, који дође преко балкона из девојачке собе, носећи преко руке неке женске ствари, одмах објасни.

— А, дошао си... Видиш, ми се селимо. Не могу дозволити мојој сести, а и Катарини, да и даље остану у овој одбегличкој атмосфери. Ти како хоћеш!

Димитрије се осмехну. Вељко настави даље оним истим тоном, крупним и званичним, и непрестано се као љутећи на Димитрија, као да је овај виновник свега овога.

— Пошто си ти ближи Владимиру и ... Уоста-

лом, ја не желим да се мешам у те породичне догађаје. Мислим да ћеш примити на себе. . .

— Ствари, је ли? Да, да, не брини. Владимир ми је то већ ставио у дужност, не брини.

— А. . . врло добро, врло добро. — Затим, постајући љубазнији: — Ти овде остајеш, а?

— Не знам, нисам о томе мислио.

— Не мислим овде у хотелу, него уопште у Дубровнику. Гадна ситуација, нарочито за тебе. Ја те, драги мој, *пошћуно* разумем. Такви догађаји покрећу човеку сваку вољу и на живот и на. . . љубав. Али треба поднети судбину мушки и храбро. Да, и такве се ствари по неки пут догађају у животу, и не треба зато клонути, никако не треба клонути.

Вељко слагаше ствари у кофер и то са толиком ревношћу, да на послетку поче говорити и о томе, како све стоји до начина паковања и да он, Вељко, уме врло вешто да пакује ствари, а да се оне ни мало не изгужвају.

— Кад после извадим панталоне, а оне као испод пегле. Али треба умети, дабогме.

Димитрије га није слушао. Седео је за столом, са главом међу длановима, и гледао кроз отворен прозор: пучином је пловио бео путнички брод; глатка водена површина се блистала као углачан челик под сунцем, а небом је виорио дим са брода, бацајући по светлој води модре сенке.

Уђе Олга, такође носећи неке ствари, за њом Рачић. Олгу већ беше прошла туга, лице јој се сјало и брбљала је по своме обичају, безазлено и мило, као врабац.

— Што смо нашли диван стан, Мићо! Божанствено. Тераса, академије, руже, поглед на цео Дубровник и море, па онда пуно леандера. Не, то се

речима не може изрећи! Ја сам просто усхићена.
— Одједном сетивши се: — А ви нећете с нама?
— Неће, — одговори Вељко стежући каише. —
Он остаје овде.

Димитрије се опет осмехну.

— Да, — потврди и он, — ја остајем овде.

Али Олга је већ говорила о другоме. Жалила је што је покварен излет у Цавтат на фесту Госпе од снијега. Рачић ју је тешио.

— А колико смо се спремали! — уздахну она.

— Можемо још и стићи. . . Један вапор парћива околу пет ура.

— Не, не! То не би имало смисла, — па вођена мислима, она се нагло окрену Димитрију: — И ви *шо* нисте могли спречити, а овамо сте је кобајаги волели. Срамота, срамота, Мићо! И још имате образа да ту тако седите мирно у соби и. . .

Димитрије уздахну и обори главу, а Вељко, сав наругушен, поче грдити Олгу, која се беше опет расплакала.

Најзад дођоше факини, купише кофере и однеше, а Димитрије остаде сам у соби, са Лениним стварима немарно баченим на средину собе. Он беше у некој врсти затупљености који долази после великих узбуђења, седео је тако непомичан и гледао у једну те исту тачку, негде на поду.

То поподне му прође тихо и неприметно. Само је у два маха скакао са дивана, прилазио вратима, хтео да изађе, али се после кратког ломљења враћао поново на диван и још утученије настављао да седи. Једном је опет ненадно пришао Лениним стварима и сав цептећи почео да разастире њене заостале хаљине на поду, по столу, по креветима. Глатко је глатке свилене материје и тепао им, као да га могу разумети, а онда заривао лице у мири-

шљаве боре сукања и блуза и дуго, дуго, упијао у себе онај мирис што долази од већ изветрелог парфима, помешаног са мирисом тела и коже, што га је одело примило у себе од додира. Онда је дошао к себи, погледао у оне разастрте хаљине, уплашио се самога себе, почео их журно купити и трпати у куфер и најзад га затворио и кајшима притегнуо. Али се мирис није дао затворити; он је остао у соби и лебдео у врелом ваздуху.

Вече је било у велико пало кад се најзад реши да сиђе на вечеру. Седео је сам у једном тамном кућу и једва се дотицао јела које му је доношено. „Њихов“ сто, за којим су они обично вечеравали, био је сада заузет другим лицима. Нека Енглескиња, шта ли, испијена лица и избледелих очију, флегматично је жвакала својим лажним вилицама од злата. Преко од ње седео је господин у спортском оделу, леђа су му била шира од наслона столице, а потиљак му је падао у три меснате кришке преко ивице беле крагне. Био је то неки срећан пар, јамачно. Оркестар је свирао популарне националне песмице и публика је одушевљена и сама певушила, а на крају пљескала и викала „bis“, па је оркестар почео изнова и понова се почеле ређати уличне песмице и она облигатна: „купио сам шише раћије“. Публика је увек сложено упадала на оно „ич!“, при чему је први виолиниста Чех Жишка истезао свој жирафски врат, развлачио од задовољства уста од уха до уха, и намигивао околним столовима. Тамно небо се губило међу грањем, мирисало је на врео камен и морску траву, келнери су звечкали посуђем распремајући столове, док је оркестар и даље трештао: „па не могу, леле нано, ич! без њега...“

Димитрије се осећао нелагодно у овој ларми, у глави му је било мутно и магловито, у грудима

га је пекла празнина и он се врати горе у разва-шарену собу. Дође шеф хотела и учтиво запита жели ли цењени господин и надаље задржати ову собу или би можда желео да пређе у другу, са једним креветом.

— Можда због балкона...

— Видећу, видећу. Нисам о томе мислио. Ве-черас ћу остати овде. Ја ћу вам већ рећи. Лаку ноћ.

И тада, претурајући по столу, он нађе оне та-бачиће, што их је Владимир писао прошле ноћи. Он их прелиста, прочита на крају оно неколико речи упућених Лијерки, и најзад, заинтересован, поче читати редом.

„Господе! На странама Твојих светих књига, ја сам сликао анђеле. Мој дух је живео само у Твоју славу и Твојом добротом, Господе! Ја главом сада бијем о камену плочу, и сузе моје шарају слова по земљи, јер ја сам грешник пред Тобом: девојку волим једну и њен ме лик прогони свуда, и у сну, и у молитви. Сви анђели које сам исликао носе њен лик, све руке склопљене на молитву, њене су руке, чак је и одећа њена, Господе!“

Тронут више овим свечаним тоном него речима, Димитрије прочита све до краја и кад заврши њему одједном паде на ум оно јутрошње писмо, оно писмо које Владимир није читао већ га згужвао и бадио иза умиваоника. Он га нађе тамо и хтеде да чита. Али га би стид. Погледа само од кога је и кад се увери да је збиља од Лијерке он га пажљиво пресави и метну на сто. О, како судбина не зна по неки пут шта ради! Ето, ту на столу, једно поред другог леже два писма, узајамно упућена са ко зна колико стрепње и жеља, а сада непочитана и остављена. „Треба му дати то писмо, — закључи Димитрије. — Он је био нервиран кад

га је бацио. А можда... можда му га не треба дати!“ Димитрије се са страхом сети свога разговора са Антуном, његове одлучности и гнева. „Да није..?“ По глави почеше да му се роје мисли и закључци, онда поче виђати лица, створи се цело друштво, пуно смеха, шале, несташно; сунце је залазило и пурпур се пео по небу које је постојало сочно; барка се нијала, лагано, лагано, на једну, на другу страну, вода је пенушила око кљуна и тишина је обавијала, заносила, пуна среће, мира, ћутања...

Кад се тргао, била је већ дубока ноћ. Светлост је горела док је он, онако обучен, лежао на дивану са рукама под главом. Према њему, наслоњен и одупрт целим плећима о полуотворена врата, стојао је Владимир. Знојава коса му се вукла по челу, у рукамама је држао изгужван шешир, лице му је било тамно и опуштено. Димитрије се поче преплашено и збуњено дизати.

— Вратио сам се, — проговори Владимир. — Гледаш ме, — настави даље јер је други ћутао. Био је још увек наслоњен на врата, — не верујеш. Да, да, Мићо, то сам ја.

Димитрије је гледао непомично у ону празнину иза Владимирових леђа. Овај ухвати његов поглед и затвори врата.

— Не, Мићо, — рече, — нема никога у ходнику. Ја сам се сам вратио. Без ње, сам.

— Зашто, зашто? — прибра се најзад Димитрије. — Не разумем!

— Нисам требао ни да идем. Било је бесмислено што сам уопште покушао да је тражим.

— Није!

— Јесте! То сам увидео чим сам сео на воз. Ја узбуђен јурим. Куда? Зашто? Да су је одвели на силу моја би дужност била да је ослободим.

Али њу није нико украо она је *сама, добровољно* одбегла, то је била њена слободна воља. Сестра? Не, ја немам више сестре! Она је умрла за породицу Љотић. Да, да, синоћ сам, управо ноћас, стајао на балкону и видео је. Била је у костиму, потпуно спремна (тада још није било *доцкан!*) на глави је већ имала и шешир, и што је главно ја нисам учинио ништа, ништа!

Он се беше спустио на диван крај Димитрија и полако нишао главом, тамо и амо, по ритму својих речи. Димитрије се нагло наже према њему.

— Али Владо!.. — узвикну.

— Ја немам више сестре, — понови мрачно Владимир и устаде. — Помози ми. Хоћу да путујем кући.

Поче паковање. Тек у сред тишине Владимир би почео да се пригушено смеје, шири какав комад одела и пита:

— Лепо? А? Права, чиста свила. Увери се, пипни.

Или:

— Погоди какав је ово мирис, — и гурао Димитрију у лице шарени рупчић од кинеске свиле. — Као келкфлер, је ли? То је специјална Ленина мајсторија, њена комбинација. Уопште, имала је смисла да склопи тако какав егзотичан и нарочит парфим као нико други.

Онда би бадио оно што је држао у рукама и грубо навалио на друга:

— И ти си то дозволио! Шоњо, млакоњо, иди-оте! Пустио си да ти скоро испод руку побегне. Где ти је била памет, где очи? Бежи, склони ми се испред очију.

Дизао се, витлао рукама по ваздуху, крв му наливала образе, очи севале. Други је сагибао шију и примао све са неком притајеном радошћу

и скрушеношћу, и како се ти Владимирови испади поновише неколико пута, поче и он сам да верује да је збиља крив за све ово и да свега овога не би било, да је само он био на своме месту.

Кад све би готово и кад момак снесе ствари на фијакер (јер све беше раније наручено), Димитрије поче тражити шешир.

— Куда ћеш?

— Да те испратим.

— Не треба. Сам ћу.

Димитрије се покори.

— Збогом, — рече Владимир не рукујући се. Онда већ на отвореним вратима, једва да мало окрену главу: — Да ме није. . .

— Лијерка? — сети се Димитрије.

— Не! — узвикну Владимир. — Глупост! Не познајем никога, нико ме се не тиче! Ни ти, будало! — Владо!

Врата му се затворе пред носом, без одговора. Чули се затим кораца како изумиру на степеницама, док је звонце у дугом ходнику нестрпљиво звало собарицу, одјекујући кроз спратове.

На кревету је лежао Ленин жути шал, заборављен, а на столу Лијеркино писмо и Владимиров рукопис. На сточићу крај кревета стајала је боца жупског вина, до половине попијена. Димитрије седе крај ње и замишљено поче сипати златну течност у велику водену чашу.

XXI

Завршетак

Прође један, прође други дан. Димитрије није никако излазио из своје велике собе, још увек развашарене и нераспремљене. Обеде је узимао кроз врата, не

пуштајући да ико уђе унутра. Једном само за ова два дана дође Вељко да види шта се то с њим догађа, али га Димитрије не прими. Проговорили су две-три речи и то један у ходнику, други у соби. После оне боце која се затекла у соби, дошла је друга, трећа... Па ипак, поред свега тога, очајање се полако стишавало и најзад, другог дана пред вече, он је узео шешир и изашао из хотела. Небријана брада беше густо пробила и уоквирила његово нешто омршавело лице. По целом телу је осећао ломност и умор. Језик му је био бео и горак од изнутрице и попијеног вина. Поглед му је био мутан и несигуран.

Ишао је опет оним старим путем, између кактуса, ка старом манастиру Св. Јакова, потонулом у ћутање и сумрак. На западу, тамо где је зашло сунце, већ се одавно угасила светлост и боје је једино остала слаба, једва приметна румена пруга, која се полако све више гњурала у љубичасту пучину. Расцветан леандер расипао је свој мирис, грбина Локрума, црна, стопљена у једно, личила је на леђа неког огромног кита који се успавао. Димитрије је покушавао да иде право и равномерно али му то није полазило за руком и он је узалуд стезао грчевито песнице. Ваздух га је опијао, пред очима му се мутило, кораџи су му били несигурни и клецави. Над једним обронком он наиђе на клупу, опкољену широким кактусовим лишћем, и спусти се на њу. Из оближње виле допирали су звуци виолине. Неко, ко зна ко и пред киме, свира старинску Серенаду, слатку и чежњиву, и звуци лепршају кроз сутон и мирно се стапају са даљином. Задоцнела ласта звиждећи прореже ваздух и изгуби се међу стењем. Тишина. Мир. По небу су пале звезде.

Смирен овим ћутањем, Димитрије се врати (невероватно, али истинито!) у хотел у малом расположењу. По вечери изађе чак и на Страдун и пређе једном преко њега кроз ону гужву, а онда седне пред „Опћинску кавану“ и наручи сладолед. Био је скоро без мисли, али никако толико несрећан да није могао да ужива у оној шареној и господственој гомили, која се ваљала поред кафанске терасе. Одједном у оној маси лица спази Антуна Черву. Излазио је из оне уличице иза Св. Влаха и прилазио тераси. Пре него што је сасвим прешао улицу, он примети Димитрија и упути се право његовом столу. Танке уснице биле су му чврсто стиснуте, очи засенчене спуштеним трепавицама. Био је мрачан и туробан. Он се не попе на терасу већ остаде доле на улици. Димитрије се наже преко оgrade. Два расцветана леандера у дрвеним посудима заклањала су их од погледа радозналих.

— И он партио, је ли? — упита најзад Антун. Тицало се Владимира.

— Пре два дана.

— Знао сам! — прасну Антун. — Хуља! — Он нагло ухвати Димитрија за руке и стиснутих вилица: — А знате ли да се она због тога разбољела? Не знате? И то зашто! Јер је госпар није достојио ни једном ријечју, ни једним словом. Сада лежи. — Затим пригушено и гневно: — Кад бих га где срео, убио бих га, разумјете ли Мићо, убио, као пса.

Ћутање.

— Ви сте се већ смирили. Лијепо, лијепо...

Антун уздане, опусти уморно руке низа се и пође низ улицу. Диже се и Димитрије. Сва његова несрећа, на коју беше тек за тренут заборавио, поново оживе. Појури улицом, али не стиже Анту-

на. Онда обори главу и врати се у своју велику собу. После мало колебања узе оно Лијеркино писмо и прочита га. Од речи до речи оно је гласило:

„Мили Владимире,

Никад вам до сад нисам говорила о својој прошлости, да у вама не пробудим неосновану љубомору, али данас морам. Најзад, пишем вам и зато, да бих била ближе вас, драги мој, и да би ми мисао на вас улила храбрости и снаге, да се одупрем искушењу. Ја нећу крити: пре вас сам волела оног несрећника Антуна, али он је био лакомислен и сва је срећа што је раније испољио ту своју лакомисленост; ја сам заволела вас, свим својим напуштеним срцем. Али, једини мој, несрећник се повратио. Није ме страх његове грубости; страх ме је његових суза, његовог скрушеног изгледа и све се бојим да у једном тренутку слабости не подлегнем искушењу и чари прошлости. А ја волим вас, једино вас, добри и мили Владимире, и преклињем вас: не дајте ми да поклизнем, не дајте ми да подлегнем, спасите ме његових јадања, која ми парају срце! Једанаест је сати. Ово ћу вам неколико речи однети сама и одмах до хотела, како би га добили још одмах ујутру, да би могли да дођете пре десет часова у Градац Парк. Морате доћи и спасти ме *њена*, јер ако не будете ви, он ће онда бити уза ме. Кад бих остала код куће, он би свеједно дошао и тамо. Не могу нигде да кренем а да ме он не прати. Ако ме оставите, значи да ме не волите више, а онда ко зна шта ће бити са мном. А ви мили Владимире знајте да само вас, и једино вас, волим. Спасите ме, не дајте ме!

Лијерка.“

Димитрије остави писмо и остаде замишљен. Преко наслона столице био је огрнут Ленин шал. Онда где би требао да се беласа врат, зјапила је празнина и дрво од столице. На средини те празнине висила је о златном ланчићу иконица од емаља. Било је страшно гледати у те две стварчице. Потсећале су на сељачко гробље где се преко велике и грубе крстаче разастире кошуља умрлог, а његова капа натачиће на врх, па се онда све то лепрша на ветру, а буљина стоји на оближњем крсту и цери се својим пискавим гласом. За то време пун месец, заливен крвљу и огроман полако се диже између сухог ораховог грања и расипа своју мртвачку светлост по шареном и испроваљиваном крову гробљанске капеле.

Те ноћи снιο је Димитрије, како се нашао на неком журу са Леном. Она је била у црнини, као кад се упознао са њом, бледа, са глатко зачешљаном косом, која је била скупљена изнад малих и ружичастих ушију; при том се смешила, али некако тужно. Он јој је пришао и она му је пружиала руку, коју он више није хтео да пусти. То је био цео сан; ништа више. Али са колико узбуђења, са колико радости! То узбуђење и радост тешко да би дало и право виђење. Држао је у својој руди њену поверљиво положену ручицу, држао и осећао влажну топлоту длана. Унаоколо се свет бунио; чули се протести. Али се њих двоје и даље држали за руке и смешили. Осећао је како топлота њене шачице струји преко његових руку, и како се разлива по целом његовом телу, заједно са миром и блаженством. И онда полако свега нестаје: и сјаја салона, и света, и граје, и њене топле руке, и Димитрије остаје сам, потпуно сам, под бледом и мутном зором, у великој и пустој соби, изломљен са празнином под срцем.

То јутро, и поред оног сна, он устаде расположен. Прво се обрија, онда се лепо обуче, све некако тужно-срећан и очекујући нешто. На памет му беше пала једна песмица и он ју је понављао цело то јутро, па и цео тај дан и увек је од тих стихова осећао и радост и тугу. Изашао би на балкон, удисао пуним грудима јутарњи ваздух, мишићи на лицу му се растезали у осмех, у грудима осећао треперење, а шум мора, зеленог и прозрачног као најлепши смарагд на прсту какве руске кнегиње, дочаравао му је ритам Ћурчинове песмице:

Кад земља преста да тужи,
Те се на раној ружи
Расцвета први цвет,
А лептир полете бели
Да први куша лет, —
У врту смо се срели,
Где јарко сунце сја,
Пролеће, ти и ја.

Онда се враћао у собу, застајао пред великим огледалом и гледао смешети се у своје лице.

Ал' кад жарко лето дође,
И младост ружу прође,
Повије главу цвет;
Љубави лептир се мане,
И малакше му лет, —
Поћи ћемо на разне стране,
— Куд? сам Бог свети зна —
Пролеће, ти, и ја.

И у том расположењу он чу како неко, неодважно и слабо, куца у врата. Он ослушну. Била је недеља. На црквама су звонила звона. Куцање се понови.

— Ко је то? — упита Димитрије, кога глас беше одједном издао.

Један познати женски глас одговори:

— Ја сам. Могу ли?

Блед, несигурног корака, престрављен, Димитрије приђе вратима и дрхтећи их отвори.

Пред њим је стајала госпођа Марта.

— Шта сте то наумили? — упита она озбиљно, после кратког ћутања.

— Уђите... Изволите.

Она уђе. Није имала на себи свој жалбени шешир, и због тога је њено милокрвно лице било још млађе. Њене велике и модре очи гледале су мирно и тужно у младића.

— Ја знам све, — проговори она најзад својим тихим, али звонким гласом. — Мени је све познато, госпођица Олга ми је све испричала.

Димитрије је стајао испред ње оборене главе и ћутао.

— А ви, — настави она, — шта то ви намеравате са собом? Зашто сте се затворили у собу, заште не излазите, шта овде сами радите?

Он није одговарао. Она спази Ленин шал и иконицу и заћута. Он ухвати њен поглед и сав црвен пође столицу.

— Не, не, — узвикну она. — Оставите.

После тога, неколико тренутака, у соби је владало ћутање. Онда се опет чу њен глас, уистину пун туге и љубави:

— Зашто убијате себе? Ја знам, ви сте клонули, вас је на један мах срушила несрећа. А то све само зато што сте безверник. Не заборавите: наш Бог је Бог несреће; срећом га одагнамо, јер је онда непотребан. Али он обилази несрећне, болесне и остављене, јер је он сама љубав и доброта, и теши

их. Изгубили сте срећу, али не очајавајте, јер нећете остати сами ако поверујете: Он ће вам доћи.

Код ових речи Димитрије бојажљиво погледа у госпођу. Она настави да говори, да храбри:

— Пред вама је живот, пред вама је ваша уметност, ваша младост. Једино што треба то је бити храбар и снажан, да, само храбар и снажан.

— Како је то тешко! — узвикну младић заплакавши. Он паде на колена пред госпођу и тресући се сав од плача, зари главу у њено крило.

Госпођа подиже своју белу руку и дотаче се његове главе.

— Бићете снажни, — рече, — кад будете веровали. Јер веровати не значи ићи у цркву, већ цркву носити у себи, у своме срцу.

Завлада тишина. Димитрије је све слабије јецао, док је госпођина рука прелазила полако и дрхтаво преко његове замршене косе. На њеном образу сјала је суза, велика, блистава.

После мале паузе она поче поново да говори, али овога пута о својој девојчици и о томе како се мала чуди што не долази. Кад год неко залупа на спољним вратима она увек скочи и узвикне: „Мама, ево иде!“

— По цео дан стоји на прозору и гледа неће ли вас видети где пролазите улицом. Само о вама говори.

Опраштајући се, она му тек онако узгред добаца како би требао да се исели из тог хотела.

— Ту је тако много успомена! — Затим: — Ви сте ме много задужили и стекли у мени искрену пријатељицу. Рачунајте увек на мене. До виђења.

По подне, госпођа га поново посети, али овога пута са малом. То по подне беше прилично весело, а кад пођоше:

Post scriptum:

Драга мама,

Ево, исцричао сам једну причу, мало шужну, мило можда и раскалашну, али у сваком случају истиинишу, и не љуши се што је теби посвећујем. Било је, верујем, мишљења која су те зачудила, било је, можда, и таквих речи, које су те наљушиле. О, буди уверена, да је само до мене сјајало, а не до живоша, ја бих друкчије говорио! А ти, — која си цео свој век провела крај кудравих, неки љуш и прљавих, дечјих глава, учећи их да разазнају слова, — ти бар врло добро знаш, да се свети не рађа рђав. Је ли, колико си ти морала имаши доброше и љубави, када си из дана у дан, за души низ година, увек новој и новој дечици, ошварала књигу живоша? Говориш о дужности. Не, мама. Дужности је једно, доброша и љубав друго. И када сви, и у све сивари, буду почели уносиши доброшу и љубав, ја верујем, ја шврдо верујем, да ће шада доћи једно боље време, један бољи живош. А донде, донде ћемо полако шаикаши по прашини, у уверењу да идемо шом „бољем живошу“, и у шоме шаикању главно је ово, најглавније: имаши доброше колико си је ти имала, волеши онолико колико си ти волела, и прашаши, увек и свима, као што си ти прашала целага живоша. Ти знаш шта сам овим хтео да кажем.

Твој

Брана.